

600 Ft

2022-07
LX. évfolyam

2022-07

Életünk

SZERZŐINK:

irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

Baranyai László (1943), Bodmér ■ Domonkos László (1951), Budapest ■ Fábián László (1940), Zsennye-Budapest ■ Fenyvesi Ottó (1954), Lovas ■ Futó Tamás (1961), Isaszeg ■ Hubert Ildikó (1949), Budapest ■ Komáromi Gabriella (1941), Kaposvár ■ Kovács István (1945), Salföld ■ Molnár Sándor (1936–2022) ■ Petróczi Éva (1951), Budapest ■ Sümegi György (1947), Budapest ■ Szauer Ágoston (1963), Szombathely

Ezt a számunkat Molnár Sándor műveivel illusztráltuk.

ÉLETÜNK

TARTALOM

- BARANYAI LÁSZLÓ ■ Aranyszőrű paripa („Magyar novella”, elő- és utószóval) / 1
- PETRŐCZI ÉVA ■ versei / 20
- FÁBIÁN LÁSZLÓ ■ ...a tudás élménnyé kell, hogy váljon...
(Molnár Sándorról – összegzőn) / 23
- SZAUER ÁGOSTON ■ versei / 30
- A KERÉNYI-LEVELEZÉSÉBŐL – Közzéteszi Sümegi György / 31
- FENYVESI OTTÓ ■ „gyermekversei” / 62
- HUBERT ILDIKÓ ■ Baróti Szabó Dávid és a Magyar Minerva körének
szellemi kapcsolódása (tanulmány) / 66
- KOVÁCS ISTVÁN ■ Az olvasáskultúra szolgálatában (Gereben Ferenc könyve) / 73
- KOMÁROMI GABRIELLA ■ „...megszólalni nehéz, hallgatni bűn” (Fűzfa Balázs könyve) / 77
- DOMONKOS LÁSZLÓ ■ Samsung előtt Magyarország (elbeszélés) / 80
- FUTÓ TAMÁS ■ Bulirópa (esszé) / 82

A FOLYÓIRAT KIADÁSÁT A NEMZETI KULTURÁLIS ALAP
TÁMOGATTA

ÉLETÜNK

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat • LX. évfolyam

Kiadja: Berzsényi Dániel Könyvtár – Szombathely MJV Önkormányzata • Felelős kiadó:
Dr. Baráthné Molnár Mónika, tel.: 94/513-530, mobil: +36-30/953-2300 • Főszerkesztő: Alexa
Károly, e-mail: karoly.alex@gmail.com, tel.: 06-30/583-0302 • Előfizetésben terjeszti: BDK
9700 Szombathely, Dr. Antall József tér 1., Tel.: 94/513-537; elofizetes@bdk.hu • Előfizetési
díj egy évre: 6800 Ft, egyes számok ára: 600 Ft, dupla számok ára: 1200 Ft. Megjelenik havonta,
460 példányban. • Nyomdai előkészítés, nyomtatás: Papírmanufaktúra Kft. • ISSN–0133–4751

BARANYAI LÁSZLÓ

Aranyszőrű paripa

MAGYAR NOVELLA

Utólag már nemigen tudom kideríteni: Kemenesalja varázslatos vidéke miatt rajongok-e Berzsenyiért, vagy Berzsenyi költészete miatt vagyok oda Kemenesaljáért.

Ő is odavolt érte. Egyházasbetyén született 1776-ban, gazdasági okok miatt (nagyobb birtok, nagyobb bevétel) huszonnyolc éves korában onnan kényszerült átköltözni a somogyi Niklára, ahol élete hátralevő éveit élte le.

Nem indokolatlanul vágyott vissza szülőföldjére.

Az emberek többsége csak a Balaton-felvidéki vulkanikus hegyeket, a Badacsonyt, a Szent György-hegyet, a Csobáncot, a Halápot meg a Táti hegyet ismeri, kevés ismeretük van a valamivel északabbra lévő tanúhely-triászról: a Kis-Somlyóról, a Ság hegyről és közülük a legismertebbről, a Somlóról. No meg a vidék különleges, mediterrán hangulatot idéző látképéről, békéjéről és kiváló borairól.

Nemrég hozzájutottam egy – mind a három kemesalji magaslatot ábrázoló fametszethez. A három orom – kettő inkább csak hegyecske-halmocska; a Ság 279, a Kis-Somlyó 220 méter „magas” – különleges elhelyezkedése miatt kevés olyan nézőpont van a környéken, ahonnan mindhárom hegyről jól látható közös képet lehet készíteni.

Miután barátaimmal nemrég eltöltöttem három napot a Ság hegy tetején lévő pánzióban (a másodikon egy pincebejáráson és borkóstolón is részt vettünk), elhatároztam, hogy hazafelé jövet megkeresem azt a helyet, ahonnan a művész a képet készíthette. A metszet topológiájából nyilvánvaló volt, hogy ez a hely csakis a hegyektől keletre-északkeletre lehet. Hosszas bolyongás után – okkal tételezve fel, hogy ha történt is a falucska templomának kupoláján felújítás, a régi formát megőrizték –, a kép előterében látható kis falut is sikerült beazonosítani: Vid, a cél-helyet Bakonypölöske egyik nyugati bekötőútja közelében leltem meg. Nem keveset bolyongtam a Rába széles öntésterületének községekkel sűrűn belakott táján, hogy ráleljek, de az igazi érdem a kép grafikusáé, Bálint Benedeké (1860–1920), aki nyilván nem kocsival, hanem gyalogosan kutatta fel az ideális nézőpontot.

A rajzot aztán egy kiváló képzőművész, Hány Gyula metszette utóbb fába, s diszkrét akvarell színezetet is ő adott neki. Ez nagyjából a tizennyolcadik-tizenkilencedik század fordulóján történhetett; száz évvel Berzsenyi Niklára költözése után.

Emmi tündér képe nyűgözi már napok óta.

Mióta előszedte a verset, hogy előkészítse a kéziratot Helmecczinek a kiadáshoz.

Ha csöppnyi ideje akad, eljátszik a gondolattal, mily idilli lenne, ha újra találkoznának. Hogyan fogadná, mit mondana, ugyanolyan kedves volna-e vele, mint volt mindig, mikor meglátogatta... egyáltalán: miként festhet most? Az az aláfördülő grübedlis állacska, játszódó pillantás, csodálkozóan ívelő szemöldök... Soha nem mondott nemet, s bármiként is közeledett hozzá, mindig mindent megköszönt némán mosolyogva; mintha ő tartozna hálával, hogy látogatásra érdekesítették, s nem neki, a látogatónak kellene köszönetet mondani széptevése elfogadásáért. Hogyan festhet most, hány éves lehet? Hány esztendő is szállt el...? Tíz?

Tíz csak? – mintha valamikor az elysiumi időkben történt volna... alig tíz év? De hisz' akkor még mindig szemrevaló hölgy lehet, innen a harmincon; ezer csókkal borítaná a kacsóját, ha találkozhatna vele.

Ha csöppnyi ideje akad... Ha akadna! Csakhogy nemigen akad. Mert eme méltatlan asszonyállat már reggel óta kárál neki itten.

Amint meglátta az üres gyertyatartót, azzal kezdte: – Tudja-e kegyelmed, éjszaka olvastában hány forint ára gyertyát pazarol el? S ha már, akkor miért nem olcsóbb fagygyertyát, hanem a viaszt használja? – Azt felelte neki: – Vakoskodjak a gyenge szememmel, azt akarja? Megfűljak a füsttől? Lessem a kanócot, mikor kell koppan-tani?

Tudja azt Zsuzska is jól, hogy a gyertyák ára mit sem számít a marcali zsidótól az ártányokért kapott pénzhez képest. Jó helyen van az a mentéje belső zsebében, abból lesz kiváltva Hetyén a Takács rokonságtól árendába kapott birtok. Akadékoskodnak, nehogy az övé legyen. Odanyúl, megtapogatja, igen, megvan. A felesége testvére, Ferenc a főkolompos; úgy bánik vele, mintha az ellensége volna. Nem kell vele törődni, hiába, hogy főszolgabíró, ki lesz fizetve és punctum! Csúf, alamuszin mosolygó, teleholdképű Tartüff – tehet egy szívességet. Azért nem keresi via juris az igazságot, mert tudja, hogy nincs igaza. S ha az a föld végleg a sajátja lesz, mehet, költözhet vissza szülőföldjére – ahogy a költeményben is szerepel –, a Ság bíbor szőlőfűrtjei alá.

De hogyan szólítsa a versben Emmi? A maga nevéen nem szerepelhet, még ráismernének. Szólítsa, mint enyelegve szokta volt? Báránykám, Barcsikám? Vagy amit Helmecci tanácsolt: legyen Glycere? Á, botorság! S amit Kazinczy javasolt: Lolli? Még ez a legjobb, igen, legyen Lolli. Nehéz ám egybehozni a verset ihlető személyeket, meg a neveket, melyek az olvasó tetszését kiváltják majd.

Csak Zsuzsannát ne hozta volna útjába a sors! Ez az átkozott néember mindig kitál valamit, egy fél órája sincs saját magára fordítandó.

Most éppen, hogy Farkassal foglalkozzon.

Odasüندörög a gyermek, könnyes a szeme. – Mi van fiam, monddad, mi a baj?

Az csak hüppög.

– Na ki vele, férfiember nem picsog magában.

– A mama nem engedi, hogy átmenjek a lagziba.

Szemben a bognár fiának lakodalma zajlik, nagy a vígasság, már dél óta ünnepelnek. A szél hullámokban hozza fel s teríti el a nagybögő hangját. Egy lovat futtatnak kurjongatva, felnyerít néha. Nászajándék lehet; jó kiállítású fakó, amolyan igazi arany-szőrű paripa; ha nem is idegen neki a nyereg, nem szíveli.

Az előbb még milyen jó kedve volt, az ártányokat eladta, a pénz a zsebében, sőt, a lovakra is ajánlatot tett a marcali zsidó, most meg ahogy ránéz Farcsi sírástól maszatot képére, egyből árnyékba borul a világ. Nemcsak a gyerekecske szomorúságától, hanem attól is, ami ezután következik. Nincs kedve a veszekedéshez, a harchoz, a fenébe kívánja az ittlétet. Kemenesalján, akár Sömlyénben akár Hetyén, ott, igen, ott volna jó.

Mi az, hogy nem mehet át a lagziba? Miért ne mehetne?

– Már miért ne engedné, hogy átmenj?

– Hé, Zsuzska, mi van, miért nem mehet át Farcsi? Hadd menjen, ha akar...

Az asszonytól egyből kész a replika. Nem is replika; panasz, vádirat. Utolsó emberi szava jó tíz évvel ezelőtt a tiszteletes előtti „igen” volt, azóta csak vegzálni, szidni, pörölni tud. Most is: – Nem mutat kellő szorgalmat, panaszkodik rá a tanító. Akasztófavirág, erdők latra lesz belőle.

– Ha nem mutat, hát nem mutat, lovagolni tudjon, meg csikot, pócot szedni a réten. Biflázni ráér. – Látja, hogy nejenél újabb tarack van betöltve, megpróbálja lenyugtatni: – Jó van, foglalkozok majd vele.

Őt még az apja tanította írni meg számolni, többet is ért az, mintha iskolában nyüstölődött volna, mint ez a szegény kölyök. De hát hiába, az idő, a szárnyas idő elrepült, más már a világ, ajánlatos eljárni az iskolába. Azért majd ő is fog vele... majd.

Labitur occulte fallitque volatilis aetas.

Különben is – ezt már nem mondja, csak gondolja –, miért ő foglalkozzon, itt van Emerich. Nyavalyás, kákabélű sváb, de esze az van. Házitanítónak hozatta Ödenburgból.

– Persze, hogy átmehetsz, fiam.

Áll előtte a gyerek, szeme sarkában még könny ül, de ajka már mosolyra húzódik, köszöni.

– Ne nekem köszönjed, Anyádnak, rájött, hogyha menni akarsz, nincs, aki megakadályozzon... igaz-e, Zsuzska?

A turpisság nyilvánvaló, mindhárman tudják, hogy Zsuzsánna csak az ő utasítására engedi el Farcsit, de hát meg kell adni a módját. Hallgasson azért az anyjára. Az viszont ne tiltson folyton mindent. Vagy ha tiltani akar, előbb beszélje meg vele.

Az asszony vesztett, de nem mutatja. Egy darabig rezzenéstelen arccal áll az ajtóban, aztán befordul a konyhába, a gyerek pedig hirtelenül és váratlanul kezét csókol öneki, mire ő önkéntelen mozdulattal végigsimítja a fejét.

– Jól van, Farkasom. Hat esztendő nagyfiú vagy már, oda mész, ahova akarsz.

A hang a konyhából nem tudja megzavarni őket, szinte várta is: – Ha már odaereszti, pórnépek közé, legalább adjon rá ünneplőt!

– Ezen ne múljon... – Gyere fiam!

Bemennek a szobába... azám, ha tudná, melyik Farcsi fiókja a komódban. De a gyerek már mutatja, sőt húzza is ki, két kézzel belekapaszkodva. Segít neki. Az már szedi is elő a sujtásos kis mentét, zsinóros nadrágot hozzá... Várj csak gyerekem... minek az? Egyik kölykőn sem lesz ott ilyen. Csúfolnak, kinevetnek csak. – A fiú elbizonytalanodik.

– Igazam van, gyerekem?

– Igaza, Édesapám.

Sima fekete nadrág, ing, egyszerű kis mellényke, csizma hozzá... ekkora gyereket nem kell már öltöztetni, hamarabb kész van az, mint ő maga lenne.

– Csinoska vagy édesem, mehetsz.

A gyerek szalad, mint az ürge, ő meg azon töpreng, mit kezdjen magával. Falna valamit, de be nem megy az asszonyhoz, olyan az most, mint az ecet, szóba elegyedni vele, pláne megbékíteni, lehetetlenség. Az sem szerencsés, ha bevonul a hálóhelyre; meg kéne már írni az árendás birtok visszavételi levelét... két ajtón is átsüt Zsuzska sértettsége. Most Farkas miatt duzzog összeszorított ajakkal, de ha ez nem lenne, lenne más. Mindig van oka, hogy sértett legyen. Buta, izzadós liba.

De ő a hibás, miért vette el? Miért, miért... hát a hozományért, saját maga előtt kár lenne titkolnia. Az egymás melletti földek összecsatolásáért. Visszacsinálni már nem lehet, a kölykök miatt sem. Hej, pedig nem ilyen szúrós volt, mikor elvette! Nagy szerelem nem volt, az igaz, de azt gondolta, el lehet majd lenni vele csendesen, a birtokot művelni, s ha vágya támad, lesz kihez odahajolni. Ma meg? – a szagát is rühelli, csak akkor húzza magához, ha már végképp nem bír magával. Ő meg? Ő meg kibírná a koporsóig anélkül... Az még csak hagyján, ha mint most, távolról perlekedik, közel ne jöjjön... az az édeskés, hagymarothadásos ájer, mikor havonta egyszer így vérlevet ereszt! Nem mintha nem mosakodna... de az illata... Illata?!, szaga!, bűze! a szaga-bűze nehezen viselhető. Ki a fene gondolta fiatalon, vad bika korában, hogy testi illatok ily nyomósak lesznek egykoron? Odahúzta maga mellé nem egyszer, nem hogy ölelje, de tanítsa-pallérozza, csakhogy rögvést elundorodott, hagyta a fenébe.

Elmosolyodik: ha az esküvőn, mikor a tiszteletes megkérdi, akarod-e nőül a melletted álló nőszemélyt, ő hirtelen lehajol, felemeli Zsuzsi hosszú menyasszonyi ruházmányát, és alászagol, aztán pedig azt feleli: nem, inkább nem akarom... mennyivel szebb lenne most az élete.

Megvan! Hogy megszabaduljon e miazmás perszónától, felmegy a diófához, ott kedvére foglalkozhat a versével is, rendbe teheti végre. Már nagyon elege van belőle, nem mintha megutálta volna – de ha túléri, meglottyad, mint a körte, és akkor már nem lesz kedve befejezni. Át kell gondolni a javítási javallatokat, a helytállókat elfogadni, a helyteleneket elvetni.

Előveszi beírófüzetét, tollat, kalamárist kerít, s mintha meg sem hallaná Zsuzsanna kárálását, lemegy a pincébe, egy hosszú nyakú, kövér butellát teleereszt borral, Músák hívogatójával, egy talpas poharat is a zsebébe süllyeszt, aztán elindul felfelé.

Csakhogy a perszóna utána szól még: – Nem azt ígérte, hogy kiszámolja a cseledség bérét?

A rosseb! Egy perc nyugta sem lehet, most meg a cselédség bére. Holnap fizetésnap... A disznókért kapott pénzt, amit a heteyi birtokra szán, nem adja!

– Várjanak hétfőig... kibírják addig. Az insurgents seregnek tartalék kell, jön a zsidó, viszi a lovakat, fizet. A lucerna is beüthet. Jó termés ígérkezik, be fog ütni.

Oh, a szárnyas idő...

A diófa alatt tölgyasztal, előtte, mögötte egy-egy pad.

Megáll, körülnéz. Szusszan egyet, azután óvatosan kiszedi malaclopója zsebéből a füzetkét, kinyitva lerakja a tölgyasztalra, s hogy így is maradjon, szép sorban a sarkaira rakja a zsebeiből előkerülő többi holmit: a kalamárist, a pennát, a borral telt butéliát meg a poharat. Leül, nézelődik. Az asztal fiókjában gyertya, gyújtó meg kova lapul, ezeket is előszedi, de még nem gyújt világot. Odalent szemben nagy a vigasság.

Leül, kitölti az első pohár bort; azon töpreng, kinek egészségére igya, Kazinczyéra-e avagy a sajátjára... dehogysis! Emmiére, egykori édes enyelgőjére fogja! Bár csak láthatnám édes angyalorcád, Eggyem! Tiéd a vers, neked írtam, legyen virág-bimbó, melyet gyenge melledhez tűzők.

Hess bogarak, lepkék, a bort letakarja, egy-két pohár után könnyebben jönnek a szavak.

Ettől a pernahajder Helmeccitől ma sem jött levél. Mióta hitegeti, hogy küldi a korrektúrát, ha láthatná a belejavításokat, legalább tiltakozhatna ellenük. Javítások? – durva dúlások, belepizkolások. Kazinczy azzal ajánlotta ezt az alakot, hogy poétai munkát poétának kell korrigálni – csak hogy Helmecci nem poéta, hanem dilettáns, ki a poéták asztaláról lehulló cubákokat kapdossa. Nem azért vállalkozott a kiadásra, hogy neki segítsen, hanem hogy magát feltolja; nem az ő, hanem a saját nevét tegye halhatatlanná.

Mikor a verseket elküldte neki, azt írta hozzá: „Te engem örökös tiszteletre és hálára kötelezel, hogy válladra veszed gyűjteménykém kiadásának terhét, tégy vele, amit tehetsz”, ámde ez csak a kiadásra vonatkozott, s nem magukra a költeményekre.

A torlott nem azonos a tarlottal – ez a hígagyú képtelen felfogni ezt. Megírta neki, hogy hozzá ne nyúljon, de nem válaszolt a levélre... talán azt hiszi, hogyha hallgatásba rejtezik, ő majd belenyugszik, és benne hagyja a képtelen ötleteit. Hát nem. Torlott... honnan a fenéből vehette ezt az idéten, semmit sem jelentő szót? Tarlott – az igen; valami, ami le van tarolva. Tarlott, azaz letarolt, lombjukat veszített lombok. Tarlott bokrai... mármint ligetünk tarlott bokrai közt nem lengedez a Zephyr... igen, ez így van rendjén.

De Helmecci még csak hagyján... mit kezdjen a hon legsanyarúbb poéta-ítészével, Kazinczyval? Ki még a kákán is csomót talál, s ki minden védekezést saját személye elleni attacknak tekint? Hogyan adja vajh úgy tudtára, hogy ne sértődjön meg, hogy e versben nem a közelítő tél, hanem az ősz van megénekelve? Azért is adta a címet neki: Az ősz.

Olyanok ezek, mint a földet túró malacok, csak azt látják meg, ami lent a földön, az orruk előtt van, képtelenek felemelni a fejüket. Az a girhes Kőlcsey, az is lesütve

tartja az egyszem szemét, suttymban pikolófiúk hátsó fertályát lesi vele. Kell nekem ezen személyek közelsége? – kell a fenének, inkább levelek útján társalkodok velük. Egyedül a Szemere Pali... az talán. De ő is csókkal vett búcsút... minek az? Férfiemberek között?

De akármi történik: akár feljár néha, akár nem, az ártatlanság korszakának vége. Amikor még Kis barátjának Sopronban meg Kővágóörsön mutogatta a verseit. S aki nek tetszettek is, mind, kivétel nélkül. De már előre látja, hogy ezen pesti urak gúzsba kötik majd; minden sorában, minden szavában találnak kivetnivalót.

Scheisse! – szarni rájuk! Írni, munkálkodni tovább, mintha nem is lennének? Lehet-e a szavakra nem figyelmezni, lehet-e Nikláról poézist csinálni? Nem fönt kéne élnie ahhoz Budán, nagybecsű, művelt tudorok társaságában?

Már hogyné lehetne! Ha Széphalomról lehet, innen miért ne? A falak ereje nem a kőben, hanem a védők lelkében vagyon! Ezt a várat, a saját várat pedig ő teszi nagygyá: Berzsenyi Dániel.

Ez a gombai ürmös iható borocska, de hol van a juh fark nektárjától, amit a Ság meg a Kissomlyón oldalában tölt Bacchus a poharakba!

Vadgerle burokkol fel néha, mintha cigány pendítené böggője húrjait.

A liget, forrás a filagória szélén, ciprusok, néhány mostanra már elvadt virágbokor, némelyik rózsátón még kapaszkodik pár szírom, a csipkebogyó pirosása... lassan eluralkodik az ősz. Ihletői versének. A hullott levelek. Hervad már ligetünk, tarlott bokrai közt árva levél zörög. Nem árva, sárga.

Ha szűrten is, de minden zaj felhallatszik ide. Az egész faluból, s belátni mindent. Lent, a lakodalom népessége még mindig a lovat csodálja, nyerges raktak hajlott, izmos hátára, meg akarják ülni, de hányja-veti, nem hagyja, nem érzi jól magát a sokadalomban.

Mint geográfiai mappa, olyan innen fentről a falu, s a táj mögötte. Szántócsíkok, aztán erdő, erdők mindenfelé. Meglehető vidék, de a Ságnak meg a Kemenes-Aljának a közelébe sem jöhet; igaz, ahhoz a világnak egyetlen tája, maga az Olymp sem!

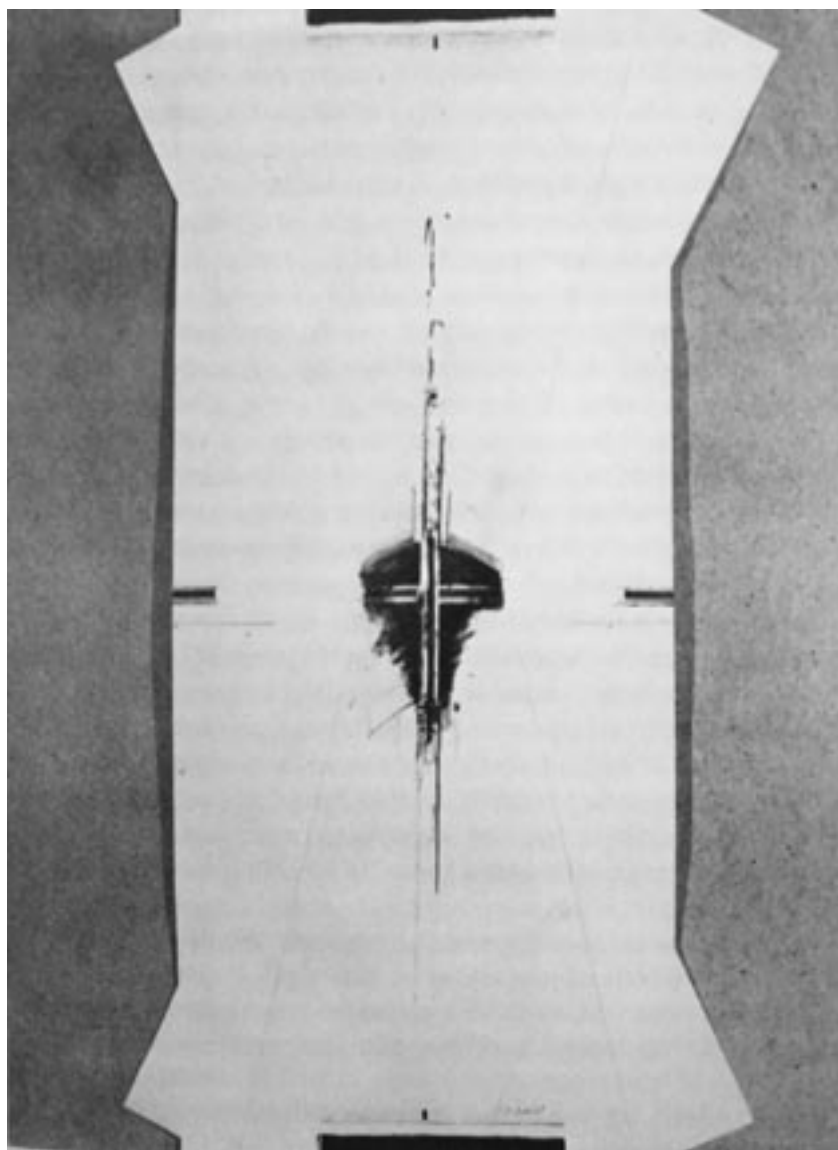
Ó, Bakony bércei, Ságnak kékellő teteje! Egészségtekre! – bárcsak hazaröpítenél, szárnyas idő!

Nem szeret, nem is tud kint a kertben dolgozni, a legszebb tájleírásokat is a szobájában éjszaka, gyertyafény mellett veti papírra; ez az ellentmondás csak most, hogy végigtekint a vidéken, jut az eszébe. Milyen furcsa. Átfogalmazni, szavakon szöszmötölni képes kint, új verset nemhogy megírni, még kigondolni sem.

Utolsó pillantást vet a sokaságra lent – mulatnak a népek? csak mulassanak –, aztán felüti a beírókönyvecskét. A primás violinjának sikkantása cincogásként ér fel ide a magasba; nem zavarja.

A versre most már! – miként alakuljon, milyen legyen végleges formája?

Músák, gyönyörű leánykák, ide! Itt a bor az invitálásotokra, ha jöttök és kértek, kaptok, ha nem megiszom egyedül. Lássunk neki, suhintasatok meg angyalszárnyatokkal! Be kéne végre fejezni ez elégiát, mert megpimpósodik, pedig amúgy ígéretes.

Egye fene, legyen igaza Kazinczynak. Legyen A *közelítő tél*. Az *Ősz* pontosabb, de ez inkább elevenbe talál. Hanem a *bimbaja* meg az *illatoz*, és a *tünő*, utóbbi rövid ü-vel marad!

– Ez meg mit keres itt?

Az ösvényen, meg-megállva, a vőfény ballag felfelé. Liheg, pedig fiatal még. A dal-kör vezetője. Persze, ivott már.

Megáll, kifújja magát, nagy levegőt vesz. – Tekintetes úr, engedje meg, hogy az ifjú pár s a násznép invitációját tolmácsoljam: tegye emlékezetessé jelenlétével eme nevezetes eseményt!

– Jól van fiam, ül le, látom, elfáradtál. Igyál! – Kínálja a butellát, s mert a fiú hezitál, nem mer beleinni, megnyugtatja: – Húzd csak meg nyugodtan!

– Aztán csinos-e a menyasszony?

– Csak mint egy bogár – nevet a legény. – Darázs derék, kerek fenék... jöjjön le, nézze meg, könyörögve kérem – fordítja kérlelőre a szavát. Agyoncsapnak engemet, ha nem viszem magammal!

– Na, azt csak nem? Nem megyek, fontos dolgom van itt. Hanem – ezért bizonyosan nem fognak agyoncsapni – mondd meg odalent a Kronekker Samunak, hogy adjon át egy kis hordó kéthelyi furmintot; vidámítsa meg a tisztelt társaságot.

Ezt megúsza. Bár... mit úszott meg? Zsuzsa ezért is lármázni fog. Miért is nem megy át? Átballaghatna nyugodtan. Ott legalább ment lenne az állandó zaklatástól. Vagy, ha nem is a zaklatástól, mert ha rádörrent, befogja a száját, a szemrehányó tekintetétől.

– Mulassatok jól! – búcsúzik a hálálkodó legénytől, s fordul ismét irományához.

Egy szava sem lehet Zsuzsannának. Eddig nem gyűjtött gyertyát, pedig derekasan szürkül már. Az apja is eleget egzecérozta éjszakai pallérozódásai miatt, most meg ez a néember? Hogy jön ahhoz?! De mielőtt tüzet csiholna, pihen kicsinyt. Orvul álmos-ság tör reá, meglassul agya kerekének forgása. Az akadémikuskodás fölötti felindulásában többet kortyolt volna a kelleténél? Vagy azért igyekszik Hüpnosz elragadni, mert előző éjjel hajnalhasadtáig Ovidiust forgatta? *Labitur occulte...* Akármit is teszel, a szárnyas idő gyorsan elrepül. Úgy befészkelte magát a fülébe, mintha öröktől fogva ott lett volna. *Et nihil est annis velocius.*

Semmi baj, egy fertályórára lehunyja a szemét, utána újult erővel folytatja majd a munkát. Elengedi magát, fejét az asztalra, két karjára ejti – a méhek dongása, a gerlice bűgása rögvest jótékony álomba szenderíti.

A tölgyasztalt, amire lehajtotta fejét, rögtön az után csináltatta, hogy ide lekerült, Somogyba. A buta cselédek azt kérdezték, miért szurkozza be a fa földbe kerülő alját?

– Hogy miért? Ugyanazért, amiért ti perzselitek, hogy ne korhadjon szét a nedvességtől – csakhogy a szurkos eltart vagy húsz, huszonöt esztendeig, ez meg legfeljebb tízig. De inkább addig sem.

Más világ ez, Ásia, Vashoz képest. Már mióta tervezi, hogy megvizitálja Atyja Urát Hetyén, de most nem mehet, mert az legalább tíz napi elfoglaltság, s nagy kár nélkül egy napot sem lophat el a gazdaságtól. Az időjárás igen száraz és meleg, de

inkább hasznót, mint kárt okoz, mert jóllehet a sarjút és kukoricát megnyomja, a szőlőnek orvossága. Ez év tavaszán ismét két tag szőlőt vett; Zsuzsa egy harmadikat is meg akar szerezni, de arra már nincs szükség. Ezer akó bora így is megterem. S ennyi már egy közönséges falunak jövedelmét is kiadja. Ha Atyja Ura küld a borért, tiszta szívvel ad, s öröme szolgál, hogy ezen csekéllyel kedveskedhetik. Egy-két rekesz gombai aszubort is lepalackoztatott, azt különösen kedveli. Reméli, hogy ezzel elnyeri a jóindulatát, s feledteti ifjú szertelenségének némely vadhajtasát.

Atyjaurára való emlékezéséből bájos női hang zökkenti ki:

– Méltóságos úr, kérem!

Felnéz, az ifjú pár áll előtte. A fiút kölyökkora óta ismeri; a helybéli bognármester gyermeke, de a kis menyasszonyt most látja először.

S a bájos, cserfes tünemény folytatja: – Esedezünk, ne vesse meg egybekelésünk szent ünnepét, mely Méltóságodnak, lehet, csak ártatlan kis multság, de nekünk Hymen rózsakoszorúja... jelenlétével méltóztasson megtisztelni, éteri ceremóniává avatni esküvésünket!

Leperegének róla az udvarias szavak, ha a lányka nem kacsintana reá pajkosan barna – igen, barna! – szemével, s ha nem látná azt, amit a vőfély nemrég beharangozott: darázsderék, kerek fenék. S az arc, az ívelt szemöldök, a pici, rózsás ajak is Emmié; édesen esdeklő, cinkos tekintetében égi nyilak.

Szemrevaló menyecske, jó vásárt csinál vele a bognár fia. Látni rajta, tudja, mire való a lábaköze. Nem mint az ő nyomorult asszonya... az csak odatartja, anyi.

Hirtelen belenyilall: a lagziba okvetlenül át kell mennie. Nem sértheti meg őket... bár magában tudta, hogy ez gyenge érv, akár átmegy, akár nem, a falunak ugyanúgy Berzsenyi tekintetes úr marad... az igazság, hogy kedve támad ott lenni. Részt venni a multságban.

Minő ostobaság, miért is ne mehetnék át, nem vagyok én se herceg, se gróf, de ha az lennék, akkor is átmehetnék; Wesselényi is, amikor itt járt, hogy eltársalgott az emberekkel, nem is sejtették, hogy kicsoda, lett aztán nagy elcsodálkozás, mikor megtudták; persze, hogy lemegyek.

– Lemenjek, azt mondjátok, gyermekeim?

A lányka tapsikol: Ó, Méltóságos úr..!

S már kel is fel, indul velük a lagziba.

A konyhaajtóban ácsorgó, megkövülten bámuló Zsuzsannát egy pillantásra sem méltatja.

Lett volna kedvesebb, vinné magával őt is. Nagy a vigasság. Ott van Farkas fia is, nyugtázza. A többi hasonló korú gyerkőccel a tánchely mellett áll, próbálgatja a figurákat. Derék; ő is így tanult bele. Igaz, nem itt lent Somogyban, hanem fent a Kemes-Alján.

Hogy megjelenik, nagy az elcsodálkozás; mindenki őt szándékozik köszönteni, szót váltani vele, érinteni... Beszélgetés közben szemével a már fentről megsodált mént keresi, pásztázza. Hátul, a pajta mellett fedezi fel; pár legény áll mellette, sorban próbálják meglovagolni, de kudarcot vallanak vele. A ló hányja-veti magát, s ha végre

sikerül valakinek beülni a nyeregbe, két hátsó lábára ágaskodik, s hiába kapaszkodik a nyakába vagy a sörényébe, lenyekkenti a delikvenst. Azon gondolkodik: talán sosem lovagolták, vagy ha lovagolták is, csak szórén. Sokáig figyelni az állatot nem áll módjában, mert elvonják a figyelmét; arra kívánják rávenni, hogy vigye el a menyasszonykát egy fordulóra. Ránéz a fiatalasszonyra, az visszatekint rá – igen, várja, kívánja a társaságát.

A banda éppen egy verbunkosra kezd rá. Felfigyel rá; ezt a zenét nemrég Pesten hallotta Biharitól – ilyen hamar ideért?

Odalép a menyasszonyhoz, megáll, kihúzza magát. Aki eddig táncolt vele, hang nélkül eltakarodik. – Szabad egy fordulóra? – kérdi, s bár a másik is tudja, hogy nem vár választ, azt feleli: – Igen, szabad. – Derékszögben behajtja jobb alkarját, vállmagasságba emeli, és engedi, hogy a lány belekapaszkodjék.

Lassan, nagyon lassan, inkább csúsztatva, mint emelve a lábat, járni kezdik. Fejük, mellkasuk hol emelkedik kissé, hol meg süllyed. Aztán, ahogy egyre erősödik a zene, ő kilép, a másik hátrább húzódik, s egyedül illegeti, mórlikálja magát. Érdekes, azok a dupla keresztlépések, melyeket fiatalkorában a hetyei bálokon nem mert megcsinálni, mert félt, hogy összeakadnak a lábai, most gond nélkül mennek. És a comb-meg csizmacsattogtatás sem fárasztja, pedig derekasakat szökell közben. A népesség kört alkot, összeczár. Ilyet se láttak eddig, s nem is fognak látni: a falu ura, nemes és nemzeti Berzsényi Dániel úr, ki eddig sosem ereszkedett közéjük, úgy ropja a táncot, hogy egy fiatal se különben.

A muzsika halkra vált, a fiatalasszony előre lép, újra belekarol, ketten lejtének. Zavartalanul válthatnak szót, senki sem meri elkérni tőle a nőt.

– Mit is mondtál? – néz a menyecske szemébe, és tesz fel neki olyan kérdést, amilyent pár perce nem mert volna feltenni: – Kapható vagy egy fordulóra?

– Akár kettőre is – feleli az, s hozzáteszi mosolyogva: – méltóságos Dani úrfi. – Itt, a sokadalomban hallhatta ez elnevezést, s megtetszhetett neki.

Sok ideje nincs studiózni a sokat ígérő válaszon, mert egy legény a mént vezeti oda hozzá kötőféken. – Megbocsásson Kegyelmes Uram, senki sem tudja megülni ezt a lovat. Zabolázhatatlan. Azt mondják, a Tekintetes Úr hírneves lovas volt fiatalkorában... – Nem fejezi be a mondatot, de mindennél többet mond az, hogy nyújtja a vezetőszárat, s vele együtt egy pálcát. A kantár az állat nyergére van akasztva.

Meg ne orrolj lányom... – szoritja meg, majd engedi el az asszonyka kezét. Abból, ahogy az visszaszorít, tudja, lesz még találkozásuk.

A pálcát visszautasítja, de a szárat átveszi, s rögtön le is kapcsolja a lóról. – Menjenek arrébb, emberek; egy kis levegőt! – kéri, s azonnal hozzá is teszi: – Vízet hozzatok! Teli vödörrel –, s a nyereghez lép. Megnézi az izzasztót; sejtette, meg van gyűrődve. Megigazítja, s egyben a nyereghevederen is húz egyet. A kengyel beállítása nagyjából megfelelő.

A mén, hogy nincsenek már a közelében, lehajtja a fejét, iszik. Pillanatok alatt kiürül a teli vödör. – Vízet még! – parancsolja. A fáklyák fényében a ló aranyként tündököl. Míg meghozzák, mellette áll, az állat simogatja. – A második vödör jó felét

is kiissza. Kiemeli a fejét, de azért lenn tartja, nem meri ráemelni a tekintetét. Tudja, érzi, hogy olyan személy áll mellette, akit uraként kell elfogadnia. Ő sem terheli a lovat azzal, hogy egyenesen ránéz. Oldalról, lopva szemrevételezi. Széles homlokú, kicsi és száraz fej, enyhén domború orrhát, erőteljes rágóizmok, s ami még többet elárul: tüzes szem, száraz csánk, acélos izmok... mindig ilyen paripára vágott. A feketével szíjalt hát, meg a lábak elmosódott zebra keresztcsíkjai is megnyerik tetszését. Árpád apánk kelhetett át ennek az aranyszőrű paripának valamelyik ük-ük-ükapjával a Vereckei hágón. Hozzáértő látja rajta, hogy nagy természet lakozik benne.

Finoman megérinti az állat, toroktáját – no, no, no – dörmögi –, ugyan már... ugyan már... s egy mozdulattal, mint annakidején a heteyi réten, a nyeregben terem. Könnyed, magától jövő a mozdulat.

Aki így felpattan a paripára? – miként lehetne az kövér? Amilyennek Kazinczy vélte mellképe metszetét látva? A téli, bélelt mentéje lehetett csalóka, amiben a kép készítésekor volt; – mellben éppen egy arasszal vagyok vastagabb, mint hasban –, méltatlankodik magában. Ha nem olyan girhes, hipochondriás alak mondaná – ő is ítélhet képmásról meg elmondásból, nemde? –, akinek Szemere Paliék festették le, s akik a valóságnál biztosan fényesebbre suvickolták a képét, tán figyelmezne a levelére. Életében nem ült lovon, pláne nem ilyen táltoson; mit ér annak a véleménye!

Bent az udvarban nem meri kipróbálni a lovat, még eltapos valakit. Kiléptet az utcára, itt is bámészkodnak jó páran befelé, s bármennyire is szeretné már vágta ugratni, lépésben megy le vele a holdfényben világító marcali kövesútig.

Legnagyobb meglepetésére a mén nem lefelé, hanem ellenkező irányba, Boglár felé fordul.

Boglár?

Hiszen az már a Balaton, s ha Balaton, akkor a másik oldalon Kővágóörs már csak egy köpés. Onnan meg Tapolca...?

Erre vágott, már ki tudja, mióta! Hogy egyszer nekivágjon. Csak nem merte megfogalmazni, kimondani magának. A paripa döntött helyette. *Carpe diem!* Jól mondotta Horác: szakaszd le napodnak gyümölcsét! Holnappal ne törődj, míg lehet, élj s örülj... E napnak ez legyen gyümölcse: fel Emmikéhez, Tapolcára!

Az állat – noszogatni sem kell – vágta ugrik, s nekiindul. A jármódokat változtatva két, de a legrosszabb esetben is három óra alatt Boglára ér. Lapos ívű, fű alatti a mozgása, ugyanakkor lendületes és teret nyerő.

Nemrég volt telihold, az útszéli fasor sötét, jól látszó szegélyt ad az útnak. Repül az idő, *occulte falitque volatilis aetas*, hamarosan a Lengyel-tóti fahídnál találja magát. Lemegy a híd előtt kiszélesedő vízhez, hogy megitassa a lovat, de az állat visszahőköl. Inkább hallja, mint látja a riadalom okát. Odább, a vízparton pár elvadult eb bandázik, egy hatalmas szelindek is van köztük. Úgy el vannak egymással foglalva, hogy észre sem veszik őt. Vagy ha észre is veszik, nem törődnek vele. Az éjszaka az övék, gondolhatják. Szerencsére nála van a karikás ostora, odacsap nekik. A csattanásra végre elugranak, lemehet itatni. Arra gondol, mit tett volna Kölcsey a helyében. Ijedtében lefordult volna a nyeregből. Ha mégsem, csak azért, mert neki sem mert volna

indulni éjjel. Huszt romvárának bús düledékei? Lebegő rémalak még hozzá? Talpig szarta volna a gatyáját nem egy rémalaktól – egy egértől is! Hogy volt pofája ilyen papírra vetni? Szájhós! Puhapucás!

Már éjfél előtt Bogláron van. Elüget a hegy mellett, le a kikötői mólóhoz; ott lakik Kukucska Mihály révész, a család régi jó embere. Húshagyó vasárnapra, pünkösdfelező szerdára meg karácsonyra mindig ő szállítja a halat. Felzörgeti, azt mondja neki, hogy Édesatyja igen rossz állapotban van, azért e nagy sietség. Szerencsére nála van a marcali zsidótól a sertésekért kapott pénz, abból fizet. Kukucska egy forint ötven krajcárt kér. Nem sok, különösen hogy éjfélkor ugrasztja fel. Megfordul a fejében, hogy kettőt ad neki, de aztán meggondolja magát; másfél sem kevés. A révész a fiát is hozza, ketten hamarabb átröpítik a tekintetes urat.

Este még fúj egy kis szellő, de Boreasz éjszakai nyugovóra tért – a tó vize tükörsima. A révész a kisebbik hajóját oldja el, de az is hat személyes, s bár apa és fia neki veselkednek, nem haladnak az általa elvárt iramban. Türelmetlen; most, hogy a cél elérhető közelségbe került, mihamarabb ott szeretne lenni. A gyerek láthatóan kisebb erejű apjauránál. Helyet cserél a fiúval – nekibuzdulásában most meg ő téríti ki egyenes futásából a hajót. Visszavesz, s mivel ettől kezdve a ritmus tartására figyel csak, meglepődik, hogy már át is értek.

Kukucska bezörget a fülöpi Charon ajtaján, kihívja, sugdos neki s közben reá mutogat – megbízik benne, szervezze ő a további fuvart, nincs kedve egy vadidegenrel hosszas magyarázkodásba bocsátkozni. Különb is, rosszarcú a fickó, lapos orrú, pisla tekintetű; furcsa módon a Takács ivadékokra hajaz. S ez nem hátraslovat biztosít neki, hanem egy bricskát, amit ő maga hajt. – Kényelmesebb így, Méltóságos uram –, alázatoskodik.

S már a Kővágó-Örs felé vezető úton haladnak. A kocsissá vedlett révész kérdezősködne, faggatózna, de meg kell elégednie annyival, hogy megmondhatja, Kis János Nagytiszteletű úr után ki tölti most be a lelkészi tisztet a községben. Az illető fiatal ember, a lelkészlak pedig közvetlenül a templom mellett található.

– Vigyen oda hozzá!

A lelkész készséges; igen, igen... elődjétől, Kis János Nagytiszteletű úrtól sokat hallott már Berzsenyi Tekintetes úrról, sőt, már költeménykéit is volt szerencséje olvasni. A saját lovát nyergelteti fel, azt kéri, ha célhoz ért, adja le az ottani lelkészi lakban, érte küldet majd. – Lehet, hogy magam jövök vissza vele – feleli erre ő, mire a másik: – Szeretettel várom, remélem, elfogadja majd ebéd-, vagy estebéd meghívásomat.

Tart tőle, hogyha másodszer is nyeregbe ül, sajogni fog az ülepe, de sem fájdalmat, sem fáradságot nem érez. Ez a ló is érzi, hogy értő ember lovagolja. Már a Csobánc alatt jár, mikor hang csattan: – Megállj, ott, ahol vagy!

Fáklya lobban fel, egy zsandár lép elő vele a sötétből. Egy másik kíséri, de hallja, hogy a bokrok takarásában még többen is rejtőzködnek. A fáklyát fel-le mozgatva jól megvizsgálják, aztán a második alak megkérdi: – Aztán mi járatban van az úr ilyen éji órán? – A világítóeszközt tartó meg azt kérdezi: – S kit tisztelhetünk az úrban?

A sötétből jön a nemvárt válasz: – A Tekintetes Berzsenyi úr, nemde?

– Az lennék – feleli ő. Nem látja a nevét kimondót, a hangja után sem tudja azonosítani; talán még abból az időből ismerik, amikor sokat lejárt ide a Kemenes-Aljáról. Szerették őt, jóban volt mindenkivel, azt hitték, el fogja venni a patikus lányát. Csak aztán a gyors frigy Zsuzskával, egyesíteni a földeket... a hozomány eltűnt, az ara sajnós maradt...

– Útközben vagyok, Atyámat vizitálom meg Sömlyénben, hol lakik.

Szerencsére nem kérdezik meg tőle, miért ilyen sürgős az útja, nekik is csak azt mondaná, mit a révésznek felelt: Édesatyja beteg, őt kell meglátogatni. Ahogy már akkor is, mikor először mondta ezt, szégyellte magát a hazugságért, amiben szegény jó atyját is belekeverte, most is, holott a betegséggel elő sem kellett rukkolnia... most is röstelkedik. És nemcsak a szükségés füllentés miatt. Rosszérzés keríti hatalmába. Mi van, ha tényleg nincsen jó állapotban? Ha az állandó lábfájása odáig fajult, hogy már mankóval sem bír lábra állni? Előbb-utóbb le kell vágni egyik lábát? Vagy mindkettőt? Látott már ilyet. S ezt, tapintatból, hogy ő, szeretett fia ne egye magát miatta, meg sem írja a leveleiben. Nemcsak hablatyolni kéne róla, hanem valóban meg kéne vizitálnia. Lehet, hogy miután Tapolcán bevégezte a dolgát, valóban nekiindul, fel Sömlyénbe, az apai házhoz. Ami neki szülő- és nevelkedő háza is egyben... igen, módját ejti, hogy odamenjen. Kér, vagy kibérel valakitől egy csészát; Emmi biztosan segíteni tud neki ebben.

Hogy meg fog lepődni Atyjaura, hogy a fia ilyen derekas útra vállalkozott! Hátha még beszámol neki a gazdálkodásáról! A számoknak csak hinnie kell! Hogy mennyi ártányt nevelt, mennyi búzája, gyümölcse termett, hány hektó bora lett! Hogy milyen mintagazda vált belőle! S azt is értékeli talán, hogy fiát nemrég Kaposvárrott a Nagy Palotában báró Prónay ünnepélyesen vendégül látta, és ott mágnások és főemberek jelenlétében, mint legelső magyar poétát dicséretekkel borította el.

Ráadásul Kazinczy nemsokára egy olyan könyvet ereszt ki, mely Kisen és Virágon kívül neki is dedikálva van. Ebben a könyvben olyan episztola is található, mely csak őhozzá szól, és őt érdem felett magasztalja. Pesten létekor a legtudósabb emberek társaságában forgott; egyenes az útja az akadémiai tagság felé.

S fel ne üljön ama hírnek, magyarazza Atyjaurának gondolatban, mely szerint új apát választott magának Kazinczy Ferenc személyében – Pesten ilyen szóbeszéd járja – hiszen ő Apja Urát mindenkinél előbbre tartja, s mindenek felett való kitüntetésnek érzi, hogy atyai szeretetében leledzhet.

A zsandárok zökkentik ki álmodozásából. Figyelmeztetik: vigyázzon, a híres betyár, Szilvágyi Jancsi és bandája a környéken kószál, áldozatra lesnek. Már több kereskedőt kiraboltak, egy házaspárt meg is öltek. Azért állnak ők itt most lesben, hogy törbe csalják őket.

– Egy óra járás már csak Tapolca – feleli erre –, nem hinném, hogy a város alá bemerészkednének.

– Tessék csak azért vigyázni – mondják neki, s megkérdik: – Ne óhajtja, hogy ketten kíséretül szegődjünk a Tekintetes úrnak?

– Köszönöm, nem óhajtanám – feleli.

S hogy fegyvere van-e? kérdik.

Megtapogatja a mentéje alatt, a derekába rejtett duplacsövű tercerol pisztolyát – Igen, van.

Búcsút mond, nekiindul.

Lassan, alig észlelhetően dereng már, mikor feltűnnek Tapolca házai. S ekkor kipattan elé az útra két lovas. Az egyik karabélyt tart a karján.

A betyárok, akikről a zsandár beszélt! A hírneves lator, Szilvágyi emberei. Az is lehet, hogy ő maga az egyik.

Annak, aki a fegyvert fogja rá, ismerős, rossz érzést keltő a fizimiskája. A szemöldök nélküli vigyori holdvilágfej. Ez is, akár a Takács Ferenc. Vagy ő maga személyesen?

Sokat tépelődni ezen nincs ideje, előkapja utazó-pisztolyát, és közvetlen közlelől mellbe lövi támadóját. S alighogy elhúzza a ravaszt, lova vékonyába vágja sarkantyúját; a cél, hogy míg a házak közé be nem jut, utol ne érhessek – ott már nem merik követni.

Vágtat, merően előre tekint, nehogy felbukjon egy akadályon... a háta mögöl hangzó patadobogásból tudja, hogy üldözik, egymásután két lövés is elcsattan, de egyik sem találja el... végre benn van a városban, a házak között. Az üzöket már nem hallja, s ahogy visszafordul, nem is látja őket. Ezt megúsza. Vajh mi lett a betyárral, kire rásütötte fegyverét? Azt még látta, hogy lefordul lováról – megölte, meghalt, kétségtelen. Betyársors. Aki útonállásra, fosztogatásra adja a fejét, számolnia kell ezzel.

A cigánysoron lovagol befelé. Cigánysor? Akkor valahol itt kell laknia Simeonak. Támad egy ötlete. Felkölti, magával viszi, s úgy, mint nem egyszer régen, a kedvenc nótájával ébreszti Emmikét. Egy cigányasszony guggol az egyik putri előtt, a szükségét végzi. Megkérdi tőle, hol lakik a primás, az megmondja, odamegy, csattint az ostorával. Fiatalember jön elő, lajbiban, csizmában – csak nem így aludt? Kérdi tőle, hol az öreg? Meghalt, mondja az; ő a fia. Ő vette át a bandában a helyét. – No mindegy – feleli ő –, nyugodjon békében, hívd a többieket, muzsikálunk!

Így vonulnak be a városba, egészen a tó partjára, ahol a patikárius háza áll; elől ő, lóháton, utána meg, lábukat szedve, a banda elérhető tagjai. Primás, kontrás, bőgős. Elhelyezkednek a ház előtt, int, rákezdek. Halkan, érzéssel dalol.

– Szürke csikóm, nyereg rajta, galambomhoz megyek rajta...

Alszik a város, a házban sincs mozgás.

– Nyisd ki babám a kapudat, hadd kötöm be a lovamat...

Megáll, fülel, semmi.

– Adj paripámnak ablakot, nekem pedig egy pár csókot...

Bentről női hang sikkant: – Jaj, Dani úr?!

– Én volnék... – s folytatja: – Abrak kell a paripának, csók szeretőd ajakának...

Valaki bentről az ablakot nyitja, s a spaletta akasztójával bajmóldodik, ugyanakkor egy férfigang csattan föl:

– Was ist los? – Aztán: – Du, verdammter Schweinhund!

Egyszerre nyílik az ablak spalettája, meg a ház bejárati kapuja. Előbbin Emmi – semmit sem változott, ugyanolyan dévaj és ingerlő, mint régen – hajol ki, s nyújtja ölélsre karjait, a kapun viszont egy hórihorgas alak ront ki hálóköntösben, „Himmeldonnerwetter”-t kiált – a nyomorult sváb! – s nekitámad. Már meg sem lepődik; ennek is Takács-féle ábrázata van. A támadást könnyedén elhárítja – nyilvánvalóan a férj az attakírozó, akihez Emma időközben nőül mehetett –, előbb bal, aztán jobb kézzel állon üti a fickót, aki elterül... csak hogy a vele kiosonó szolgára nem figyelmez, s az egy furkósbottal homlokon vágja.

Elsötétül előtte a világ, a földön ébred.

Körülnéz, halványan dereng.

Megpróbál feltápászkodni, de kába, szédeleg. Végre sikerül a padba kapaszkodva felállnia.

Álmában mozgolódhatott, lecsúszott az asztalról, s estében beverte fejét a pad szélében.

Odanyúl, tapogatja; fáj, de nem vérzik.

Miket össze nem álmодott!

Még hogy el innen? Fel Emmihez Tapolcára? Onnan meg a szülőföldjére, a Kemenes-Aljára?

Ugyan már!

Itt rohad meg Niklán, a somogyi sötétség kellős közepén, magára hagyatva, társak nélkül. Egyedül van, nemcsak itt Niklában, hanem egész Somogyországban. Sertéseknek szór gyöngyöt, kolonccal hátán tempózik a Mnemosziné habjaiban.

Emmi, ha él is, már másé, másnak duruzsol, esténként másnak az ölébe telepedik.

Az asztalon a saját verse mellett idegen papír; egy boríték. Felveszi, megnézi: a címzés: Berzsenyi Dániel koszorús költő saját kezeihez, Niklán. S a feladó rajta: Helmeczi Mihály.

Míg az asztalra dőlve álmодott, hozta fel és rakta a feje mellé Samu. Nem akarta felkelteni.

Megjött hát a várva várt levél verseinek kötetben való megjelenéséről!

Izgatottan bontja fel, átfutja, aztán maga elé ereszti.

Nem, ez nem lehet igaz, ilyen nincsen!

Elolvassa újra, most már figyelmesebben.

Az hagyján, hogy ez a nyomorult kis akarnok a visszajavítások közül szinte semmit nem fogadott el; a tarlott nála továbbra is tarlott, önhatalmúlag beszúrt nem-szeretem, oda nem illő szavakat... egy következő kiadásban ezek esetleg javíthatók. Hanem ahelyett, hogy maga járt volna utána a kiadásnak, megvárta, sőt, szorgalmazta, hogy a könyv adományokból, mégpedig pesti növendék papok összesen hét-száz-negyven forintra rúgó adományából valósuljon meg.

Lesül a bőr a képéről!

Nem szorul ő koldusbotra, Helmeczi ezen közbenjárására meg különösen nem! Ha sejtí, hogy ez történik, megfinanszírozza ő maga!

S az irodalmi uracsok ott fenn Pesten, meg a kevély öreg Széphalmon, ki marionettfigurákként táncoltatja a társaságot, ők is mind szarnak reá. Nekik is közömbös volt a megjelenés ügye, azért csúszott ennyire. A barátjának hazudják magukat, de csak arra kell nekik, hogy fényeskedjenek, emelkedjenek általa. A költeményeit idézik, de őt magát lenézik, bugris parasztnak tartják. Ha felkerülne Pestre, ellenfelük lenne, maradjon tehát lent Somogyban, olyan távoli ismerős legyen, akivel dicsekedni ugyan lehet, de nem kell közletről szagolni a bűzét.

De ami igaz, az igaz; ő sincs oda értük. Csókkal búcsúzkodni, szájszókkal? Férfiak egymástól? Mint a majmok, simogatni, apolgatni egymást? Ez Kölcsey meg Vitkovics stílje, nem az övé. Akkor már, ha társalkodni akar, a niklai kádármesterrel, kőfaragóval és kocsikészítővel társalkodik, vagy pedig Marcaliban a tiszteletessel, a zsidó kupeccel. Nem olyan fényesek, mint amazok, de legalább egyenes, őszinte lelkek. Életükben nem olvastak verset, van, ki olvasni se nagyon tud, de inkább itt köztük tölti az idejét, mint azon személyek között, fenn. Ott társas találkozásokra, kellemkedésekre menne el az ideje, itt, ha napközben sok is a dolga, naplemente után senki sem zavarja, senki sem duruzsol a fülébe álokosságokat.

Hajnalodik, a nap félkorongja – mintha kíváncsiskodva éppen csak a látóhatár vonala fölé akarná emelni a fejét – aransárga fénnel vonja be a világot. Tündéri látvány, de ő most nem ilyenre vágyik. Indulat feszíti.

Feláll, nyújtózkodik, aztán hirtelen elhatározással lefelé indul.

Belép a házba, átmegey a hálószobába. Az ablaktáblák résein némi világosság szűrődik át. Zsuzsanna hason fekve alszik, nem ébred fel a belépésére. Lerántja róla a paplant, s rögtön lehajol hozzá, kétoldalt megmarkolja a derekát, s egy rántással keresztbe fordítja az ágyon. Az asszony rémületen riad, tudja, mi következik. – Fel! – parancsol rá, s nyomatékul a fenekére vág.

Zsuzska nem mer ellenkezni; az emberéből ilyenkor dúvad válik. Engedelmesen négykézlábra emelkedik, a fenekét kitolja. – Az ajtót! – kéri a férfit; csukja be a gyerekek szobájába nyíló ajtót. Odalép, gyorsan behúzza, majd visszamegy hozzá, felhajtja, s a nyakába dobja a slafrokját, magához rántja, és a csípőjénél tartva irgalmatlanul megfarkalja. A fejét közben oldalra mereszti, nem állhatja a felszálló illatokat. A másik nyüszít, jajgat. Megint rácsap; – Halkabban te, hé!

Hamar végez, horkant, egy pillanatig kívár, aztán elengedi a nőt. Az oldalra huppan, összehúzódva, kezeit a lába közé szorítva szótlanul bámul fel rá. Nyüszítése lassan lihegésbe megey át.

Amire nem számított, gyengéd érzés keríti hatalmába. Végigsimítja a vállát, megállapodik a mellénél, azt is megsimogatja, aztán kifelé indul.

– Csináld csak nyugodtan, itt hagylak – mondja.

De még visszalép. Kinyitott mentéjének belső zsebéből előszedi az ártányokért kapott pénzt, s az ágyra dobja. – Itt van! – szól. – Meggondoltam. Beszélj Anna nénémmel, mégis megvesszük a szőlőt a gombai birtok mellett. Hozzácsapjuk a mienkéhez.

Az asszony nyúl a rolniba gyűrt bankóköteget, a matrac alá dugja.

– Mégsem Hetyén?

– Mégsem. Örölsz neki? – kérdi tőle.

Az nem felel, kinyúl, megfogja a kezét, magához húzza és megcsókolja. – Jól van na, nem kell ez – szabadkozik, s kimegy a házból.

Már teljesen világos van, a nap, mint egy elszabadult, a jegenyék tetején egyensúlyozó tűzgömb, egészalakos árnyékot vet a ház rózsaszín falára. Nincs kedve lefeküdni, visszaindul a diófa alá.

Leül, lenéz, báméskodik. Csend van még a faluban, csak a verebek zsvajoznak valamelyik közeli pajtánál.

Átellenben is teljes a nyugalom, pár lakodalmazó a ház gádoorában talált nyughelyet magának. A lovat keresi tekintete, bár tudja, hogy hiába, az már régóta az istállóban piheni ki a tegnapi nap megpróbáltatásait. Szénát ropogtat a többi falusi táltos között. Soha nem kerül rá nyereg, egész életében fát, terményt meg trágyát fog fuvarozni.

Szép ez a falu. Nem csak most – télen is az, állapítja meg. Barátságos. Erdők, tavak, láprétek karéjában megbúvó, összeszoruló, egymásnak védelmet adó házak. A portáját még az ősszel rendbe kell hozatni, nagyon meg van ereszkedve a konyha mestergerendája. A kispapok szépen rápirítottak azzal, hogy összeadták a pénzt a verseskönyvére – úgy is fel lehet fogni: a nemzet látta szükségesnek nagyüzű költeményeinek széleskörű ismertetését.

Szép gondolat, ámde – magának bevallhatja, másnak úgysem fogja – garasoskodó volt, az az igazság. Sajnálta a pénzt a kiadásra, azt várta, hogy – ha már úgy odavannak érte – ha nem is a seminaristák, más, mások áldozzanak rá. Növendékmárhákra idén ennek a többszörösét fizette ki.

A gazdálkodói paraszti fukarságtól, lám, nem tud szabadulni. Hiába suhan tündérszárnyakon Kalliopé, Polühumnia trappolva élétolakszik.

Itt fogja leélni az életét, soha nem kerül el innen. Marad, aki most is: somogyi gazdaember. Nem Kemenes-alji – somogyi! Nem olyan nagy baj. Ha eddig figyelmezték a szavára, tán eztán is fognak.

Mit is írt Kazinczy? Ne kökényszeme legyen Lollinak, kit névként is ő javasolt, hanem barna szemöldöke? „Lollim barna szemöldöke”... Fennhangon skandálva a mértéket megfontolás alá vonja a kérdést.

– Sem béhúnyt szememet fel nem ígézheti, Lollim barna szemöldöke...

Kinyitja a füzetet, amibe eddig a vers változatait jegyezte fel. Új, tiszta lapot kezd. Befejezi most már végre. Befejezi, beviszi Marcaliba, útnak indítja, és megírja, hogy punctum, ezen már ne essék változás. Lehajol, írni kezdi:

A közelítő tél

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak,
Tarlott bokra közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labyrinthe, s balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.

Nincs már symphonia, s zöld lugasok között
Nem bűg gerlice, és a füzes ernyein
A csermely violás völgye nem illatoz,
S tükrét durva csalét fedi.

A hegy boltozatin néha homály borong.
Bíbor thyrusain nem mosolyog gerezd.
Itt nemrég az öröm víg dala harsogott:
S most minden szomorú s kiholt.

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés, minden az ég alatt
Mint a kis nefelejcs, enyész.

Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,
Itt hágy szép tavaszom: még alig ízleli
Nektárját ajakam, még alig illetem
Egy-két zsenge virágait.

Itt hágy, s vissza se tér majd gyönyörű korom.
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem békányt szememet fel nem ígézheti
Lollim barna szemöldöke!

Az elbeszélés elején a Bálint-Háry képzőművész-páros által létrehozott kemenesalji met-szetről ejtettem lelkes szavakat.

Csakhogy nekem Bakonypölöske-ről visszapillantva nem az a látkép tárult szemeim elé, amelyet Bálint Benedek annakidején látott és lerajzolt. Nem; mert a Ság-hegy ma már nem olyan, mint százhusz éve volt. Mivel vulkáni tanúhegy (ötmillió éve vulkáni kitörés hozta létre), tetejét bazalt-kupola fedi. Azaz fedte 1911-ig, amikor is elkezdtek az útburkolatként kiválóan hasznosítható bazaltréteget letermelni róla. 1957-ig mintegy 17 millió tonna bazaltkővet hordtak el innen – ez kábé egymillió megrakott vasúti tehervagont jelent.

Az egykor sima, plató-tetejű hegyet ma egy hatalmas harapásnyom ékteleníti el. Ez már régen nem az a Ság hegy, amely mellett Berzsényi élt, s melyről élete második felében Niklán álmodozhatott.

*Messze setétedik már a Ság teteje,
Ezentúl elrejtí a Bakony erdeje,
Szülőföldem, képedet:
Megállok még egyszer, s reád visszanezdek.
Ti kékellő halmok! gyönyörű vidékek!*

Bucsuzás Kemenes-aljától

Okozott-e a lelkemben élő Ság hegy – Berzsényi Dániel szimbiotikus kettősben ez a változás valamiféle csorbulatot?

Nem okozott.

Nem okozott, mert Berzsényi életében is látok hasonló, az előbbire tökéletesen ráíró melő momentumot.

Az ország kifinomult literátoraihoz képest vidéki, faragatlan és modortalan, (mai szóhasználattal:) macsó Berzsényit költőtársai nemcsak furcsának tartották, hanem bizonyos fokig le is nézték. A költeményeit elfogadták, őt magát nem. Leginkább a – nem alaptalanul – nagybíró Kölcsey Ferenc. Ne óvatoskodjunk, ne udvariaskodjunk, valljuk be bátran: a túlzásba vitt hetero-erotikussággal semmiképpen sem vádolható Kölcseynek a Berzsényi költészetéről írott, 1817-ben közzétett, őt idejétmúltnak, dilettánsnak minősítő recenziója inkább személyes ellenszenv, nem pedig irodalomkritikai szempontokon alapult. Ezzel – mivel az irodalom felső berkeiben mozgó és hatást gyakorló figurája volt – mély sebet ejtett költőnkön. (Ez is volt a célja.)

Hiába látta be aztán, hogy tévedett, Berzsényit a ledorongolás mélyen érintette és elhallgatott. Véget ért, kicsorbult költői heve.

Akárcsak a Ság hegy bazaltkúpja.

PETRŐCZI ÉVA

Válasz, Emily Dickinsonnak

*A „valakiság” sanyarú!
Száz júniuson át
Neved vartyogni békamód,
Hogy csodáljon a lép!”
Károlyi Amy fordítása*

Drága Emily,
hogy feszengenél ma,
a varangyok szavától
hangos lépokon.

Két finom füled
befogva menekülnél,
te, akit halk virágok
illata von.

Té, aki nem voltál
a távoli Amherstben
az ön-kufárság bajnoka,
bölcs nővérem, vigasztalj:

„Jól van minden, ahogy van,
bújj el a hűs szobában,
ne csábítson a számtalan
harsány, izzasztó agora.

Az igaz szavakat
osztó Isten nem engedi el
gyakran-tintás kezed,
nem hagy téged némaságban soha.

Ne légy, ne légy,
te, kései utód,
varangyos lépok
hullócsillaga!

Elfeledett, régi szavunk...

A N Y U N A K

Elfeledett, régi szavunk
jutott eszembe ma.
a *bárzsing*,
viharra esőre, hóra, szélre

görcsökkel felelgető anyám
egyik, magát a stílus ereje
hatalmával vígasztaló fordulata.

Talán úgy vélte,
minden gyötrelme
távolodik, halkul,
ha nem *zsigermek* hívja

agyonfacsart belső
részeit szegény feje.

Ezt a játékot én is
harmincnégy éve játszom,
szép kis örökség, mondhatom.

Bárzsingot emlegetve
nyűglődök reménykedve,
de olykor a falat tíz,

manikűrt sose látott
körmömmel kaparom.

És meglebbent a vászon...

A ZENEAKADÉMIA FISCHER ANNIE
EMLÉKDÉLUTÁNJA UTÁN

És meglebbent számtalanszor
a vászon, a Solti-teremben, ahányszor
csak egy-egy régi, s újabb barátod
színre lépett, muzsikálni, vagy emlékekkel
visszahívni téged.

És láss csodát: Vámos László
még itthon készült, de már a mi
földünkötől búcsúzó, tündöklő címlapképe
életre kelt a színpadon lépkedők,

a zongoraszó és a vonók
mozgása nyomán.
Tévedés, nem emlékműsor,
s nem is csupán
ritka CD-morzsákkal tarkított

noszalgia-áradat volt ez a délután.
Ahányszor a fehér vetítövásznon
gyönyörű fényképed meglebbent:
hinnünk kellett az üzenetnek:

nincs örök halál, de van feltámadás.
És mindenkinek jut belőle: legyen bár
sorsa zongorátlan, vagy zongorás.

FÁBIÁN LÁSZLÓ

...a tudás élménnyé kell, hogyan válnon...

MOLNÁR SÁNDORRÓL - ÖSSZEGRÖNT

*Minden ember körül egy igazság-horizont van,
melynek ő a központja...*

Szabó Dezső

*...a világot így teremtették
Hermész Triszmegisztosz*

Nem ismertek festőbb festőt Molnár Sándornál. Olyan kiváltképpen nem, aki ennyire tudatosan és magabiztosan készült volna egy pályára, aki ennyire nem akart soha más lenni, csak festő. Soha, még kisgyermekként sem. Érett fejjel, az életpálya derekán is szorosán életművéhez tartozónak érzi gyerekkori tevékenységét, a megmaradt rajzokat a saját ládi őrzőgyerek világából (tehenek, állatok, tájak, gyerekek, a szülők és a környezet jelentették a témát), az első rendszeres képzés, a csepeli képzőművész kör eredményeit, azt a három olajképet, ami megmaradt, a diófapáccal készített Tintoretto-másolatokat. Amikor ezt írtam, több, mint négy évtizeddel ezelőtt, a festő voltaképpen pályája elején tartott, igaz, elvitathatatlan szakmai fölkészültséggel, kifejezetten új hanggal, máris pályatársai elismerésével, tiszteletével. Most, amikor idézem az egykori Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata kiskönyvtárának szavait, ez a festőpálya lezárult – méghozzá maga a mester jelentette be: ennyi az ő életműve, kilencedik évtizedében az elvégzett munka szemléltője marad.

Tulajdonképpen logikus volt egy gyakorta rendkívülinek tetsző pálya rendkívüli lezárása.

A tudatos és szándékolt programszerűség volt rendkívüli; nevezetesen, hogy Molnár Sándor a Képzőművészeti Főiskola elvégzése után (1961) ráakadva mesterére, Hamvas Bélára azonnal hozzálátott az ún. *festőjoga* kidolgozásához (sajnos, Hamvas éppen csak a föladat koncipiálását érte meg), amely a szó szoros értelmében életprogramnak készült, és az is lett. A program tartalmazta a munka fázisait, fölépítette szerkezetét – A-tól Z-ig, tehát szükségképpen magába foglalta – usque végcélként – a lezárást. Arra viszont a rendszerváltoztatásig nemigen látszott mód, hogy Molnár katedrához jusson, és éppen a festőjoga szellemében letegyen egy koherens oktatási programot, amely támaszkodik – természetszerűleg – az ő művészi gyakorlatára. (Mindenesetre 2007-ben megjelent a Képzőművészeti Egyetem és a Semmelweis Egyetem gondozásában *A festészet tanítása* című tankönyve, kidolgozott pedagógiai elveinek gyűjteménye; tovább megyek: filozófiai, esztétikai, etikai elgondolásainak – majd' azt mondtam: szabályainak – gondos összefoglalása, magyarán: művészi életelvi.)

Említettem korai fölfedezését a szellemi elődök föltérképezésében, Hamvas Bélát, akivel szoros tanítványi-baráti kapcsolata volt – döntő befolyással teljes emberi, művészi életfolyamára. Mi több, lelkes proponálója lett barátai, pályatársai között a hallgatásba kényszerített mester szellemiségének, majd hagyatékának. Legszívesebben az általa alapított és vezetett Zuglói Kör tagjait vértette volna föl Hamvas tanításaival, ám hamar rá kellett döbbsennie, nem talált igazi érdeklődésre. Kivétel talán a Molnárhoz úgyszólván tanítványként is kötődő Hortobágyi Endre, akinek nagyszerű életműve napjainkban került (újra)fölfedezésre.

(Privát megjegyzés: emlékszem rá, valamikor a 70-es évek elején magam szintén kaptam géppel írott Hamvas-tanulmányokat tőle; a szabadabb szellemtől rettegő rendszer a stencil-sokszorosítást is szigorúan ellenőrizte; Hamvaszt pedig még Lukács György vonta meg a magyar kultúrától. 1981-ben, például, a *Beszélő* című liberális lap ugyancsak szamizdatképp látott napvilágot.)

Molnár korai programjában szerepelt a szellemi elődök, köztük magyar és nemzetközi művésznagyságok megismerése (az élők személyes megkeresése), szükségét érezte részint a folytonosságnak, részint a szellemi háttér gazdagításának. Így került szorosabb kapcsolatba azokkal a festőkkel, szobrászokkal, akiket a szocialista realizmus dogmája marginalizált vagy éppen betiltott: sorra látogatta Gyarmathy Tihamér, Lossonczy Tamás, Veszelszky Béla, Martyn Ferenc. Magyarász Imre és mások műtermeit, amint pedig lehetősége nyílt nyugat-európai utazásra, Párizsban fölkereste az akkor pályájuk csúcán járó alkotókat, barátságba keveredett Jean Bazaine-nal, találkozott Maurice Estève legfrissebb munkáival, Charles Lapicque képeivel, Alfred Manessier és az Ecole de Paris más festőinek alkotásaival, majd alighanem Bécsben a már Amerikában befutott Paul Rotterdam kiállításával, Mark Rothko „üresvásznaival”. Máig alig érthető módon, hatalmas és rendkívül gazdag szakmai könyvtárat gyűjtött össze, azaz földerítette és megragadta az igényes tájékozódás összes lehetőségét egy olyan korban, amikor jószerivel még Picasso is tiltólistán szerepelt – kollaboráns békegalambja ellenére.

(Újfont röpke privatizálás: könyvtárát bűvárolva egy alkalommal ráakadtam két egyforma Horst Antes-monográfiára. Kértem, egyiket adja el nekem. A jellegzetes Molnár-válasz: *Nem lehet. Az egyik a hétköznapi, másik a vasárnapi példány.*)

Az ideológiai helyzet elképesztően fonák voltát az mutatja legpregnansabban, hogy nagyon gyakran éppen az ostoba tiltások hívták fel – hadd fogalmazzak itt kissé önösebben – mindannyiunk figyelmét némely jelentős értékekre. A történeti igazsághoz hozzátartozik az az eléggé nem hangsúlyozott szerep, amit a Fészek Klub ugyancsak nívós könyvtára és Molnár Éva könyvtáros vállalt magára a korszerű információk terjesztésében. Persze, a *törvény szövedéke* köztudottan *mindig fölfeslik valahol*, ahol pedig valóban mögé lehet pillantani, ott tényleg új ismeretek kínálóznak. A találkozások Hamvas írásaival korántsem pusztán az ő gondolatainak ismeretét nyújtották, de továbblépéseket kínáltak az adekvát szellemi elágazások felé. Általa jöttek divatba olyan jelentékeny hatású, ám a szovjetizált marxista propagandától távol eső gondolkodók, mint René Guénon, Julius Evola, Frithoff Schuon vagy

az *Anthologia humana* egyébként mellőzött nagyságai Ortega y Gasset-től Cioranig, Baadertól Maritainig. És Hamvason keresztül merültek föl a távol-keleti bölcséleti hagyományok, valamint a jóga szellemi kérdései. (Akkor még szóba sem került Mircea Eliade életművének magyar kiadása, hiszen közvetlen magyar párhuzama, Hamvas is szubsuba terjedt. Azt azonban érdemes megemlíteni, hogy a gyerekköltővé degradált Tamkó Sítató Károly jógával gyógyította ki magát végzetesnek tetsző betegségéből.)

A hevenyészve fölsorolt festők névsora arról tudósít, hogy Molnár Sándort elsősorban azok az elődök érdekelték, akik – vélhetőleg – kubista iskolázottság után szabadabb lírai formák (jelesül a gesztus), hangsúlyos (kompakt) színek irányába mozogtak – megőrizve a kompozícióik szerkezeti biztonságát. (Kortársainak másik csoportja elsősorban Kassákra és a klasszikus konstruktivizmus orosz és holland mesterei (Malevics, Rodcsenko, Kandinszkij, Tatlin vagy Mondrian, Doesburg, Rietveld) esküdött.) A kultúrtörténészek, bölcselők névsora viszont azt árulja el, hogy festőnk szellemi horizontján az őshagyomány őrzőinek/magyarázóinak világképe körvonalazódott. A hagyomány visszaperlendő tanítása, amely a XX. századi világkrízis félreérthetetlen reakciója egyfelől, másfelől egy lehetséges szellemi újjáépítkezés lehetősége. Mert az archaikus bölcsélet még képes volt az Egészről gondolkodni, amit azonban a modern tudományok miszlikbe aprítottak. Az „életfilozófusok” kérték szót: Olaszországban Evola, Franciaországban Valéry, Spanyolországban Ortega, Németországban Keyserling – sorolja Hamvas A *világválság* című dolgozata élén. És vissza – legalább Hérakleitoszig. Mert a kultúra, a művészet, a gondolkodás, az etosz is válságban van; az ember egyszerre okozója és elszenvedője a krízisnek. Ugyan hol lehetne aktuálisabb a fölvetés, mint Európa azon vidékén, amelyet az évszázad folyamán másodszor gyötör a totális diktatúra.

Ó, nagyon jól érthető az induló festő vonzalma a tanok iránt, életéről, jövőjéről, művészi sorsáról lenne szó! Réges-rég elmúlt – teszem azt – a futurizmus lendülete, amitől a tízes években jószerivel világmegváltást vártak – legalábbis a ráhangolódott művészek. Még a legromantikusabb magyar szkeptikus, Szabó Dezső is. Aztán a diktatúrák bebizonyították, hogy a művészet aligha meggyőző morális és politikai tényező, netán éppen az ellenkezője olykor. Sőt, a soha nem látott intenzitású „művésztermelés” fölerősíti az amúgy is kiábrándító helyzet léha illatait.

Molnárt lenyűgözte Hamvas tájékozottsága az archaikus gondolkodás eredményeiben, annál is jobban – alighanem – az a szuggesztív előadásmód, ahogyan Hamvas szinte egymásra tolja a többnyire meghökkentő kijelentéseket, nem engedi, hogy kérdés férközhessenek súlyos állításai közé, amelyek érvekkel történő megtámogatásától általában eltekint. Valószínűleg úgy gondolja, hogy a primordiális tanok az évszázadok alatt kifejeződtek; igaz ugyan, hogy mintegy két évezreden át (a kereszténység évezredei!) jelentős hányaduk talonba került, ám „atomista” korunkban aktuálisává vált újfent a teljességre, az Egészre figyelmeznünk, eljött az őshagyomány újjáélesztésének ideje. A differenciálódás, a belebonyolódások a szakkérdésekbe félrevezetik az embert (szívesebben mondanék személyiséget, ám kilógna az elméletből), elterelik

figyelmét önmagáról, önmaga benső tökéletesedéséről, az egyetlen valóságról, mivel minden egyéb csak *máya*, látszat, a tévesztések melegágya. *A gondolkozásnak, ha korkritika* – mondja Hamvas, egyébként jogosan – *mindig van apokaliptikus attitűdje*. A totális diktatúrák fölöttébb reálissá tették az apokalipszist, a fenyegetése már érintette az epidermiszt. Mindenekelőtt tehát a tudatállapot (szánt szándékkal nem mondok világnézetet) tisztázása az aktuális föladat; eljutni a tiszta tudatig, ami nem egyéb, mint az üresség. Molnár személyes tapasztalata hitelesíti, hogy ezen a göröngyös úton különleges szerepe van a *mesternek*, aki – mint Vergilius Dantét – biztonssággal kalauzolja a tanítványt poklon, tisztítótűzön át, ám a Paradicsomba önmagának kell utat találnia – pontosan az üresség által.

Hogy az *ember föleszméljen saját életének legmélyebb gyökereire*.

A festőjoga alapeszményében csatlakozik a primordiális gondolkodáshoz: *A művészet* – Molnár Sándor összefoglalása szerint – *a létezés egységét mondja ki a festő személyes életműveként a művészet nyelvén. A Teljességet alkotó realitások a természet, lélek, szellem, üresség*. Ezek a „realitások” az analógiás gondolkodás szerint megfelelnek a hagyomány őselemeinek: a Természet a Földnek, a lélek a Tűznek és a Víznek, a szellem a Kristálynak, az üresség a Levegőnek. A fölsorolt öt elem adja ki a festőjoga programjának öt szakaszát, a szakaszokon belüli tevékenység tatralmát, karakterét, föladatait az adott elem szimbolikus értelmezései határozzák meg. Festőnk a következőképpen vázolja föl a kijelölt pályát: *I. A Föld elem, a természet műveletei*

Stúdium

Útkeresés előkészítés

Figuratív festészet

Atmenet megszilárdítás

Föld-geometria

II. A Víz és a Tűz elem, a lélek műveletei

Oldás

III. A Tűz elem műveletei

Kiégetés

Meleggé és fénnyé válás

Finomítás

IV. A Kristály elem műveletei

Örvénykristály

Kristály

Kiüresítés

V. A Levegő elem, üresség

A tiszta tudat (szunjáta)

A továbbiakban alapos és részletes kifejtésre kerül minden egyes mozzanat, azaz az adott *korszak* során következő tevékenységei.

Molnár Sándor ugyan eredetileg saját használatra építette föl a festőjoga elméletét (a joga nem kizárólag metaforikusan értelmezendő, nagyon is lényegesnek tart bizo-

nyos fizikai gyakorlatok (helyes ülés, megfelelő légzés stb.) követését ahhoz, hogy a festő kizárólag munkájára tudjon koncentrálni. Ha pedig alaposabban belegondolunk, akkor lényegében egy speciális beavatási rítus tanúi vagyunk; amiatt sajátos, mivel tevékenységre kreálták. ...*a beavatás* – summázza Eliade – *a maga bonyolult formáival ösztönzi és vezeti szellemi kreativitásunkat, számos hagyományos kultúrában a költészet, az előadóművészet, a bölcsesség beavatási jellegű oktatás közvetlen eredményeképpen jön létre.* Hozzáteszem, a barlangfestő „művészösök” újabb kutatások szerint ugyancsak részt vehettek valamiféle beavatáson.

Dogmát, dogmát a mozaikra tört emberiségnek! – rikoltja Szabó Dezső nem minden irónia híján. *Dogmát, mely... elsepri az apró tudás, apró művészkedés, lelki finomkodás, intelligenskedés liliputi skolasztikáját.* A festőjoga számára úgyszólván kéznél lévő *Tanként*, ott a Hamvas által válság-megoldási gyógyomóddá miszifikált *Tabula smaragdina* tizenhárom fönnyaradt mondata (a mitikus néven azonosított Hermész Triszmegisztosz szerzőségével) – részint ihletésül, részint mintául –, Molnár Sándor pedig remek érzékkel, magabizón „fordította le” saját pedagógiai nyelvére, pontosabban: logikájára (a fölháználók szerencséjére *aritmológiai* kitérők nélkül). Voltaképpen egy modern képzőművészeti elképzelés és rendkívüli életmű bölcséleti támogatására – primordiális hagyományok analógiáival.

Már annak idején kis Molnár-füzetkémbe fölvettem, hogy a hozzá hasonló művészeknek legalább annyira fontos az alkotási folyamat, mint az eredmény. Akkor a korosabb jóbarátot, Jean Bazaine-t idéztem: *Képet alkotni nem jelenti azt, hogy zsákmanójt ejtünk és nem jelenti azt, hogy kibúvót találunk. Igenis, maga a vadászat az alkotó, de azzal az előfeltétellel, hogy a kelepccékkel teli tévutak adják majd meg valódi formáját és irányát. Ez az utunkban álló bokor, ez fog bennünket önmagunk számára felfedni. A kép a festő hosszú menetelése vak életünk sűrűjének mélyébe, a homályos gondolatok bozótja, amelyen keresztül arra törekszünk, hogy önmagunkat teljesen megtaláljuk.* Bazaine-t száz esztendőn át, szó szerint is hosszú menetelésben kísérte ez a fölfogás, és hasonlóval akadhatott össze az ugyancsak páriárka-kort megért Losonczy Tamásnál, öreg magyar barátjánál.

Első találkozásom Molnár Sándor képeivel az 1966-os Mednyánszky Teremi bemutatóján esett, ahol a korabeli közönség (beleértve magamat) igencsak meghökkenő forma- és színvilággal találkozott – merészen szembemenővel a hivatalos ideológia normáihoz képest. Két év múlva a Központi Fizikai Kutató Intézet klubjában még provokatívabb tizenkét nagyméretű képpel nézhettünk szembe *A tiszta úr* címet viselő kiállításán. Ezek a majdnem monokróm színlületek mindössze apró tónuskülönbséggel operáló gesztusokkal voltak megbontva, úgyszólván csak közel lépve a képekhez érzékelhettük. Mintha olyasfélét akart volna közölni, hogy a maga minimális módján a tiszta úr is strukturált. Lényegében minden tárgyiasság kizárva – tökéletesen absztrakt lépek. A néző, aki nem ismerhette a hátteret, elképedhetett: mitől *éppen ilyenek* ezek a táblák, honnan adódnak *éppen ezek a* formák. Úgy fogalmazhatnánk: nem tudta, hogy egy bonyolult alkotói folyamat végeredményét láthatja,

nem is sejtette, hogy a festő a természeti környezet momentumait rögzíti indulásként, majd fokozatosan, lépcsőről lépcsőre *végzi el az absztrakció folyamatát* – föltöltve (kisajátítva?) a látványt önnön szubjektív érzéseinek, gondolatainak, közlendőinek megfelelően, általánosítható üzenetet tesz látványossá, realizál a maga festői nyelvezetén, pillanatra sem panteista naturalizmussal. A későbbiek során az érdeklődőnek meg kellett barátkoznia idegen elemek (fa, spárga) szerves alkalmazásával, el kellett fogadnia, hogy nem föltétlenül a képkeret határozza meg a képformáját; igenis, a hangsúlyos művészi forma kitörhet a konvencionális keretből, alakíthatja annak Megszokott alakját. A szuverén üzenet szuverén formát indukál. Az alkotói pálya öt szakaszán keresztül imponáló erudícióval szüli meg rendre azokat a forma- és színanalógiákat, amelyek az őshagyomány öt alapelemére hajznak, és kibontják azok festői teljességét – Molnár Sándor impulzusai szerint. Korántsem ad hoc impulzusokról beszélünk, szigorú gondolati fegyelem sorozza őket a kompozícióba. Nagyon ritka aktusok soráról beszélünk; csupán a legnagyobbak képesek erre a következetesre, festőnk kapcsán Bazaine-ra, Estève-re, Lossonczyra, Martynra utalhatunk a szabad formák „költői” közül.

Nem szeretnék megfélemlíteni a *miért*-ek firtatása során egy lényeges (és általános) mozzanatról, amire André Badiou figyelmeztet: a *távolságtartásról* (nem használhatom az egyéb konnotációkkal terhes *eltartás*-t, holott kifejezőbb volna). Nevezetesen a modern művészet legutóbbi hat-hét év tizedének világosan kirajzolódó törekvéséről: nem csupán elemelni a műalkotást a látszatvilág valóságától, de tüntetően a műalkotás világában maradni, a megformálás, a mesterség szűkös formanyelvi miliójében – manifesztálandó az emlegetett szuverenitást az agyonmanipulált valósággal szemben (is). Molnár Sándor esetében alighanem a program következetessége, merész rendje eleve elhárítja ezt a kockázatot: a festőjoga szellemének megfelelően mindig a sérthetetlen Egészben gondolkodik: az *egyéni*ben igen, de nem az *Én*-ben...

*

POST SCRIPTUM VAGY SZOMORÚ APPENDIX

Alig egy héttel jelen írás befejezte után érkezett a hír: Molnár Sándor útnak indult arra a vándorlásra, amelyet mesterével, Hamvas Bélával föltételeztek, de inkább hittek: szelleme, festői látomásai visszakíváncsoztak a transzcendenciába. Azok ugyanis nem romlandók, mint az energiáit fölélt test. Előbb megrémisztett, majd fölszabadított ez a misztikus egybeesés; biztos vagyok benne, teljes nyugalommal fogadta az elkerülhetetlent; utaltam rá, befejezettnek tekintette utolsó kiállításával alkotói pályáját. Való igaz: a festőjoga beteljesült. Robosztus alakja mégis hiányozni fog mindannyiunknak, akik ismertük, tiszteltük és szerettük; de kivált hiányozni fog nyugodt bölcsessége, magabiztos ízlése, értékítélete ebben a szánalmasan megzavarodott, gyilkos világban. Pár hónappal ezelőtt még végiglapoztuk gyönyörű albumát,

készségesen hívta föl figyelmemet a behajtott lapok kiterítésére, hogy a méretek jelentőségét hangsúlyozza. Fölfedezni véltem a Füst Miláni-gesztust: *ez mind én voltam egykor*. Makacsul hiszem azonban, hogy a jövő is büszke ragaszkodással viszonyul majd hagyatékához, amely nagyszerű fejezete korunk magyar művészetének. Isten nyugosztaljon, drága Mester!...

SZAUER ÁGOSTON

Sötét van

Hallgasd! Akárcsak régen.
A kulcsokkal matat.
Elsiklik fém a fémen —
egy öblös, nagy lakat,

mely olykor majdnem kattan.
De kulcsot vált megint
egy megjósolhatatlan,
titkos rendszer szerint.

Retró

Divatja múlt a szoknya, lokni.
A szódás ment el, még a régi.
A trafik lesz, az utca végi,
ritkásan néhány sárga holmi.
Az ablak sosem festett rácsa.
Egy apró tárgy nem hagy nyugodni,
a bolt bár évek óta zárva.

Szférák

Lenyúl földig, porig,
az ég idáig ér,
hol ág kapaszkodik,
e fordított gyökér.

Táv

Tükörkép, mint a kártya –
a hold a tengert nézi.
Egy láthatatlan hártya,
mely félig földi, égi.
Mindegy, hogy kő vagy ember,
ha ezt a percet éli.

A Kerényi-levelezéséből

K Ö Z Z É T E S Z I S Ü M E G I G Y Ö R G Y

1. KERÉNYI KÁROLY LEVELEI VÁMOS IMRÉNEK¹

1. Kerényi Károly Vámos Imrének, 1957. augusztus 19.

Ascona, 1957. 8. 19.

Kedves Vámos Imre,

júl. 18-ai levelét utánam küldték Rómába, de azután az a furcsa dolog történt vele, hogy egész válaszra váró levélpaksamétámmal együtt kiesett a zsebemből egy szép estén Ostiában – a faluban – egy fuvarozó vállalat emberei találták meg, s a vállalat a cím alapján visszaküldte – ma kaptam meg hiánytalanul az egész levélcsomót.

Így azt a kívánságát, hogy Hesse jubileuma² alkalmából írjak róla a Látóhatárban, nem is kell már megtagadnom. Ezt Ön miatt nem szívesen tettem volna meg. De nem hallgathatom el, hogy Hesse vérszegény kis megnyilatkozása – felszólításra! – a magyar forradalom alkalmából s teljesen magába fordult nyilvános nyöszörgései ugyanakkor, amikor az egész nyugati világ forrongott és lázongott a forradalom után következő budapesti események miatt, legfeljebb arra késztenének, hogy az ilyen „alanyi költő”-egzisztencia csődjéről írjak. De legyünk-e ünneprontók? Én személyesen azért sem tettem volna szívesen, mert mostanáig valóban a barátság egy neme kapcsolt össze vele.³ Viszont helytelennek tartom, hogy magyar folyóirat egyáltalán foglalkozik még írásaival, amelyek Thomas Mann vagy az újabb magyar költői irodalom színvonalát távolról sem érik el. Az Irodalmi Újság megemlékezése⁴ szerény, magát nem ünnepeletető költőről különösen naiv – és fölösleges volt. Mintha a marbachi kiállítás nem Montagnolából⁵ kapta volna az anyagát, mintha Martin Buber személyében nem jelentéktelenebb ember tartotta volna az ünnepi beszédet, mint az ünnepelet maga, mintha Zürichben nem ismételték volna meg a Thomas Mann-ünneplést pusztá behelyettesítéssel, mintha nem alapítottak volna Hesse-díjat, hogy a dr. h. c.-ról⁶ ne is beszéljünk, amely azóta rányomódik a remete levélborítékaira! Azonban: de vivis nil nisi bene.⁷

Az Írószövetség tagságát⁸ szívesen fogadtam el, s remélem, még állhatok a Látóhatárnak s az Irodalmi Újságnak is rendelkezésére. Híve és tisztelője

Kerényi Károly

(Gépirat, autográf aláírással. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – 3. 2. 1 – Bt – 123/melléklete/3 /299. Ezentúl: ÁBTL)

*

2. Kerényi Károly Vámos Imrének, 1957. szeptember 9.

Herrn Imre Vámos

Red. „Látóhatár”

München 1

Postfach 650

Ascona, 57. 9. 9.

Kedves Vámos Imre,

köszönöm nagy bizalmát, de valóban úgy van: aki nem tud kínaiul, ne bíráljon kínaiból való fordítást. S ha én azt mondom, hogy nem tudok kínaiul, az ebben az esetben nem könnyű szabadkozás, hanem komoly akadály. Az Ágner-féle fordítás,⁹ amely a tőlem megindított Officina-sorozatban jelent meg, nincs birtokomban. Én már nem is láttam. Előttem fekszik a német nyelvterületen híres Richard Wilhelm-féle fordítás (40. 000 példány). Hatvanykn¹⁰ forrásai között tudatosan nem szerepel, s a vele való összehasonlítást ő maga már eleve elhárítja, a „német homályra” való általános hivatkozással:¹¹ olyan előítélet, amelyet nem osztok, de nem is tartok döntőnek. Hogy döntsek azonban én, amikor a Hatvany-féle fordítás harmadik sora így hangzik: „Nemlét: Ég és Föld forrása”. Wilhelm fordításában, aki mégis a kínai nyelv és kultúra professzora volt Frankfurtban a legjobb időben: „„Sein” nenne ich den Anfang von Himmel und Erde”. Ez nem árnyalati különbség, hanem különbség „Lét” és „Nemlét” között. Kínailul nem tudván, azt sem tudom, hogy jöhet létre ilyen különbség fordítások között. Tehát valóban teljesen képtelen vagyok a fordításról írni.¹² Hogy ne is mondjam, milyen ár volna, ha azt mondanák: az egyik öregúr kritizálja a másik öregúr ártatlan mulatságát. Ki-ki a maga mesterségét folytassa.

Meleg üdvözlettel

híve K. K.

(Postai levelezőlapra írógéppel írt levél, autográf aláírással.)

*

3. Kerényi Károly Vámos Imrének, 1957. november 18.

Herrn J. Vámos

Postfach 650

München 1

Germania

Roma, 1957. 11. 18.

Kedves Vámos Imre,

néhány hónap óta gondolok már egy cikkre a Látóhatár számára. Sajnos, itt s dec. elejéig nem tudom megírni. Talán jövő év elejére. De itt van, épp most beszéltem vele, Pongrácz Mihály.¹³ Ő ugyan halálra csiszolhatja novelláit, és soha nincs megelégedve velük. Pedig még azon kívül is van olvasásra érdemes kézírata, amit minap beküldött.¹⁴ Sohasem tudtam meg, miért süllyedt el az Unwillkürliche Kunstreisen¹⁵

ismertetése tőle. Szigorúsága önmagához, úgy tűnik nekem, mindinkább példátlan lesz. Dec. elejéig vagyok itt: Via A. Marin u. 5. Gianicolo.

Üdvözli tisztelő híve

K. K.

(Kézírással írt levél, postai levelezőlapon.)

*

4. Kerényi Károly Vámos Imrének, 1958. január 28.

Ascona. 1958. jan. 28-án

Kedves Vámos Imre,

kérem, ne vegye rossz néven, hogy megtisztelő soraira csak ma tudok válaszolni. Bizonyára hallotta, hogy Bécsben voltak előadásaim¹⁶ – nem éppen a szomszédban.

Azt nem kell ismételtnem, mennyire szívesen támogattam – amennyiben az, amit én tehettem és mondhattam, támogatás volt – a Látóhatárt, amióta ismerem. Annyira megismernem azonban, amennyire valakinek egy folyóiratot ismernie kell, aki annak szerkesztőbizottságához tartozik, eddig nem sikerült. Egyszerű – nem személyes, hanem tárgyi – választ nem nyert kérdés maradt számomra az, hogy miért nem jelent meg az ismertetés az Unwillkürliche Kunstreisen-ről. Amit Pongrácz Mihály írt róla, ide adta elolvasni, s be is küldötte a Látóhatárnak. Hogy hivatottabb vagy többoldalú ismertetést is el lehetett volna képzelni, az nem kétséges. Ha nyelvi túl tömör volt, biztosan fel lehetett volna lazítani. S legutóbb (ez csak példa, nem sérelem számomra) Hatvany Bertalan fordításáról jelent meg két (vagyis nem egy), igaz, hogy híg, de viszont semmivel sem hivatottabb megbeszélés.¹⁷ S a kérdést most nem is először teszem fel: mi volt a kifogás vagy a szempont, amely, úgy látszik, Pongrácz változatos sikerű kísérleteit is kiszorítja a folyóiratból? Katolicizmus, múlt századi híg racionalizmus, vagy mind a kettő? Ez kérdés, nem kritika.

Egy másik kérdés, mely már nem a Látóhatárt illeti, de amelyre talán tudna feleletet adni: Mi az oka annak, hogy Márai, aki hozzám (nem barátilag, mert véletlenül nem találkoztunk soha) korban és átélte, felelősegteljes komoly humanizmusban a legközelebb áll, sem ebben, sem más szerkesztőbizottságokban tudtommal nem szerepel?

Hangsúlyozom, e kérdések tárgyilagosaak, minden személyes szempontból mentesek, a híg megjelölés is csak tükör vagy hasonló ellentéte, de talán mégsem fog csodálkozni, ha feleletet várok, mielőtt a magam részéről felszólítására válaszolnék.

Igaz nagyrabecsüléssel üdvözli

K. K.

(Gépirat, autográf aláírással. ÁBTL – 3. 2. 1. – Bt – 123/melléklete/3 !304)

*

5. Kerényi Károly Vámos Imrének, 1958. február 17.

Ascona, 1958. február 17-én

Kedves Vámos Imre,

nem vagyok biztos benne, hogy Márai Sándor vonakodását magyarul publikálni, amikor a magyar nyilvánosság korlátozott lehetőségei kivétel nélkül, ideális vagy nem ideális alapon, de valamiképpen mégis szövetkezett csoportoktól függenek, helyesen értelmezi-e „második emigrációnak”. Ez inkább az első emigráció folytatásának látszik, amikor olyanok is lepolgározták Márait, akik ma a Látóhatár vagy az Irodalmi Ujság számára lehetségesek. Persze nem mindenki olyan érzékeny a polgárok közül mint Márai – vagy megbocsátóbb, s eszébe sem jut egy bocsánatkérő gesztust azoktól elvárni, akik mégiscsak nyakig belészaladtak a pártoskodásba. Márai magatartásának az én szememben nagyobb az emberi méltósága: ezt szeretném – közelebbi értesülések nélkül is – az ő mentéségre mondani.

Ami engem illet, nagyon kérem, hogy ne minősítsék második emigrációnak, ha alapos meggondolás után nem óhajtok a szerkesztőbizottságban szerepelni. Ez nem jelenti azt, hogy ne olvassam, s alkalom adtán – ugyanúgy mint eddig – ne támogathatnám akár írásaimmal is szívesen a Látóhatárt. S ezt talán nagyobb erkölcsi súllyal is fogom tehetni a közös magyar ügy érdekében, ha szorosabban egyik szövetkezéshez sem tartozom.

Fogadja változatlan nagyrabecsülésem kifejezését.

Régi híve

Kerényi Károly

(Gépirat, autográf aláírással. ÁBTL – 3. 2. 1. – Bt – 123/melléklete/3 /305)

*

6. Kerényi Károlyné Vámos Imrének, 1959. március 23.

Ascona, 1959. március 23.

Kedves Vámos Imre,

tekintve, hogy férjem Itáliába utazása reggelén kapta meg levelét, rám hagyta a mellékleteket, hogy küldjem el a Látóhatárnak, ideje nem volt már az írásra folyton úton lévén, nem tud onnan válaszolni.

Megbízatom arra is kiterjed, hogy a legteljesebb mértékben megnyugtassam afelől, hogy semmi neheztelés vagy eltávolodás nem áll fenn, változatlan rokonszenvvel kísérik úgy az uram, mint a család többi tagja figyelemmel munkásságukat. Az egyetlen ok, amiért nem hallottak róla, a minden idejét igénybe vevő munka, melynek eredményéről képet ad a mellékelt prospektus. A mythológiai mű második kötete¹⁸ karácsonykor jelent meg, de azóta is, egész elutazásáig szüntelenül dolgozott.

Így, remélem, eloszlattam gondjait, fogadja nagyon barátságos üdvözetemet

Kerényi Károlyné

Melléklet: 1 kiadói prospektus

1 fénykép

(Gépirat, autográf aláírással. ÁBTL – 3. 2. 1 – Bt – 123/melléklet/3 /306)

7. Kerényi Károly Vámos Imrének, 1961. július 29.

Herrn Imre Vámos

Red. Látóhatár

Postfach 650

München 1

Germania

Róma, 1961. 7. 29.

A Th. Mann-K. K. levelezésből¹⁹ való közlés kérésére most ennyit: lehetetlen. Közlés esetén kiadói és szerzői-jogi megtorló lépések várhatók.

Kerényi Károly

(Postai levelezőlapon autográf. ÁBTL – 3. 2. 1 – Bt – 123/melléklete/3 307)

Kerényi Károly itt közölt levelei bizonyosan csupán csak egy része a Látóhatár egyik alapító szerkesztőjével és kiadójával, Vámos Imrével folytatott levelezésének. A Vámos szerkesztette lapról – és utódjáról, az Új Látóhatárról – egyöntetű véleménynek tűnik Borbándi Gyula minősítése: „A második világháború utáni nyugati magyar irodalom legszínvonalasabb és legjelentősebb orgánuma”.²⁰ Talán ez a meggyőződés is tükröződik abban, hogy Kerényi Magda a férje műveinek „kivonatos bibliográfiájába”²¹ az emigrációs magyar folyóiratokból (Nemzetőr, Irodalmi Ujság stb.) csak és kizárólag a Látóhatárban és az Új Látóhatárban megjelent írásokat vette föl.

A Látóhatárban megjelent első Kerényi írás a naplóból 1947. március 25.–1948. március 26. közötti évből kiemelt részletek. A korábban migrénes²² Kerényi a saját, megszenvedett tapasztalataival alátámasztva írja le a migrénes természetrajzát: „Ez a migrénes tragédiája: hallatlan élesség a testi és szellemi érzékelésben, túlérzékeny észrehevés, meztelenül látás s a bölcs türelem hiánya ugyanakkor”.²³ Néhány fontos megállapítása a gyakorlati életből leszűrt tapasztalatait összegzi: „a leggonoszabb indulatok közül való az irigység. [...] A kívülről való várás iszonyúan elszívja az életet. Csak belülről szabad várni, ha még lehet. [...] Annyira álmodozók vagyunk („Mi Magyarok”!), hogy álunk még inkább álmódás, mint más népeké?”. Gulyás Pál halálának tizedik évfordulóján a költő-barát kiadatlan verseivel és leveleivel tiszteleg, s idézi föl az emlékéét.²⁴ A *világ kezdetéről* című könyvrészlete után közölt, „korunk legnagyobb humanistáját”, Thomas Mannt búcsúztató írása talán a legfontosabb a Látóhatárban megjelentek közül. Megállapítja, hogy „1832. március 22-én egy korszak véget ért, mert Goethe meghalt. 1955. augusztus 12-én Thomas Mann halálával egy korszak vége. [...] Most az a korszak ért véget, az egész nyugati emberiség számára, amelyben Thomas Mann még ott volt, s amelyben még mi is, amíg európai magyarok lehettünk otthon, s mióta magyar európaiak vagyunk idekint, tanúknak tudtuk őt és írónknak, mint egyetlen nem-magyar írórt sem rajta kívül”.²⁵

Sajátos és különös, hogy a Vámos Imrének írott fenti Kerényi-levelek nagy részben nem a lapban megjelenő írásokkal foglalkoznak, hanem inkább a meg nem jelentekkel

(Pongrácz Mihály írásainak hiányolása,²⁶ 3., 4.). Határozottan, elutasító hangon közli, hogy nem járul hozzá a Thomas Mannal folytatott levelezéséből való közlésre (7.). Hermann Hesse 80. születésnapjára Vámos írást kért Kerényitől, s ő levelei elvesztésével s azzal utasítja el, hogy az ünnepezt csupán csak „vérszegény kis megnyilatkozásra” volt képes a „magyar forradalom alkalmából” (1.). Hatvany Bertalan *Tao Te King* fordításáról szólva is erősen kritikus hangot üt meg s ugyancsak elhárítja, hogy a kötetről ő írjon a lapnak (2., 4.). A Magyar Írók Szövetsége Külföldön tagságát „szívesen fogadtam el” írja Vámosnak, (1.) ám azt is leszögezi: „nem óhajtok a szerkesztőbizottságban szerepelni” (5.), vagyis nem fogadja el a Látóhatár szerkesztőbizottsági tagságára szóló fölkérését. Néhány korporációban vállalt ugyan tagságot²⁷, és szerzőként munkatársa több magyar emigráns folyóiratnak, de valószínűleg rengeteg utazása, egyetemi elfoglaltságai és művei ki- és újrakiadásainak töméntelen teendője mellett nem maradt már ideje. „Az emigráns közéletben nem vett részt” – állapította meg Borbándi. Kerényi szinte számon kéri Vámoson, hogy az őhöz „felelősségteljes komoly humanizmusban” legközelebb álló Márai egyetlen szerkesztőbizottságban sem szerepel.²⁸ Márai érzékenységre utalva mutat rá azokra, akik Márait „lepolgározták”.

A Látóhatár közlési gyakorlatáról kritikus és számonkérő Kerényi hangütés valószínűleg egyedi és szokatlan az ő levelezésében. Diszharmonikus viszonyt mutat a Látóhatár szerkesztőjével, azzal a Vámos Imrével, aki a Szabad Európa Rádió munkatársaként a Janus álnevet használta.²⁹

2. KERÉNYI KÁROLY ÉS KERÉNYI MAGDA LEVELEI KOVÁCS ALADÁRNAK

Kovács Aladár (1908–1979) író, szerkesztő, dramaturg, 1944-ben, a Szálasi hatalomátvétele előtti 80 napban a Nemzeti Színház igazgatója. Az 1948-as emigrálása után Münchenben „mindinkább a publicisztika felé fordul”³⁰. Dolgozott a *Hungária* és az *Új Hungária* lapoknál és a Szabad Európa Rádiónál (1951–1953), majd a párizsi rádió magyar adásánál. 1955-től Bécsben élt, ahol a nyugati emigráció egyik szellemi centruma, fontos levelezője,³¹ a *Nemzetőr* német kiadásának szerkesztője, a szerkesztőség szürke eminenciása volt.³²

Az itt közölt levelek az ő, tekintélyes mennyiségű dokumentumot is tartalmazó írásos hagyatékában maradtak meg, a bécsi Nemzeti Könyvtárban.³³

A Kerényi házaspár kapcsolatban volt a *Nemzetőr* című emigráns magyar folyóirat néhány munkatársával. Kerényi Károlynak írásai jelentek meg a *Nemzetőr*-ben, tehát szerzőként, munkatársuként volt érdekelt, s tartott kapcsolatot a szerkesztőkkel, vagy azok egy, az írásaival kapcsolatban illetékes részével.

A Kerényi-levelek a közölendő írásaival és kapcsolataikkal vannak összefüggésben. A két nyelven, magyarul és németül író Kerényi leszögezi, (1.) nem kis büszkeséggel, öntudatosan jegyzi meg „hogy a magyarul legjobban beszélő idegenben élők közé tartozom, viszont a legjobban németül írók közé is”. Mindebből következik az is, hogy szerzőként nagyon gondosan, a legapróbb részletre is kiterjedő figyelemmel

javítja és kéri korrigálni az írásaiban pontatlan szedés miatti hibákat (2.). A *Nemzetőr* főszerkesztőjének, Tollas Tibornak szóló Kerényi levélben a lapban megjelenő interjújára (Melléklet 1.) hivatkozik, és saját maga pontosítja műveinek a bibliográfiáját, azért „hogy a magyar fiatalok végre egy megbízható bibliográfiát kapjon a könyveimről” – írja (5.).³⁴ Az interjúja korrektúrájakor került föl élesen egy megváltoztatott jelzős szerkezettel kapcsolatos („antiszemita örület” helyett „antiszemita hullám”-ot szedtek) határozott tiltakozása (6.). Ám Kerényi kemény visszautasítása ellenére sem az ő fogalmazásában jelent meg a jelzős szerkezet.

Az addigi pályáját, tudói törekvéseit fölmérő beszélgetés valószínűleg kompenzáció a szerkesztőség részéről, mivel a bibliográfiáját Kerényi határozott kérésére sem közölte a lap. A Kerényi összeállította, addig megjelent írásainak jegyzéke már időbelisége miatt is csupán részleges lehet. Teljesebbet ad immár az egész életműről 1977-ben Kerényi Magda.³⁵ A Kerényi maga készítette és az özvegye által összeállított bibliográfiák közt lényeges különbség, hogy a szerző a fiatal emigráns magyaroknak elsősorban a könyveire akarta fölhívni a figyelmet, míg Kerényi Magda a lezárult életmű egészére tekintettel a szakfolyóiratokban (pl. Egyetemes Philológiai Közönyt stb.) megjelent írásokat is fölveszi, ám az irodalmi lapok közül csak a legfontosabbakat (Válasz, Magyar Csillag). Az emigráció folyóirataiból csupán a müncheni Látóhatárban és Új Látóhatárban megjelent írásait. Más magyar emigráns orgánumban (Irodalmi Ujság, *Nemzetőr* stb.) megjelentekből egyet sem. Noha a *Nemzetőr*-ben is fontos Kerényi-írások kaptak helyet, mivel a szerkesztőség tudatosan törekedett arra, hogy „Kerényi professzor világviszonylatban is első helyen álló irodalmi munkásságából a jövőben olvasóinknak is bemutassunk valamit”.³⁶ Az első nagyobb írás a „Svájban élő nagy humanista tudóstól” *A verdasioi Magyar Madonna*,³⁷ ebben a festmény középkori magyar vonatkozásait tárta föl. A *Tibet a magyar szellemi életben* címűben Kőrösi Csoma Sándorról emlékezik meg, aki „álomképektől hajszoltan” kutatott Tibetben,³⁸ hogy „ott rokonokat, az eredetet, a többi magyart lelheti meg”. Kőrösi Csomáról, a „magyar nemzeti ideálról” szóló írásához Kerényi fényképét és Kőrösi Csoma Sándor „szobája a zanglai lámakolostorban” fotóját is hozza a lap.³⁹ Bartók Béla *Cantata profanája* elemzésében⁴⁰ a művet, a „profán kantátát” nevezi „hitvalló ének”-nek, a „kivonulás, az exodus dalá”-nak. Amennyiben egyetemi és tudományos elfoglaltságai (utazások stb.) lehetővé tették, s ideje is engedte, akkor szívesen vállalt előadásokat fiatal magyar egyetemisták összejöveleiben. A menekült magyar diákok pozszai (Olaszország) találkozásán elhangzott előadásán kifejtette,⁴¹ hogy az „idegen országban, amelybe minket a történelmi kényszerűség vetett”, a beilleszkedés és továbbélés „kétféle formát vehet fel: az asszimiláció vagy az integrálódás formáját. [...] Az asszimilálódással együtt jár [...] az elszakadás saját történelmi hagyományunktól”. Az integráció parancsa az, hogy „illeszkedjünk belé az új környezetbe, fogadjuk el az ország törvényeit – de ne asszimilálódjunk. [...] Amit reális módon tehetünk ez: tökéletes kétnyelvűséggel, a magyar nyelv el nem felejtésével s egy másik hozzátanulásával tágitani a magyar létet s vele az alapját, a magyar sorsot, amelyhez a bujdosó sorsa régtől fogva hozzátartozik. [...] Egy pátria szinte nem is elég, kell még egy máso-

dik is! És nem elég a második sem, ha előttem lebeg ’népek hazája, nagy világ’! De feladatunk elég. S ha nem vállaljuk ezt a feladatot, nem vonul be akkor az európai szellemtörténetbe a magyar forradalom kényszerű-szükségessége nyomán – valami egészen új, ami még nem is volt?”. A kereszténységről, mint „magyar sorselemlről”, s ennek és a magyar nyelvnek, a költőknek (a címadó Vörösmartyra, Kölcseyre, Németh Lászlóra hivatkozik) a sorstágító funkciójáról, fontosságáról beszél. S konkrétan utal a *Mi a magyar?* kötetben megjelent Babits summázatra: „A második világháború előtti korszakban felmerült a nemzeti sajátság kérdése, a nemzeti kiválóságé, hogy mi is hát a magyarság faculté maitress-e,⁴² Babits Mihály azt felelte: a költészet”.⁴³ Két évtizeddel korábban, még az emigrációja vállalása előtt Kerényi is fölveti a kérdést: *Mi a magyar?*⁴⁴ (Melléklet 2.). „Magyarnak lenni: sors. Sors: nem a kihúzható jószerecske értelmében, hanem a végzetes megköötöttségben”. Kijelenti, hogy a „magyar sors látója már századok óta nem az államférfi, hanem a magyar író. A magyar ifjúság legegyszerűbb útja a magyar szellemiség felé: olvasni a magyar irodalmat”. Kerényi végkövetkeztetése közel van az általa húsz évvel később idézett babitsi axiómához. A pécsi előadás leírt változata első fejezetének a Hazádnak rendületlenül... címet adta, amelynek a második tagja lett a pozzei előadás címe: Rendületlenül. Kerényi Károly az 1950-es évek végén, 60-as évek legelején foglalkozott legintenzívebben az 1956-os forradalom utáni emigráns magyarság létével kapcsolatban fölmerülő kérdésekkel – elsősorban valószínűleg a fiatalok találkozóin,⁴⁵ konferenciákon⁴⁶ elhangzott előadásaiban és az azokat követő beszélgetésekben. A norvégiai Trysilben, a „magyar evangélikus egyetemisták első találkozásán”⁴⁷ elhangzott előadásáról Cs. Szabó László így számol be: itt „dobta be Kerényi Károly ámulatomra – mert zseniális villanás volt – a diaszpóra eszméjét. Értsétek meg, nem földönfutó emigránsok vagytok, ’hazátlan bitangok’; új zsidó nép vagytok: diaszpóra. [...] Van Tórátok, a magyar irodalom, ragaszkodjatok hozzá körömszakadtáig. Balassi, Csokonai, Berzsenyi, Petőfi, Arany, Ady, Babits”.⁴⁸ Két évvel később ugyanezen kérdésben, ezzel egybehangzóan így írta: „Diaszpóratudattal mindent meg kell tenni, hogy idekint a magyarság tradícióit ápoljuk”.⁴⁹ 1962 decemberében így fogalmaz: „Magyarország idegen kézben van. Ha a diaszpóra nem volna, az egész magyarság, maradék nélkül idegen kézben volna. [...] Az egész magyarság érdeke az, ha legalább egy tizede őrt áll a valóság tisztánlátása mellett. [...] Egy anyagilag erős diaszpóra az országnak legbiztosabb támasza és tartaléka”.⁵⁰ S még a kérdéskör itteni lezárásaként egy tömör megfogalmazású, kissé indulatosan helyreigazító nyilatkozatát is ide számítjuk. „A magyarság ma két részből áll: a szétszóródott és a szét nem szóródott magyarságból, a diaszpórából s a megszállás alatt tartott magyarságból. Az egyik éppen olyan fontos, mint a másik. A diaszpóra magyarsága a földhöz nyomott – de a saját földjéhez nyomott – magyarság őre, tartaléka és potenciális segítése, s a feladata az, hogy ez legyen. Hogy legyen, s nem, hogy a Vasfüggönyön át vitázzon, beszélgessen. Legyen: szellemiekben és anyagiakban minél erősebb, s ne vesztesse idejét arra, amit a földhöz nyomók taktikából éppen óhajtanak. A magyarság már csak így lehet *magya*, hogy mi is vagyunk. Az egész magyarságért vagyunk, és teszünk és nem fecsegünk”.⁵¹

A Nemzetőr a továbbiakban is figyelemmel kísérte Kerényi Károly munkásságának alakulását. *Magyar írók és tudósok műhelyében* cím⁵² alatt elsőként arról számolt be 1963 januárjában Asconából, hogy sajtó alá rendez egy Görög alapfogalmak kötetet, és azon műveit önálló kiadványba, amelyek közvetlenül nem antik tárgyúak, Tiszeni íróasztal – *Tissener Schreibtisch* címen.⁵³ „A Tessiner Schreibtisch nyomtatásban⁵⁴ tanúskodik érdeklődésének kiterjedt dimenziójáról.”⁵⁵ Egy magyar emigráns neki címzett nyílt levelére⁵⁶ válaszolva leszögezi, hogy diaszpórában vagyunk. „A magyar szellemi örökség hordozásában és továbbításában mienk, a szabad szétszórásban élőké a nagyobb feladat. [...] Az összefüggések megvalósítása csak szellemi lehet. [...] Könyvtárak, magyar nyelvi tanfolyamok, magyarsággutató tudományos intézetek kellenek.”⁵⁷ Mindehhez még kijózanítóan hozzáteszi: „amire valóban szükségünk van – befelé fordulásra, s szétszóródtok összetartására, nagy belső következmények felismerésére és megvalósítására”. E nyílt levélre és általában a levelezésre jellemző lehet, hogy „másképp ír levelet Kerényi, ha a magyaroknak szól. Mintha akkor mindig az elsősegélyt nyújtók hangján beszélne, a legeslegeső teendőket kiabálná oda.”⁵⁸ A „magyar politikai emigráció első átfogó akciójának” minősített *Kiáltvány az Emberi Jogok Éve alkalmából a magyar nép és a béke érdekében* című állásfoglalás aláírói között⁵⁹ találjuk a nevét. „Cseh-Szlovákia lerohanása a kibocsátás időszerűségét csak fokozta”, szögezi le a lap, és közli a 10 pontban összefoglalt követeléseket: 1. Magyarország szuverenitásának a helyreállítása, 2. gyülekezési szabadság, 3. sajtószabadság, szabad tájékozódás, 4. hitélet szabadsága, 5. politikai foglyok szabadon bocsátása, 6. idejét múlt elméletek bilincseitől megszabadítani a gazdaságot, az üzemek demokráciájának helyreállítása, mezőgazdasági reform, 7. a család védelme, 8. öregek, rokkantak szociális ellátása, 9. útlevélhez való jog, kiutazási korlátozások megszüntetése, 10. önrendelkezés joga, Duna-völgyi integráció, magyar kisebbségek (szomszédoknál) egyenjogúsítása. Kerényi aláírása azt jelenti, hogy a magyar ügyet, kiállást a magyar szabadságért, a hazáért tenni minden körülményekben parancsát ő mindig hiánytalanul vállalta.⁶⁰

Kerényi Magda⁶¹ levelei egészen más tónusúak, mint a Nemzetőrben is publikáló, szerzőként levelező férjéé. Ő szívesen gondol vissza a két lányával együtt a Kovách Aladárral töltött bécsi napjaikra, az „enyhén melankolikus emlékezésre” utal, Krúdy idézését emlegetve, (3.) majd rövid életrajzával fölhevítve a figyelmet Lénárd Sándorra,⁶² akivel kapcsolatban azt is megjegyzi, hogy „én őt buzgón térítem Nemzetőr-hitre”. Azután Szabó Magda könyvét, a *Freskót* emlegeti, és Németh László németül⁶³ megjelenő *Iszonyát* (bevezetője Kerényi Károlyé) ismertetésre javasolja (4., 7.). S egy Németh Lászlóval⁶⁴ kapcsolatos félreértés⁶⁵ tisztázását nyomatékkel kéri⁶⁶ két levelében is azért, hogy „úgy Németh László, mint Kerényi Károly szerzői tekintélye a külföldi magyarság előtt sértetlenül álljon” (9.). Németh László regényének „méltatlan ismertetését”⁶⁷ olvasva Kerényi Magda tollat is ragad, és higgadtan megcáfolja a V. P. monogram mögé rejtőzködő szerző vitatható állításait a Németh László regény kvalitásairól. S végül, egyetértőleg idézi a Neue Züricher Zeitung és a Der Monat folyóirat elismerő könyvismertetését a könyvről.

Kerényi Károly és Kerényi Magda – a Nemzetőrnek, a lap szerkesztőinek írott levelei a saját munkájukra, írásaik sorsába és a magyar emigráció létevel kapcsolatos, az 1956-os magyar emigráció számára létfontosságú problémákkal foglalkozó írásaikra irányítják a figyelmet. Kerényi erről a kérdéskörrel az emigráns magyar folyóiratok közül talán legtöbbször a Nemzetőrben nyilatkozott meg.

1. Kerényi Károly Antalnak,⁶⁸ 1958. augusztus 8.

Ascona, 1958. 8. 8.

Kedves Antal,

itt küldöm a fordítást, amelynek a ténye igazán meghatott, az okvetlenül szükséges javításokkal. A német szöveg rendkívül tömör volt, s a téma (vallástörténet, kultúrtörténet együtt) nem könnyű. Aligha lehetett volna ilyen rövid idő alatt jobbat csinálni. De a magyarság nem lehet tökéletes. Ezért – s a Züricher Zeitunggal szemben való kötelezettségem miatt is – hozzá kell fűzni a végére illesztett megjegyzést. Én még mindig tartok arra, hogy ma a magyarul legjobban beszélő idegenben élők közé tartozom, viszont a legjobban németül írók közé is – nem volna jó, ha a német stílusomat hinnék a magyarnak.

Kérlek tehát, csináld nagy gonddal a korrektúrát, s küldd esetleg expressz ezt a szöveget még Münchenbe, amint én is expressz küldöm Neked, fáradságodat szívből köszönve

K.K.

(Gépirat, autográf aláírással. ÖNB, KA 161.)

*

2. Kerényi Károly Csizmadia Zoltánnak,⁶⁹ 1958. szeptember 4.

Herrn Zoltán Csizmadia

Redaktion „Nemzetőr”

Wien I.

Postfach 485

Ascona, 1958. 9. 4.

Kedves Cs. Z.,

a beküldött cikkben a 4. lapon felülről a 8. sor végén egy írógépelési hiba van, amelyet okvetlenül kérek kijavítani:

Nem „von jedem persönlichen Schreiben zu *versuchen*”, hanem „zu *verschonen*” a helyes.

Köszönet előre is, üdvözlettel

K.K.

(Írógéppel írt postai levelezőlap, autográf aláírással, ÖNB, KA 39/4.)

*

3. Kerényi Károlyné Kovách Aladárnak, 1960. január 9.

AUSTRIA

Ill.mo Dott.re Aladár KOVACH

Mayerhofgasse 4. II. 9.

WIEN IV.

Mitt.:

Maddalena Kerényi

ASCONA

Casa del Sole

Ascona, 1960. január 9. Casa del Sole

Kedves Kovách Aladár,

még nincsen egészen egy hete, hogy részeltetett bennünket a csodálatos Krúdy-időzésben. Nem lett volna teljes a Bécs-élmény enélkül, mert hiszen az egésznek az alapja az enyhén melankolikus emlékezés volt, Krúdy műfaja, és hogy Maga ezt olyan finoman megérezte, és emléktetett az emlékezőre, még tömörebbé tette, ünnepebbé varázsolta a mi életalkímiánkat. Hogy aztán időnként szertelenek és hangosak voltunk, az onnan jön, hogy amennyire én beléhúztam a lányaimat a saját életvizeket kotyvasztó üstömbe, úgy lendítettek belé ők néha engem friss, átlátszó elemükbe.

Itt várt minket hazatértünkkor a teljes karácsonyi tabló: kissé poros, mennyezetig érő, díszében ragyogó fa, a kandallón és zongorán az újévi kártyák, néhány el nem rakott ajándék, köztük 3 kötet Krúdy. A fehérlábú Gaálné-ba rögtön belélapoztam, mielőtt becsomagoltam volna a tulajdonosának Zürichbe. De szívesen olvastam volna végig, ha időm lett volna!

Károlyomtól csak egy lap van Amsterdamból, amin jó mulatást kíván Bécshez, Oslóból nyilván nem tudta elhatározni, hova írjon, így holnap egyszerűen haza fog érkezni. Eljutunk majd a húsvéti szünetig, amíg minden családtag keresztül-kasul elmesélte egy hét élményeit. – Ez a melléklet egyszerűen „Hommage a Vienne”, le kellett írnom, hogy nekiállhassak az élet normális folyásának. Nem hinném, hogy jó valamire, vegye úgy, mint levelet, ami minden igény nélkül van írva.

Szeretettel üdvözli

Kerényi Károlyné

U.i. Szerb Antalné⁷⁰ barátnőmtől jött 2 év után frech-derűs⁷¹ levél, amiben megírja, hogy Kodály a gyászév leteltével megnősült, neje 23 éves, és állítólag útban van a Kodály-baby. Krúdy-s dolog ez is.

(A Kerényi ház, a Casa del Sole rajzával nyomtatott levélpapíron gépirat, autográf aláírással, oldalt kézírással: meleg üdvözlettel Kornélia és Lonci. ÖNB, KA 29.)

4. Kerényi Magda Kovách Aladárnak, [1960. december vége (?)]

Kedves Ali,

most én olyan kivételesen rendezett állapotba kerültem az írást illetően, hogy megengedhetem magamnak a luxust, nyomban válaszolni. Sorjában tehát: A mi csodadoktorunk Dr. Lénárd Sándor⁷² egy igazi, valódi szerióz⁷³ orvos, bakterlámparól nem tudok, pedig azt hiszem, mindent ismerek életének utolsó 12 évéről, ámbar Lénárd is praktizált Sao Paoloban 48–49-ben, de akkor az volt a huncutság, hogy valami kirakat-brazilt kellett szereznie az ismert nosztrifikálási⁷⁴ zűr leplezésére. De aztán vett egy darab őserdőt Délen, és avval együtt egy patikát, úgyhogy most a patikajoggal gyógyíthat, ámbar főtevékenysége annak a darab őserdő-tisztásnak a kulturális felemelése. Róla is lehetne írni egy kis tárcát, talán egyszer megteszem, és főleg munkatársnak kellene megnyerni. Néha olvasni tőle a konkurens cégnél, az I.U.-ban,⁷⁵ de én őt buzgón térítem Nemzetőr-hitre, és nekem mindent elhisz. Ez az ember 8 éves korában elkerült Magyarországról, Bécsbe, majd az Anschluss után Rómába, és onnan 48-ban Brazíliába. Az uram migrénjét ő szüntette meg, ez hervadhatatlan érdeme. Köszönöm szépen a Szabó Magdát, közben éppen a legújabb számban olvashattam is róla,⁷⁶ így talán tárgyaltan a róla szóló cikk, de azért megírom, és kötelezettség nélkül elküldöm két nyelven. Nem tudom, Loránd továbbította-e illetékes helyre az uram kérdését, hogy Németh Laci „Iszony” – „Wie der Stein fällt”-ról méltóképpen meg kellene emlékeznie a lapnak. – Volna két témám, az egyik ugyancsak egy könyvismertetés volna, habár egyúttal „causerie”⁷⁷ is, ha létrehozom, beküldöm, és ez is kötelezettség nélkül értendő. Mi is folyton emlékezünk az egy évvel ezelőtti csodálatos bécsi hétre. Talán húsvét táján sikerül valami, amikor egy diáktalálkozó lesz a közelben. Bizony a legszebb volna, ha az uramnak valami titulus bibendi⁷⁸ adódna egy bécsi útra, amibe a család is belekapaszkodhatna, de ilyesmit nem lehet kierőszakolni, örülni kell, ha élünk, és egészségesek vagyunk.

Kellemes ünnepeket és boldog Újévet kíván

Magda Kerényi

(Bocsánat! Az aláírás alatt beszéltek hozzám, ezért a konfuzió⁷⁹)

(Gépirat, autográf aláírással. ÖNB KA)

5. Kerényi Károly Tollas Tibornak, 1961. május 8.

Ascona, 1961. 5. 8.

Kedves Tibor,

a legutóbb már Neked elküldött interjú-szöveg a teljes szöveg volt. Ehhez nekem most nincs több mondanivalóm. Sokkal fontosabbnak tartom, hogy a magyar fiatalok végre egy megbízható bibliográfiát kapjon a könyveimről. Azért írtam meg most magam, felvilágosító megjegyzésekkel, mint pl. a magyar „Napleányokra” vonatkozólag. Ennek a pontos kinyomtatását a Nemzetőrben nagyon kérem.

Azon kívül küldök itt egy fényképet is. Az ismeretes karikatúra – inkább: egy felületes rajzoló sikerületlen kísérlete – Thomas Mannról, ez rólam ikonográfiai szempontból teljesen értéktelen. Egy jó karikatúráról le lehet olvasni az igazi arcvonásokat: erről nem.

Kérem Aladár bátyámöcsémet, hogy egyelőre elégedjék meg ennyivel. Talán érdekelni fogja azonban ez: a pénteki előadások, amelyekre ő olyan jól emlékszik, a zürichi egyetemen ebben a nyári félévben ugyanabban az időben az auditorium maximumban ismétlődnek meg: kisebb terem nem volt elég nagy, ott adok elő, a protestáns teológiai fakultás keretében, a görög misztériumokról.

Meleg üdvözlettel öreg híved

K.K.

Kerényi Károly főbb műveinek jegyzéke

Die griechisch-orientalische Romanliteratur in religionsgeschichtlicher Beleuchtung, Tübingen 1927, új kiadás 1962-re készül

Dionysos und das Tragische in der Antigone, Frankfurt a. M. 1935

Apollon, Wien 1937, 3. kiad. Düsseldorf 1953

La religione antica nelle sue linee fondamentali, Bologna 1940, 2. olasz kiad. 1951. 3. német kiad. „Die antike Religion” címen, Düsseldorf 1952, francia kiad. Genf 1957, új német és angol kiadás 1962-re készül

Pythagoras und Orpheus, 3. kiad. Zürich 1950

Das Aegäische Fest, 3. kiad. Wiesbaden 1950

Der grosse Daimon des Symposion, Amsterdam 1942

Mythologie und Gnosis, Amsterdam 1942

Labyrinth-Studien, 2. kiad. Zürich 1950

Hermes der Seelenführer, Zürich 1944

Töchter der Sonne, Zürich 1944, olasz kiad. Torino 1949; a magyar kiadás, „Napleányok” címen, amely Budapesten 1947-ben anélkül jelent meg, hogy szerző a fordítást átnézhette volna, nyelvi és tárgyi félreértései miatt használhatatlan

Bachofen und die Zukunft des Humanismus, Zürich 1945

Die Geburt der Helene, samt humanistischen Schriften aus den Jahren 1943–45, Zürich 1945

Prometheus, Zürich 1946, 2. kiad., zsebkönyv, Rowohlt, Hamburg 1959

Der göttliche Arzt, 2. kiad. Darmstadt 1956, amerikai kiadás, „Asklepios” címen, New York 1959, angol kiad. London 1960
 Niobe, neue Studien über antike Religion und Humanität, Zürich 1949
 Miti e Misteri, Torino 1950
 Die Mythologie der Griechen, 2. kiad. Zürich 1955, angol és amerikai kiadás „The Gods of the Greeks” címen 1951,
 Pelican-zsebkönyv 1958, olasz kiad. 1951, francia kiad. 1952, svéd kiad. 1955
 Die Jungfrau und Mutter der griechischen Religion, Zürich 1958
 Stunden in Griechenland, Zürich 1952, Unwillkürliche Kunstreisen, Zürich, 1954, svéd kiadás „En konstålskares loggbok” címen 1957
 Geistiger Weg Europas, Zürich 1955
 Umgang mit Göttlichem, zsebkönyv, 2. kiad. Vandenhoeck-Reihe, Göttingen 1961
 Die Herkunft der Dionysosreligion, Köln 1956
 Vergil und Hölderlin, Zürich 1957
 Griechische Miniaturen, Zürich 1957
 Die Heroen der Griechen, Zürich 1958, angol kiad. 1959, amer. kiad. 1960, svéd kiad. 1960
 Eleusis, holland nyelvű zsebkönyv, Den Haag 1960
 Streifzüge eines Hellenisten von Homer zu Kazantzakis, Zürich 1960
 Jung-Kerényi: Einführung in das Wesen der Mythologie, 4. kiad. Zürich 1951, olasz kiad. 1948, amer. 1949, angol 1951, francia 1953
 Jung-Kerényi-Radin: Der göttliche Schelm, Zürich 1954, francia kiad. Genf 1958, angol kiad. „The Trickster” címen, London 1958
 Thomas Mann-Kerényi: Gespräch in Briefen, a levelezés teljes kiadása, Zürich 1960

(Gépirat, autográf szignóval, ÖNB, KA 39/4.)

*

6. Kerényi Károly Kovách Aladárnak, 1961. május 17.

Ascona, 1961. 5. 17.

Kedves Aladár,

soraidnak igazán megörültem, s még inkább a kilátásnak, hogy esetleg egyszer Zürichben üdvözölhetlek. Legutolsó előadásom ott, az itteni félévbeosztás szerint, július 14-én lesz. Arra ugyan semmi lehetőséget nem látok, hogy egy kötetecskét tőlem magyarul ki lehetne hozni. Én nem akadályoznám meg, s kiadóm sem. De ki adná ki magyarul? És kinek? Lassanként minden magyar tud már idekint németül vagy angolul: s ezen a két nyelven lassankint minden írásom megjelenik. Ezért volna nagyon fontos, ha egyszer teret tudnátok adni – bár ez rendkívüli dolog egy lapnál, amely nem tudományos folyóirat, (de nevelőnek nevelő!) – a teljes bibliográfiámnak.⁸⁰

A Sziget-szemelvényre nem vetek súlyt, s ha hozzátok, akkor is kértem, hogy tegyétek oda: szellemtörténeti emlék a harmincas évek Magyarországból.

Mindez nem sürgős. Sürgős, fontos és elengedhetetlen a most hozandó beszélgetés (a lap 17-én még nincs itt!) nyomdahibáinak egy, a szerkesztőség részéről való nyomatékos helyreigazítása. Nem tudom, hogy mindezek a hibák a végleges példányba is belecsúsztak-e. A mellékelt levonaton megjelöltem három mondatot pirossal, amelyet a szintén pontosan megadott javított formában teljesen le kell nyomtatni újra. A hiba a második és harmadik helyen tisztára technikai, amilyen gyakran előfordul, de azért értelemzavaró. Tehát ezeket a mondatokat is kérem még egyszer, helyesen közölni.

Másképp áll a dolog az első, nem elhibázott, hanem szándékosan megváltoztatott mondattal, vagy ha úgy tetszik: megjelöléssel. De milyen megjelöléssel. Én nem tudom elképzelni, hogy a szerkesztőségekben van valaki, aki akkor, amikor én jól meggondolva valamit leírok, azt megkérdésem nélkül megváltoztatta volna. Ez annyit jelentett volna, hogy közreműködésemről teljesen le akartok mondani. Ezt soraidból nem veszem ki. Azt sem tudom könnyen elképzelni, hogy józan magyar ma, amikor ismét szégyenkezniünk kell az összehasonlításon, amelyet köztünk s a hollandusok vagy norvégok között tesznek, ne tartaná a háborút megelőző s a háború alatt szörnyűségig fokozódott antiszemitizmust örülségnek. Ezt a szót nagyon jól mérlegelve írtam le. Ki csúsztotta be tehát az „antiszemita örület” helyére az álszent „antiszemita hullám”-ot?

Már egyszer megtörtént, hogy abba a cikkembe, amelyben Szent-Györgyi mostani politikai naivitását kritizáltam,⁸¹ de a háború alatti érzületét dicsértem, egy olyan sajtóhiba csúszott, amely – kis változtatással a szövegen mintha véletlenül történt volna – ezt az érzületet is megbélyegezte. Utóvégre a szedőnek is van véleménye, s ha nyilas csirkefogó, mint ebben az esetben valószínűleg, akkor orvul megváltoztatja a szöveget. Ez volt már akkor is a feltevésem. Most ez megerősödött, és nagyon ajánlom nektek, csináljatok rendet a nyomdában, mert még megérhettek egyet s mást! Melegen üdvözöl

K.K.

(Gépirat, autográf szignálással, ÖNB, KA 39/4.)

7. Kerényi Magda Kovách Aladárnak, 1961. szeptember 19.

Ascona, 1961. szept. 19.

Kedves Aladár,

köszönöm kedves, kimerítő levelét és a Freiheitskämpfereket. Sajnos tele lévén a ház vendéggel és én magam különféle sürgős feladatokkal, most csak ijedten egy szót szeretnék írni, ha még elcsípem vele Lorándot, bár félek, hogy lekésem róla. Ugyanis a „Freskó”-t⁸² én még annak idején Bécsben személyesen átadtam Lórinak,⁸³ Maga nem lévén éppen otthon. Még volt is olyan kis aggódó érzésem, hogy talán mire hazaér Párizsból, elfelejtődik a dolog, de mivel együtt laknak, mégis praktikusabbnak találtam a személyes átadást, mint a postára bízni a dolgot, ami mindig hely-

telen okoskodás. Ha azonban nem találják meg, vagy Lóri már kivándorolván becsomagolta a holmiját, és nem lehet utánanézni, nagyon kérem, írja meg, mert akkor feltétlen és bocsánatkérések között beszerezem. Lévén nyugati kiadású könyv, biztosan lehetséges lesz. Abba a szektába tartozom, ahol a könyvekkel szemben a legnagyobb tisztelet uralkodik, különösképpen a kölcsönkértekkel szemben.

Most tehát csak ennyit, szíves üdvözzel

Magda

U.i. Lorándnak, ha még elérhető, jó utat és szerencsés kezdést kívánok!

(Gépirat, autográf aláírással, ÖNB, KA 39/4.)

*

8. Kerényi Magda Kovách Aladárnak, 1964. november 18.

Ascona, 1964. nov. 18.

Kedves Aladár,

Igyekszem még Zürichben elérni, mert Ella már a második lapon sürget, segítsen kideríteni ennek a szerencsétlen „Megszakított elbeszélés”-nek a rejteletét. Kéri a lap teljes számát is, mert ő csak a kérdéses oldalt kapta meg, azt viszont két helyről is. A lapot fél is adom, de magyarázattal még mindig nem tudok szolgálni, mert a Maga leveléből nem derül ki, miként került a szerkesztőségbe annak az írásnak a kézírata vagy nyomtatott szövege, mely Németh László név alatt jelent aztán meg, holott nem attól a Németh Lászlótól származik, akire az ugyanazon oldalon közölt tanulmány vonatkozik. Hogy létezik-e egy másik ilyen nevű „író”, arról még Ella sem tud, mi meg még kevésbé. (Itt megemlítem, hogy a Magyar Híradó legújabb számában egy humoreszk keretén belül, Kőváry megemlíti, hogy a készülő vicclap karikaturistája Németh László, „persze nem azonos az Iszony szerzőjével”, akivel egy karikaturistát nyilván sokkal kevésbé tévesztettek volna össze, mint egy novellaszerűség szerzőjét, ha pláne egy tanulmánnyal van egy lapon leközölve, mely az Iszony szerzőjéről szól.) Amikor azt írja: „...reflektálnék néhány tényre; csupán ennyit ír aláhúzva „Én a jelzett írást, kefelevonatban személyi postával s üzenettel, jóval a megjelenés előtt elküldtem Budapestre, Ellának”. Ha viszont soha választ vagy megerősítést nem kapott, mi volt a biztosíték arra, hogy Ella valóban megkapta a postát és üzenetet? Ha megkapta volna, miért volna ennyire meglepve és megdöbbenve, ő is és Laci is, ennek a nem Németh Lászlótól származó írásnak a láttán? Valami magyarázatot és természetesen a félreértés reparálását mégiscsak kellene kapniuk Némethéknek. Hogy ez minél hamarabb megtörténjék, írtam a Freiheitskämpfer felelős kiadójának, Tibornak, okt. 29., akinek éppen evvel az ügyel kapcsolatban amúgy is tartoztam válasszal egy májusi levelére.

Senkinek fájdalmat nem akartam okozni (igazán nem természetem), már csak azért sem, mert a méltatlanság mégiscsak Németh Lászlót és Kerényi Károlyt, nem pedig a szerkesztőséget érte, mely méltatlanságot próbáltam és próbálom ezzel a levél-

lel is rendbe hozni. Mindennek azonban semmi köze sincs 25-30 év előtti szellemi kapcsolatokhoz. Villámfény első bemutatója... „pénteki” Kerényi órák ... még említeni se szabad a szóban forgó szerencsétlen írást ezekkel a tényekkel kapcsolatban. Teljesen igaz van: „Amit írok, az megmarad. Túlél minket”. Ám ha az akar túlélni minket nevünkbe, amit nem magunk írunk?!

Baráti üdvözléssel
Kerényi Magda

(Gépirat, autográf aláírással, ÖNB, KA 39/4.)

*

9. Kerényi Magda Kovách Aladárnak, 1965. február 3.
Ascona, 1965. február 3.

Kedves Aladár,

november 28-án Zürichbe írt levelemre nem kaptam választ, és az az ügy se nyert azóta elintézését, amelyről őszi levelezésünkben szó volt. Említett levelemben arra kértem – és az már akkor egy megismételt kérés volt –, hogy a Freiheitskämpfer közöljön egy helyreigazítást, amely világosan eloszlatja azt a kételyt, hogy a „Megszakított elbeszélés” című írás attól a Németh Lászlótól származna, akiről az ugyanazon lapon közölt Kerényi-tanulmány szól. Azt is megírtam, hogy Némethéket bántja ez a dolog, és Némethné engem már kétszer is megkért, járjak közbe a szerkesztőségnél, hogy ne kelljen a szerzői jogvédő irodához fordulniuk. Ezen kívül a tapintat is megkívánja, hogy úgy Németh László, mint Kerényi Károly szerzői tekintélye a külföldi magyarság előtt sértetlenül álljon. Németh Ella nemrégén érkezett leveléből idézem a következőt: „...szeretném a dolgot a szerzőin (Szerzői Jogvédő Iroda) kívül úgy elintézni, hogy egy két soros nyilatkozatban jelezzék, hogy a Kerényi N.L. tanulmányával egyidőben közölt novella írója nem az a Németh László, akiről Kerényi Károly írt. Ha erre megkérné őket, akkor nem engedek kellemetlenkedni nekik, bár igen furcsa, hogy épp a Károly tanulmánya fölé került egy másik Németh László novellája.” Nem tehetek mást, mint újra megkérem Magát én is, hogy tegye közzé a helyreigazítást, és küldjön el nekem belőle két példányt, melyekből egyet továbbíthatok Némethéknek.

Az uram is, én is ismertettük az ügyet Radnóczy Tónival, aki szintén úgy vélekedik, Magát kell megkérnünk a dolog tisztázására. Ennek a levelemnek a másolatát elküldöm neki is.

Szíves üdvözléssel
Kerényi Magda

U.i. Levélírás közben érkezik a Freiheitskämpfer januári száma, melyben nagyon helyesen egy Karinthy Cini (Ferenc) írás elé a szerkesztőség egy pársoros felvilágosító

szöveget helyezett, melyből kiderül, hogy a szerző Karinthy Frigyes fia. Sokkal nagyobb szükség van ilyen felvilágosításra azonos nevű szerzők esetén.

(Gépirat, autográf aláírással, ÖNB, KA 47.)

*

10. Kerényi Magda Tollas Tibornak, 1975. február 2.

1975. febr. 2.

Kedves Tibor,

úgy tudom, hogy a DONAU-BOTE-ban még nem jelent meg ismertetés a Hesse–Kerényi levelezésről. Már hónapokkal ezelőtt elküldte nekem ez a nagyon kedves bécsi úr – magyarból költeményeket fordító – a mellékelt kis ismertetést, avval, hogy közöljem, ahol akarom. Azt gondoltam, hogy talán a Donau-Bote hozhatná, de Magát kérem meg, hogy adja tovább, ha jónak látja, mert így egyúttal Magának is és Majának⁸⁴ is szeretettel kívánhatok minden jót. A levelezésem olyan állapotban van, hogy félek, sohasem érem utol magam. Dr. Kerpelynek is egy fél éves késéssel válaszoltam. Elnyel a sok munka Károly dolgain és azokon, amikből létfenntartom magam, vagyis próbálom ezt tenni.

Szeretettel üdvözli

Magda

A méltatás szerzőjének címe: Dr. Claudius KERPELY
Seilerstätte 13 IV. 36
A – 1010 WIEN I.

(Gépirat Magda Kerényi Casa Basilio Via Signor in Croce 12 CH-6612 Ascona felülnyomásos levélpapíron, autográf aláírással, ÖNB, KA 187.)

A levél hátoldalán:

Alikám! Ma kaptam Kerényitől a kérést, és továbbítom Neked. Tegnap írtam hosszan levelet. Tóni, mint a motor dolgozik, hogy további támogatást szerezzen. Csak fő az injekciók...

Ölel szeretettel:

Két hétig ott volt Mindszenty mellett Harangozó Feri⁸⁵, nekem 30 éves jóbarátom. Bármi bizalmas dolgod volna, Ő segít. Még csendőrfőkapitány koromból ismerem Muraközből! Téged szeret és tisztel!

Tollas

(Gépirat, autográf aláírással.)

MELLÉKLET

(-th-): Európai Panoráma: **Kerényi professzor**⁸⁶

Emlékezünk rá, hogy professzor urat a Magyar Tudományos Akadémia mindjárt a második világháború befejezése után tagjává választotta, – de természetesnek tartjuk, hogy 1947-ben megtartott székfoglalója után az orosz mintára átalakított pesti akadémia keretén belül már nem fejtett ki semminemű munkásságot. Tudjuk, hogy Svájcnak, ahol professzor úr 1943 óta él, szellemtudományos akadémiaja nincs. Örömmel értesültünk arról, hogy most a Norvég Tudományos Akadémia választotta meg tagjává. Professzor úr tudományos irodalmi munkássága svájci emigrációjában német nyelvű lett, bár számos könyvét angolra, franciára, olaszra, svédre és hollandra lefordították. Professzor urat nem is ismerjük túlságosan akadémikus típusnak. Vajon miért kapta ezt a tudományos kitüntetést éppen a Norvég Akadémiától?

Talán, ha egy német nyelvű tudományos akadémia választott volna tagjává, valóban azt mondtam volna, felejthetetlen Szerb Antal barátommal: „Minden jótett elveszi méltó büntetését.” De a norvégek választása, amely minden előkészítés nélkül, meglepetésként ért, meghat. Igazolódik régi meggyőződésem, hogy egy európai humanizmus tiszta, minden független tudományos munkát pártoló és ösztökélő atmoszférája csak a szabad kisnemzetek szellemi embereiből és intézményeiből áradhat ki. E meggyőződésből fakadt egy humanisztikus szellemű tudományos kiadványsorozat gondolata, amely 1938 júliusában egy akkor már fájdalmas gondoktól terhelt beszélgetésben lett gyakorlati tervvé. A beszélgetést első oslói látogatásom alkalmával, a vezető norvég ókortudóssal és vallástörténésszel, Sam Eitremmel folytattam. A terv az ő együttműködésével egy részben holland, részben magyar kiadónál valósult meg, mely a *Pantheon* nevet viselte. A kiadványsorozatnak az „Albae Vigiliae” nevet adtam, s ez a név a keltezés helyére is utal. Magyarra fordítva „Fehér Éjszakákat” jelent, amelyekben – ez volt a második jelentése – a humanisták könyveik felett, aggódva, de eszméiket makacsul terjesztve, virrasztanak. Sam Eitrem Norvégia német megszállása alatt tudományos műveit franciául írta. Az „Albae Vigiliae” legfontosabb füzeteit, amelyeket a német fejleményeket teljes pesszimizmussal figyelő C. G. Junggal együtt írtunk, Hollandiában már „feketén” nyomtatták. S a háború után Eitremmel együtt indult meg Zürichben az „Albae Vigiliae” új sorozata. Ezekre az időkre megy vissza Norvégiával való kapcsolatom. Nagy elégtételemmel szolgál, hogy sem a norvégek, sem a hollandok nem felejtenek könnyen. Mind a két országban könyveimet németül is szívesen olvassák, s ezen a nyelven is szívesen meghallgatnak. Erről a norvégiai diákok közül bárki könnyebben beszélhetne, mint magam, aki legutoljára a múlt szeptemberben tartottam az oslói egyetemen néhány előadást.

Az „Albae Vigiliae” sorozat szimbolikus jellegű címe juttatja eszünkbe professzor úr másik jelképes című kiadványsorozatát, a Szigetet, mely szintén a humanizmus eszméjét

képviselte és tolmácsolta abban az időszakban, amikor Magyarországon ez az eszme valóban csak szigetként élhetett. Szívesen hallanánk erről a kiadványról is.

A Sziget három kis kötete – 1935-ben, 1936-ban és 1939-ben – valóban kifejezésre juttatta mind erősebbé váló elszigeteltségemet. De nemcsak azt, hanem egy kis kör keletkezését is körülöttem. S túlzás azt mondani, hogy Magyarországon a humanizmus azokban az években csak szigetként élhetett. Minél nagyobb lett a német nyomás kívülről, s az antiszemita hullám az országban, annál több helyen kezdtek a humanizmusra úgy tekinteni, mint az utolsó szalmaszálla, amelybe még kapaszkodni lehetne. Még egyes kormányokon belül is megtörtént ez. A Comité International pour la Coopération Intellectuelle humanista-kongresszusa, amelyen többek között Thomas Mann, Huizinga, Valéry, Duhamel vettek részt, Teleki Pál kormánykodása alatt s az ő részvételével folyt le Budapesten, s nem lehet mondani, hogy felpöckölt szájjal! Az én elszigeteltségem oka nem a humanizmus volt, hanem az az elszántság, vagy ha úgy tetszik: megátalkodottság, amellyel 1930 óta a kormányhatalomtól egyoldalúan pártolt és segített ún. nemzeti tudományokkal szemben a humanizmust képviseltem. Első hosszabb görögországi tartózkodásom után, amely életem nagy fordulója volt a svájci emigráció előtt, 1930-ban tartottam a budapesti filológiai társaságban azt a hitvalló előadást, „Klasszikus-filológiánk és a nemzeti tudományok” címen, amelyben – különös érzéssel olvasom most – ilyen mondatok állanak: „Sokkal súlyosabb válságba jutott az utóbbi esztendőkből az egész művelt emberiség, semhogy minden komoly tudományos kutatónak lelkiismerete legbensőbb fóruma előtt fel nem kellett volna vetnie a kérdést, vajon kiválasztott munkaterületén a humanitás nagy közös érdekét szolgálja-e”. „De itt rögtön emlékeztetnem kell olyan rezonanciák lehetőségére is, amely egy nemzetnél nagyobb közösségből is kiválthatók, s amelyek a határokon messze túlról hívhatják felénk a szellem birodalmában azonos érdeklődésűek rokonérzését”. Vagy: „Az emberi szellem egyes képviselőiben nem lehet olyan sokoldalú, amely sokoldalúságot a lét egészének megfelelő érzékenység jelentene: különböző érzékenységek hálózata külön-külön rendszerekben tartja össze a szellemeket, akik az emberiség öntudatát alkotják.⁸⁷ Egy nemzet sem vághat el büntetlenül egyetlen szálat sem, amely ezzel az öntudattal összeköti: legkevésbé mi, akiknek ehhez az öntudathoz nem most kell még először a görög-típusú öncélú gondolkodás hídját verni... Amint nem mondhatunk le nagy zenészeinkről, akik a hangok rezonanciáján át hívják fel a figyelmet nemzetünk létére is, sem fejlődő természettudományunkról: épp úgy nem mondhatunk le a klasszika-filológia európai színvonalú műveléséről sem”. Az ókorral való sokfajta tudományos foglalatosságnak akkor még nem volt nálunk sem közös szempontja, sem összefoglaló magyar neve. Mind a kettőt én próbáltam megadni neki, többek között abban a cikkben, amelyet a „Válasz”, a harmincas évek e jelentékeny folyóirata, „Ókortudomány” címen tett közzé 1935-ben. De már 1930-ban ebben láttam a később ókortudománynak nevezett magyar klasszika-filológia ideális követelményét: „Mindannak állandóan jelenlévő, kívülről való tudása” – ez, ismétlem, az ideális, az embertől soha meg

nem valósítható követelmény volt – „ami a görög és latin nyelven az ókorból reánk maradt, amit emlékanyagban a világ múzeumai őriznek, az, ami még a görög és római föld területén fellelhető, belsejében található. A jelenvalóság a fontos: a tények tömegének eleven együtt-tartása, amennyit csak idegrendszer elbír – nem pusztán összefüggésükért, amelyet a keletkezés oksági láncolatán a történész nyomoz; nem is csupán holt önmagukért, amint a könyvek és gyűjtemények szerelmesei dédelgetik őket, hanem összefüggő önmagukért. Ilyen jelenvalóságuk – parusiájuk – az, ami létük sajátos törvényszerűségének fonalát adja kezünkbe, hogy otthon legyünk köztük, tájékozódni tudjunk világukban, egy egész valónkra kiterjedő, szinte testivé lett érzékenység ösztönös biztonságával”. A Sziget idején egy ilyen fejlett érzékenység alapján tartottam egy magyar és antik-görög találkozást lehetségesnek. Sőt a magyar szellem hozzá legközelebb eső, legmúltóbb menedékének is tartottam ezt a faji alapon neki-lódult földindulásban. „És nem állíthatjuk azt sem” – ez olvasható a Válasz-beli cikkemben – „hogyan az antik világ-látásra való nagyobb megnyílás képessége szükségképpen az ókortudománnyal szakszerűen foglalkozók sajátja. Goethe és Hölderlin idejében ez a két nagy költő volt az antikvitástól legjobban megragadott, nem filológus-kortársaik. A magyar lényeg önmagára ismerését a görög lényeggel való találkozástól és egyedül ettől várhatjuk. De nem várjuk pusztán a magyar ókortudománytól attól a kiépítésétől, amelyet eddig nálunk éppen a magyar lényeg nem érintő ’magyar vonatkozások’ hajszolása miatt mulasztottak el. Ez a kiépítés feltétlenül szükséges hozzá. Mellette azonban számítanunk kell másra is: lényegességre képes magyar kortársainknak a görögségtől való megragadottságára”. Ezen a várakozáson lehet ma mosolyogni. De senki sem fogja egészen alaptalannak tartani, aki Németh László világhódításra nekiindult regényét, az „Iszonyt”, vagy Cs. Szabó László „Halfejű pásztorbotját” végig olvassa. A norvég kitüntetés a hellenistának szólt. Én a „magyar-görögség” számkivetésben elért sikerét látom benne.

Olvastuk azt a rövid életrajzot, amelyet Rowohlt német enciklopédiája professzor úr „Prometheus” c. kötetének függelékében közölt. Ebből a kis összefoglalásból azonban nem tűnik ki professzor úr tudományos pályafutásának minden állomása, sem pedig belső fejlődésének minden szakasza. Ép oly kevésé abból az esszéből, amelyet a nagynevű svájci kritikus, Max Rychner „Zeitgenössische Litaratur” c. kötetében 1947-ben, professzor úr első emigrációban megjelent mitológiai könyvéről írt. „Umgang mit Göttern” megjelöléssel foglalva össze őket. Szíveskedjék erről néhány szót mondani.

Azt hiszem, olvasóim – sajnos csak külföldiek, mert nem vettem észre, hogy írásaim Magyarországon volt tanítványaim nevemet nyilvánosan nem igen hangoztató körén túl is messze eljutnánk – pályafutásom állomásait és fejlődésem szakaszait könyveimből eléggé ismerik. Fő feladatomban azt tartottam, hogy a görög szellemnek, közös emberségünk szempontjából még teljesen ki nem aknázott megnyilatkozásait tolmácsoljam. A tudományos tolmácsolásról, értelmezőről, magyarázóról pedig az a véleményem, amelyet Thomas Mann-nal való levélváltásom első kiadásának az előszavá-

ban, már Asconában, 1944-ben⁸⁸ írtam le: „A tolmács, minél jobban tolmácsol, annál inkább szerv is: felvevő és továbbító szerv. Nemcsak tudatosan, hanem öntudatlanul is reagál és működik. A tolmács lénye és léte, belső szerkezete és egyéni élményei kiiktathatatlan szerepet játszanak a tolmácsolásban. Ezt a tényezőt kiiktatni nem lehet, tehát teljes megvilágításba kell állítani. Ahol a legbecsületesebb tudományos igyekezet eredményei is oly mértékben függvényei a kutató személyiségének, aki egyben tudatos megfigyelő és öntudatlan szerv is, ott nem szabad személytelenséget játszani, s azt, ami személyes, nem szabad eltitkolni”. Első, külföldön megjelent könyvem, amely 1927-ben a görög regényirodalomról szól – „Die griechisch-orientalische Romanliteratur in religionsgeschichtlicher Beleuchtung” – még a személytelen tudomány nyelvén íródott. A második, tíz év múlva, egy esszégyűjtemény, amely az „Apollon” címet viselte, s első harcos, humanisztikus könyvem volt, már önéletrajzi mű is, amelynek harmadik kiadásában belső fejlődésem majdnem húsz éve – 1932-től 1951-ig – követhető. Tisztára önéletrajzi a Horai Hellenikai – „Stunden in Griechenland” – 1952-ben s az „Unwillkürliche Kunstreisen – Fahrten im alten Europa 1952/53”, részben a „Griechische Miniaturen” 1957-ben s ismét teljesen az a bibliofil kiadású „Abenteuer mit Monnumenten”, a svájci Oltenben 1959-ben, s főképpen az a Thoma Mann-levélváltás teljes kiadása, a „Gesprach in Briefen” 1960-ban. Mindez a „Sziget” folytatása, olyannyira, hogy a „Gesprach is Briefen” bevezető elmélkedését, amely a mitológiához való viszonyomról is számot ad, egy görög szigeten, Androsban kezdtem írni. Görög mitológiám, a görög hőroszokról szóló könyvem vagy görög istenmonográfiáim – az „Asklepios”, „Hermes”, „Prometheus” – olvasóinak ezeket az írásokat pontosan megadott antik forrásaim mellett kiegészítőül ajánlhatom: amint a természettudós nem tartja rejtve műszereit, úgy én sem az enyéimet. Másképpen azonban, mint az önéletrajz útján, nem tudom megismerni őket.

*

Ki a magyar?⁸⁹

Magyarnak lenni – mit jelent ez, egyszerűen és a valósághoz leghívebben szólva? Aki erről szentül és mélyen gondolkodik, s aki magyarlétét megélte a leghalálosabban, más szót nem talál rá, mint azt, hogy *magyarnak lenni: sors. Sors: nem a kihúzható jószerencse értelmében, hanem a végzetes megkötöttségében*. Egy világbíró nagy népfiaul születni nemcsak megkötöttséget jelent, hanem jogokat és lehetőségeket, amelyek kis nemzetek polgárainak csak kivételesen juthatnak osztályrészüil. És mi, magyarok ebben a tekintetben nem tartozunk a kivételes sorsú népek közé. Sorsunk nagy csodáját nem a legjelentéktelenebb magyarok érzése szerint fejezi ki e sor: „Isten csodája, hogy még áll hazánk.” És sohasem a legsúlytalanabb magyarok voltak azok, akik a magyar sors súlyát tudva, megvallva és nem enyhítve hordták.

Hazádnak rendületlenül...

A szellemiség első és alapvető követelménye áll előttünk e súlyos magyarokban. A szellemi ember – hogy az elengedhetlent és leglényegesebbet mondjuk ki róla – szem, amely a sorsra nyílt rá. Ebben rejlik a szellemi magatartás sajátos paradoxija: az a tulajdonsága, hogy mindig felelős magatartás. A szellemi ember abban különbözik a szellemtelentől, hogy a sorsot *vállalta* – vállalta önlényegének, tisztánlátóságának megfelelően, fátyolozás és kendőzés nélkül.

De hát lehetséges lett volna, hogy ne vállalja? Elképzelhető-e a sorssal szemben a *választás* helyzete? Éppen ez az a paradoxia, amely a szellemi magatartást *felelős magatartássá teszi*. És rögtön világosan érthetővé válik, ha nem a legnagyobb általánosságban beszélünk róla, hanem arra az esetre tesszük fel a kérdést, amely most foglalkoztat. Elképzelhető-e a szellemi magyar ember életében olyan pillanat, amelyben választott, s amelyben mást is választhatott volna, mint a magyar sorsot? Esméljünk rá arra, hogy ilyen pillanat nemcsak lehetséges, hanem elengedhetlenül szükséges. A választás pillanata teszi a szellemi magyar embert szellemi magyar emberré, teszi azzá, ami a szellemtelenektől, a minden uralom alatt egyformán tenyészőktől megkülönbözteti: *vállalóvá*. Esméljünk rá, hogy a választás pillanata volt az előfeltételük, hogy a sorsvállalás dőlt el velük, s akkor fogjuk fel csak, mit mondott Vörösmarty e szavakkal: „Hazádnak rendületlenül...”

Ott van mögöttük – megrendítő súlyt és mélységet ez ad nekik – a *másik* választás, a *nem-választás* felmerült lehetősége. Nem volt igazi lehetőség? Vörösmarty egyéni adottságában nem is lehetett más, mint magyar? *Szavait mégis a választás emeli fel oda, ahová bármelyik etika szempontjából csak feltekinteni lehet*. Ez teszi őket a magyar *szellem* megnyilatkozásává. A bennük kifejezett vállalás a helyzet, amelyről tudjuk, hogy a nagy világon kívül nincsen számunkra más, *szellemi helyé teszi, a magyar sorsot vállaltak világhelyévé*. Történelmünk ismer emigrációkat: Rodostóba, Amerikába, Torinóba. Azok a kivándorlók, akik emigrációjukkal is a magyar sorsot vállalták, nem lettek ezzel soha hűtlenek magyar helyükhöz. *A magyarságot magyarnak, idegen birodalom bennszülött emberanyaga helyett nemzetnek, itthon és odakinn mindig a vállaló magyarok tartották meg*.

A magyar sors hordozói.

Szellemi magyar embernek lenni annyit jelent, mint a vállaló magyarok sorsába állni. Szükség van-e erre? Ilyen értelemben legyen-e szellemi a nemzet szellemi pályát választott ifjúsága? Fennálljon-e egyáltalán a vállalók magyar szellemisége továbbra is? *Ilyen kérdéseknek még a felvetése is egy volna – az elmondottak után – nemzeti létünk belső feladásával*. Kérdéses egyedül a mód lehet: miképpen nyílhatnak rá a szemek arra, amit a magyar szellemi ember vállalt, s vállal ma is végzete szerint s felelőssége paradox tudatában? A vállalás mindig egyéni, aki vállalt, személyiségét tette választására, de a meglátás lehet az előttünk járó vállalóké. Kik után haladhat ma a vállalók sora?

A magyarság nyílt szemei jóideje már inkább a költők és az írók, mint a politikusok. Történelmi helyzetünk nagy birodalmak tövében, sőt keretében a magyar államférfiakat szükségképpen oldaltnézőkké tették, a külső áramlatokra ügyelőkké, múltó

helyzetek mérlegelőivé. Nem kivétel nélkül (amint a költők és írók sem kivétel nélkül tisztá szeműek). Voltak olyanok is, aki teljes értelemben számítanak vállalóknak: a magyar sors tudatos hordozóinak. *De a magyar sors látója már századok óta nem az államférfi, hanem a magyar író.* A magyar ifjúság legegyszerűbb útja a magyar szellemiség felé: *olvasni a magyar irodalmat!*

Legalább ennyit kötelességünknek kell ma érezniük valamennyi kar hallgatóinak: felnőtt és felelős emberekhez illő személyes vonatkozásba lépni a magyar irodalommal, s műveiken át a nagy magyar írókkal, régiekkel s újakkal egyaránt. Hallgatni őket. Először csak a hangjukat, s megtanulni, hogyan cseng a komoly s felelős magyar szó, mi a zengése az igaz panasznak és intelemnek, a soha eléggé meg nem hallgatottnak. Azután meghallgatni őket: nézeteiket, tanácsaikat, amelyek lehetnek ellentmondók, de a magyar sors kérdéseiben ellentmondásaikkal is mindennél jobban eligazítanak. Vagy ha már nem tennék, már nem tehetnék, *ha a magyar sors az volna, hogy a magyar fiúlek többé már nem hallgathatnának a magyar szellem szavára – olyan lehetőség ez, amelyről nem kívánok szólni.*

Egy fantasztikus kép lebeg a szemem előtt. A pécsi egyetem diákjait látom a Mecsek útjain, szabad idejükben nagy magyar irodalmi művek tanulmányozásában elmerülve. Hallom őket, amint arról vitatkoznak, mit szólna mai kérdéseinkhez Széchenyi és Kossuth, Zrínyi és Bessenyei. Amint kétséges pillanatokban idézik nagy magyar költőinket. Utópisztikus kép!

De mégis: mi lenne akkor, ha megvalósulna?

JEGYZETEK

- 1 Vámos Imre (1927–1993) író, újságíró, parasztpárti politikus, 1948-ban emigrált. Társaival (Borbándi Gyula, Molnár József, Borsos Sándor) a svájci Davosban 1950 augusztusában alapította a Látóhatár folyóiratot, amelynek 1958-ig kiadója és felelős szerkesztője volt. Dolgozott a Szabad Európa Rádiónál Janus álnéven. 1962 februárjában visszatért Magyarországra, és a Magyar Nemzet külpolitikai rovatvezetőjeként dolgozott.
- 2 Hermann Hesse (1877–1962) Nobel-díjas német-svájci író, költő, festő. A 80. születésnapjának megünnepléséről van szó.
- 3 *Briefwechsel aus der Nahe. Mit Hermann Hesse.* Langen-Müller, München, 1972
- 4 „Hermann Hesse, az újabb német irodalom egyik legnagyobb alakja, júliusban érte meg nyolcvanadik születésnapját. Tudatosan mellőzzük az ’ünnepele’ szót: az idős író nem engedte, hogy az ilyen alkalmakkor szokásos módon ünnepeljék. Azt azonban nem tudta megakadályozni, hogy a világsajtóban mindenütt méltatások jelenjenek meg róla, hiszen kimagasló szerepét korunk irodalmában már jóval nyolcvanadik születésnapja előtt ismerte és értékelte az írástudó világ és a könyvolvasó közönség”. *Hermann Hesse.* Irodalmi Ujság, 1957. augusztus 1. VII. évf. 6. sz. 10.
- 5 Hermann Hesse a svájci Montagnolában lakott.
- 6 h. c.= hororis causa (lat.) tiszteletbeli cím
- 7 de vivis nil nisi bene (lat) élőkről csak jót

- 8 Magyar Írók Szövetsége Külföldön (1957–1961), székhelye Londonban. Kiállt az 1956-os forradalom, a bebörtönzött írók s az írás szabadsága mellett. Határozott az Irodalmi Ujság kiadásáról és a könyvkiadó Magyar Könyves Céh megalakításáról.
- 9 Lao-Ce: *Tao Te King*. Ágner Lajos fordítása. Officina könyvtár 32/33, Bp., 1943.
- 10 *Tao Te King. Az Út és az Ige*. Fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Hatvany Bertalan. Látóhatár, München, 1957
- 11 Kerényi kézírásos, lap alji megjegyzése ehhez: 7. lap, v. ö. 8. lap!
- 12 Kerényi kritikus hozzáállásával szemben a Látóhatárban megjelent két könyvismertetésben inkább az elismerés hangja dominál. „Mesteri magyar tolmácsolás”. Határ Győző: *Az Út és az Ige könyve: a Tao Te King*. Látóhatár, 1957. szeptember-október, VIII. évf. 5. sz. 290-294. „A világirodalom Tao Te King fordításaiból Hatvany Bertalan fordítása a leg-sikerültebb. [...] Olyan ez, mint Vikár Béla Kalevala-fordítása”. Máté Imre: A „Tao”, „Numi Torem” és az „Öreg Isten” azonossága. *Gondolatok Hatvany Bertalan Tao Te King fordításának olvasása közben*. Látóhatár, 1957. szeptember-október, VIII. évf. 5. sz. 294-297. A folyóirat korábban részleteket közölt Hatvany Bertalan fordításából: Hatvany Bertalan: *Az Út és az Ige könyve: a Tao Te King – részletek*. Látóhatár, 1956. szeptember-október, VII. évf. 5. sz. 221-224.
- 13 Talán Olaszországba, a második világháború után emigrálhatott Pongrácz Mihály, akit nem említ Nagy Csaba: *A magyar emigráns irodalom lexikona* (Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 2000) sem.
- 14 Pongrácz Mihálynak három írása jelent meg a Látóhatárban. A Kerényi-levélben említett „minap beküldött” lehet *A konkurrencia*. 1958. március-április, IX. évf. 2. sz. 55–56. Korábban megjelentek: *Szunyogtánc*. 1954. július, V. évf. 4. sz. 229-232., *A föld számonkér*. 1954. november, V. évf. 6. sz. 343-345.
- 15 *Unwillkürliche Kunsreisen. Fahrten im alten Europa 1952/53*. Neue Folge, Zürich, 1954
- 16 Kerényi a Bécsi Egyetem és az Österreichische College meghívására tartott előadásokat Bécsben. – R -: *Irodalmi és művészeti kalendárium*. Nemzetőr, 1958. február 1-15. III. évf. 25. sz. 7.
- 17 Lásd a 12. jegyzetet.
- 18 *Die Mythologie der Griechen II. Heroengeschichten*. Zürich, 1958
- 19 *Gesprach in Briefen, – mit Thomas Mann*. I. 1934-1945. II. 1945-1955. Zürich, 1960
- 20 Borbándi Gyula: *A Látóhatár – Új Látóhatár indulása ötven évvel ezelőtt*. <http://www.hhrf.org.europaiutas/20004/20.htm>
- 21 Kerényi Magda: *Kerényi Károly írásainak kivonatos bibliográfiája*. In: *Kerényi Károly és a humanizmus*. Svájci Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Köre, Zürich, 1978. 110-119.
- 22 Kerényi Magda szerint dr. Lénárd Sándor „szüntette meg az Uram migrénjét”. Kerényi Magda levele Kovách Aladárnak, 1960. december vége. In: *Kerényi Károly és Kerényi Magda leveleiből*. Megjelenés alatt.
- 23 Kerényi Károly: *Egy migrénes naplójából*. Látóhatár, 1953. V. évf. 4. sz. 201-203.
- 24 Kerényi Károly: *Kiadatlan Gulyás Pál költemények és levelek*. Látóhatár, 1954. szeptember, V. évf. 5. sz. 299-302. Kettőjük kapcsolatáról: Lisztóczy László: *Adj Ideákat az időnek! Kerényi Károly és Gulyás Pál barátságának dokumentumai*. Kráter Kiadó, Bp., 1989
- 25 Kerényi Károly: *Thomas Mann halálára*. Látóhatár, 1955. július-október, VI. évf. 4-5. sz. 219-222. Később még gondos elemzéssel mutatja be a Varázshegy zsidó származását, kommunista-jezsuita regényalakja, Naphta és Lukács György lehetséges és számításba vehető

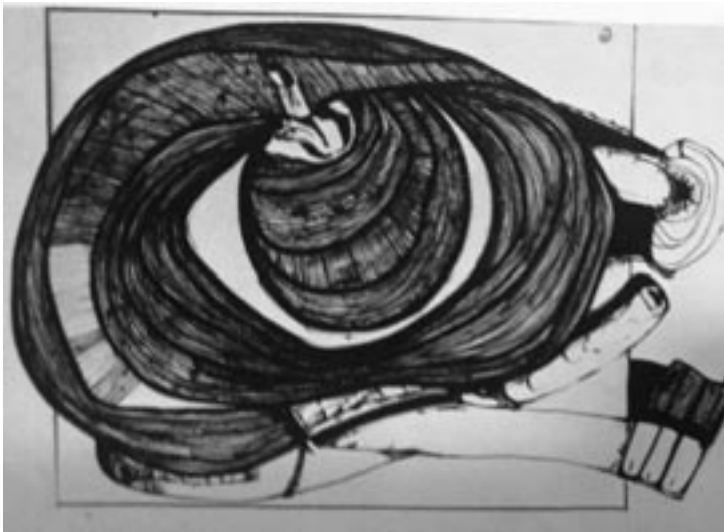
- összefüggéseit. Kerényi Károly: *Thomas Mann – Naphta – Lukács György*. Új Látóhatár, 1962. január-február, V. évf. 1. sz. 30-38.
- 26 „Kerényi mindent elkövetett, hogy a tehetséges író ne kallódjék el”. Fáj Attila: *Kerényi Károly hatása a hazai és nyugati magyar írókra*. In: *Kerényi Károly és a humanizmus*. Svájci Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Köre, Zürich, 1978. 38-63.
- 27 A Nemzetközi PEN Club keretében alakult Hontalan Írók Központjának a német nyelvterület menekült íróit összefogó csoportnak tagja. Kerényi a Németországi Magyar Írók Munkaközösségének díszelnöke. A Münchener Magyar Intézet (1962 decemberében alakult) tudományos tanácsadó testületének ugyancsak tagja volt. Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1985. 380-381.
- 28 Márai Sándor *Halotti beszéd* című verse a Látóhatárban jelent meg (1951. szeptember-október, II. évf. 5. sz. 5-6.), de „közreműködését megszüntette, azzal az indoklással, hogy a jövőben műveit, mondani- és írniivalóit, beleértve naplójegyzeteit, kötetekben teszi közzé”. Borbándi Gyula: *A Látóhatár – Új Látóhatár indulása ötven évvel ezelőtt*. Európai Utas, 2000. 4. sz. Később még egyszer közlik a verset, Tamási Áron és Márai levélváltása előtt *Vita a hazáról* címmel. A *Halotti beszéd* „egy nagy magyar író megrázó vallomása a száműzetésben az elnyomott népről, az elveszett hazáról és a kietlen világról”. [...] „A száműzött író pesszimizmusával szemben Tamási a reménységet hirdeti”. *Látóhatár*, 1954. július, V. évf. 4. sz. 193-197.
- 29 „Kerekes” fedőnevű ügynökként „1960 júliusában Salzburgban szervezték be hazafias alapon, külügyi fedéssel. [...] Biztosítottuk folyóirata kiadásának anyagi költségeit és anyagi juttatásban is részesítettük. [...] Kerekes eddig az alábbi összegeket kapta tőlünk: 1960 júniusában 1000, augusztusában 1500, szeptemberében 2750, októberében 4500 schillinget, 1960 decemberében 2000 schillinget és 1650 márkát. 1961 január-február-március 4600 márka. Tehát összesen 29 700 schillinget és 4600 DM-et. Ebben az összegben benne van az indított akcióval kapcsolatos költség is, emellett 20 000 schillinget fizetünk ki számára abból a célból, hogy gyors hazatérése esetén adósságait rendezhesse”. ÁBTl – 3. 2. 1. – Bt – 123/2 /28-33.
- Vámos Imre a *Látóhatár* 1958. március-áprilisi számát (IX. évf. 2. sz.) jegyezte utoljára szerkesztőként és felelős kiadóként.
- „Varga Béla” ügynök Kerényi Károlyról is jelentett 1963. február 8-án. ÁBTl – 3. 2. 3. – Mt – 570/2 /55
- 30 Szamosi József: *Kovách Aladár (1908–1979)*. In: Szamosi József: *Írások – vallomások*. Auróra könyvek, München, 1982. 200-201.
- 31 Sümei György: *Szalay Lajos levelei Kovách Aladárhoz*. (Dokumentumok – Österreichische Nationalbibliothek, Wien). In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XXXIII-XXXIV. Miskolc, 1996. 529-546., *Tatay Sándor levelei Kovách Aladárhoz*. „Bévil van az egyetlen forrás”. Sümei György szövegközlése. Életünk, 2017. 12. sz. 4-24.
- 32 Petővári Ágnes: *Kovách Aladár portréjához*. Somogy, 1987. 5. sz. 56-60., Hartványi István: *Kovách Aladár bibliográfiája*. Szenci Molnár Társaság, Bp., 1994
- 33 István Németh: *Ungarische autographen in den beständen der handschriftensammlung der Österreichischen Nationalbibliothek*. In: *Ex libris et manuscriptis*. Quellen, Editionen, Untersuchungen zur österreichischen und ungarischen Geistesgeschichte. Herausgeber István Németh and András Vizkelety. 1994. 91-111. (Separatum)
- 34 A bibliográfia nem jelent meg a Nemzetőrben.

- 35 Kerényi Magda: *Kerényi Károly írásainak kivonatos bibliográfiája*. In: *Kerényi Károly és a humanizmus*. Szerk.: Saáry Éva és Szépfalusi István. SMIKK, Zürich, [1978.] 110-119.
- 36 Beszámolnak arról, hogy 1958. jan. 21-22-én a Bécsi Egyetem és az Österreichische College meghívására két előadást tartott. Kerényi köszönetet mondott „az osztrák népek a magyar forradalom idején tanúsított áldozatkész és páratlan magatartásáért”. Kiemelte, hogy „a magyar forradalom 1956 októberében az egységes nyugat-európai szellem spontán és impozáns megnyilatkozása volt”. -R-: *Irodalmi és művészeti kalendárium*. Nemzetőr, 1958. február 1-15. III. évf. 25. sz. 7.
- 37 Nemzetőr, 1958. augusztus 15. III. évf. 37. sz. 4-5.
- 38 Ekkor a „maroknyi tibeti nép vívta élethalálharcát a sokszázmilliós vörös Kína hadseregével”. 12 000 tibeti vált „hozzánk hasonlóan hazátlan földönfutóvá”. Adományokat gyűjtött a Kőrösi Csoma Tibeti Segélyalap javára a The Kossuth Foundation, Inc. Új Látóhatár, 1959. május-június, II. évf. 3. sz.
- 39 Prof. Kerényi Károly: *Tibet a magyar szellemi életben*. (Ford.: K. G.). Nemzetőr, 1959. június 1. IV. évf. 56. sz. 7.
- 40 Kerényi Károly: *Bartók Béla Cantata profanája*. Halálának 15 éves évfordulóján. Nemzetőr, 1960. szeptember 15. V. évf. 87. sz. 5.
- 41 Kerényi Károly: *Rendületlenül* (Előadás a menekült magyar diákok pozszai találkozóján). Nemzetőr, 1959. november 15. IV. évf. 67. sz. 1-2., 7.
- 42 faculté maitresse (fr.) fő lelki tulajdonság
- 43 Babits Mihály: *A magyar jellemről*. In: *Mi a magyar?* Szerk.: Szeckfü Gyula. Magyar Szemle Társaság, Bp., 1939. 37-86. A ki a magyar, mi a magyar, milyen a magyar kérdéskör az 1930-as évek végén s az 1940-es évek elején sokakat foglalkoztatott. (Lásd erről: Gunda Béla: *Mi a magyar?* Vigília, 1982. augusztus, 47. évf. 8. sz. 569-575.)
- 44 „A pécsi Erzsébet Tudomány-Egyetem filozófiai fakultásának dékánja, Kerényi Károly [...] legutóbb beszédet intézett az egyetemi ifjúsághoz”. Ezt közölte a lap: Kerényi Károly: *Ki a magyar?* Magyar Nemzet, 1939. április 23. II. évf. 92. sz. 11. Kerényi írásához hasonló címen 1939 őszén Illyés Gyula is publikált egy írást: Illyés Gyula: *Ki a magyar*. In: *Régi magyarok*. Szerk.: Szabó Zoltán. MEFHOSZ Könyvkiadó, Bp., 1939. Illyés írásáról: N. Horváth Béla: *Illyés Gyula és a nemzetkarakterológia. Ki a magyar (1939)*. Kortárs, 2021. 5. sz. 56-65.
- 45 „Talált időt arra, hogy betérjen a magyar egyetemista ifjúság szellemi szállásaira, a főiskolai hetek színhelyére, Pozzába, Leydenbe, Norvégiába, s elmondja klasszikussá vált fejtegetését a diaszpóráról és a két hazáról. [...] Külföldi életünk hányódásaiban is Kerényi Károly vállalta a lélekirányító szerepét”. H. T.: *Tanítónk a humanitásban – Kerényi Károly 70 éves*. Nemzetőr, 1967. március, XI. évf. 204. sz. 7.
- 46 1961. március végén *A görög emberkép és Európa* címen tartott előadást (Salzerbad, Ausztria). Ecce homo – Utitárs. Osló–Bécs, 1962
- 47 *Diáktalálkozó Norvégiában*. Nemzetőr, 1960. május 15. V. évf. 79. sz. 6.
- 48 Cs. Szabó László: *Kerényi Károly arcképe*. In: *Kerényi Károly és a humanizmus*. Szerk.: Saáry Éva és Szépfalusi István. SMIKK, Zürich, [1978.] 92–109.
- 49 Ugyanitt leszögezi: „ma már az emigráció szó sem használható. Az emigráció szónak van egy történelmi múltja, és amikor mi magunkat 'emigránsoknak' mondjuk, bizonyos tekintetben csatlakozunk az szabadságharc utáni emigrációhoz, és szívesen vállalnánk ezt a nagy történelmi múltat”. Kerényi Károly: *Égjen bennünk a láng*. Délamerikai Magyarság (Buenos Aires), 1962. november 8. XXXV. évf. 4106. sz. 7. Ugyanezen írása korábban

- megjelent: Magyar Híradó (Bécs), 1962. szeptember 15. VI. évf. 28. sz. 1-2. Kerényinek ezt az írását egy magyar emigráns „az első komoly biztatás”-ként értékeli s kijelenti, hogy „A magyar nyelv az utolsó kincsem, amelyet az emigrációba átmenthettem: köldökzsinór, amely még köt a hazai földhöz”. N. Nándor: *Kerényi Károly címére*. Magyar Híradó, 1962. október 15. VI. évf. 29. sz. [3.]
- 50 Kerényi Károly: *A magyar diaszpóra létjoga*. Magyar Híradó (Bécs), 1963. január 1. VII. évf. 1. sz. [3.] Még egy előadása (A mythos lényege és a technika, Bajor Szépművészeti Akadémia, 1964. márc. 10.) utáni, a Szabad Európa Rádióknak adott interjújában is „külön rámutatott a magyar emigráció fontos politikai feladataira”. *Kerényi Károly*. Nemzetőr, 1964. április, IX. évf. 170. sz. 7.
- 51 Kerényi Károly: *Nemzetközi tekintélyek az „enyhülésről”*. Nemzetőr, 1963. május 15. VIII. évf. 151. sz. 1.
- 52 Kerényin kívül Teller Ede, Várady Imre, Menczer Béla és Vaszary Gábor munka-terveiről szól az írás. *Magyar írók és tudósok műhelyében*. Nemzetőr, 1963. március 1. VIII. évf. 146. sz. 5.
- 53 A kötetbe tervezett írásai: Tibet a magyar szellemi életében, A verdasiói Magyar Madonna, Bartók Béla Cantata profanája. Mindegyik írása megjelent a Nemzetőrben.
- 54 *Tessiner Schreibtsch*. Mythologisches – Unmythologisches. Steingrüben, Stuttgart, 1963
- 55 H. T.: *Tanítónk a humanitásban – Kerényi Károly 70 éves*. Nemzetőr, 1967. március, XI. évf. 204. sz. 7. Lásd még: Sulyok Vince: *A szellem asconai szigete. Kerényi Károly összegyűjtött műveinek első kötetéhez*. Nemzetőr, 1970. március, XV. évf. 240. sz. 6.
- 56 Pisoniensis: *Szellemi diplomáciánk ügyében – Levél Kerényi Károlyhoz*. Nemzetőr, 1960. február 1. V. évf. 72. sz. 1.
- 57 Prof. Kerényi Károly: *Magyar puritanizmust – Válasz Pisoniensisnek*. Nemzetőr, 1960. április 1. V. évf. 76. sz. 1.
- 58 Fáj Attila: *Kerényi Károly hatása a hazai és nyugati magyar írókra*. In: *Kerényi Károly és a humanizmus*. Szerk.: Saáry Éva és Szépfalusi István. SMIKK, Lugano, 1977. 28.63.
- 59 Aláírta – többek között – Dálnoki Veress Lajos, Hennyey Gusztáv (volt külügyminiszter), dr. Teleki Béla (országgyűlési képviselő, az Erdélyi Magyar Párt volt elnöke), Wass Albert író (Amerikai Magyar Szépművészeti Céh, USA), dr. Varga László (Szabad Magyar Jogászok Szövetsége).
- 60 *Kiáltvány az Emberi Jogok Éve alkalmából a magyar nép és a béke érdekében*. Nemzetőr, 1968. november, XII. évf. 224. 1.
- 61 Kerényi Magda (1914–2004) angol–francia nyelvből és művészettörténetből diplomázott. 1936-tól Kerényi Károly felesége. Irodalmi, művészeti cikkeket, kritikákat írt az Új Látóhatárba, a Katolikus Szemlébe és az Irodalmi Ujságba.
- 62 Később egy írás is megjelenik Lénárdról: Magda Kerényi: *Gesichter und Schicksale in der Emigration dr. Lénárd oder der Abschied von Europa*. Nemzetőr Freiheitskämpfer, Hajjringang 5. Nr. 9. 1961. 10.
- 63 Németh László németül megjelenő könyveiről, azok példányszámáról: Tamás: *Németh németül*. Nemzetőr, 1962. november, VII. évf. 139. sz. 5., *Németh László Iszony*. Irodalmi Ujság, 1968. február 15. XIX. évf. 3. sz. 12.
- 64 Korábban többször közöltek Németh László írásaiból részleteket. Pl. Németh László: *Emelkedő nemzet* (Irodalmi Ujság 1956. nov. 2. alapján). Nemzetőr, 1957. február 15. II. évf. 2. sz. 5., Németh László: *Nemzet és író*. Nemzetőr, 1958. március 15. III. évf. 27. sz. 3., Németh László: *Szabadság a hó alatt* (Magyar műhely). Nemzetőr, 1958. december

15. III. évf. 45. sz. 4, 8., Németh László: *Meghalni vagy kovász népnek lenni!* (A minőség forradalmából). *Nemzetőr*, 1960. február 15. V. évf. 73. sz. 4.
- 65 A félreértés e két írás miatt keletkezhetett: Karl Kerényi: *Vom Nutzen des Essayisten II.* és Von László Németh: *Die unterbrochene Erzählung.* (Megszakított elbeszélés). Aláírása: Aus dem Ungarischen von Tibor Kovács. *Nemzetőr Freiheitskämpfer*, Jahrgang 8. Nr. 8. 1964. 9-10.
- 66 Helyreigazítást nem találtam a lapban.
- 67 „A kiadó az Égető Eszter helyett találhatott volna más magyar regényt, mely méltóbb lett volna arra, hogy irodalmunkat világirodalmi szinten képviselje”. V. P.: *Égető Eszter németül.* *Nemzetőr*, 1964. február, IX. évf. 168. sz. 8.
- 68 Valószínűleg Radnóczy Antalról (1912–?) van szó. Katonatiszt, 1942-ben harcolt a Donánál. A háború végén a Honvédelmi Minisztériummal kitelepül Németországba. 1957-1962 között Bécsben élt, majd Münchenben. Újságíróként dolgozott, a *Nemzetőr* és a *Donau Bote* mellett több német, francia és angol lap közli. Kerényi Magda később is hivatkozik rá, lásd 9. levél.
- 69 Csizmadia Zoltán (1930–?) újságíró, üzletember. A *Nemzetőr* egyik alapító szerkesztője (álneve: Pannonius). A többiek: Kecskési Tollas Tibor, Kapossy Endre néven Bujdosó Alpár, Balatoni Lóránd néven dr. Szalay Lóránd.) 1956–60 között a *Nemzetőr* szerkesztő bizottságának tagja. A *Nemzetőr*ön kívül publikált a *Katolikus Szemlében* és a *Magyar Híradóban*.
- 70 Szerb Antalné sz. Bálint Klára (1913–1992) 1938-ban ment feleségül Szerb Antalhoz (1901–1945), aki Kerényinek jóbarátja volt.
- 71 frech (ném) pimasz, szemtelen
- 72 Lénárd Sándor (1910–1972) orvos, műfordító, klasszika filológus, író, költő. Bécsben tanult, 1938–52 között Rómában élt, ahol összebarátkozott Kardos Tiborral, a Római Magyar Akadémia igazgatójával, s orvosa lett az intézménynek, ahol sokakkal megismerkedett a magyar szellemi életből (Kerényi Károly, Déry Tibor, Lengyel Balázs, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, Károlyi Amy, Szabolcsi Bence, Karinthy Ferenc). 1953-tól Brazíliában élt. Művei – Szerb Antalné Bálint Klára közbenjárására – 1967-től Magyarországon is megjelentek.
- 73 szeriöz (fr-ném) fontos, jelentékeny, megbízható személy.
- 74 nosztrifikálás – nosztrifikáció (lat) külföldön szerzett oklevél, bizonyítvány honosítása
- 75 A Londonban megjelenő Irodalmi Újság.
- 76 Magda Szabó: *Das Fresko – Ausschnitt aus dem Roman – Freiheitskämpfer*, Jahrgang 4. Nr. 12. 1960. A Kerényi házaspár kapcsolata a *Nemzetőr* német nyelvű kiadásával nem tárgya e dolgozatnak.
- 77 causerie (fr) beszélgetés, csevegés
- 78 titulus bibendi (lat) ürügy az ivásra, ám itteni szövegösszefüggésében: jogcím valamilyen ranghoz, kitüntetéshez.
- 79 konfúzió (lat) zavar, szétszórtság. Ugyanis Magda Kerényi a levél aláírása, amit azután korrektúrajellel Kerényi Magdára javított.
- 80 A Kerényi által összeállított „teljes bibliográfiáját” nem találtam, s valószínűleg nem is jelent meg a *Nemzetőr*ben.
- 81 Kerényi itt valószínűleg a Contemplator név alatt jegyzett írására utalhat: *Szent-Györgyi Albert a forradalom után.* *Nemzetőr*, 1958. november 15. III. évf. 43. sz. 3.

- 82 Szabó Magda: *Freskó*. Magvető, Bp., 1958. Németül: Szabó Magda: *Das Fresko*. Roman [übers] von Mirza von Schiching. Insel-Verlag, Wiesbaden, 1960
- 83 dr. Szalay Lóránd a Látóhatár és 1952. III-1958. VI. között az Ungarischer Freiheitskämpfer szerkesztője. Balatoni Lóránd álnéven a Nemzetőr egyik alapító szerkesztője. Ezidőtt költözött, kivándorolt Amerikába.
- 84 Tollas Tiborné, Maja
- 85 dr. Harangozó Ferenc (1908-?) a bencéseknel, majd Budapesten és Innsbruckban filozófiát és teológiát tanult. 1934-ben pappá szentelték, 1938-ban doktorált Innsbruckban. Mindszenty mellett káplán Zalaegerszegen, majd hittanár Szombathelyen. 1942-ben került a Muravidékre. 1948-ban mint főiskolai tanárt az utcáról elhurcolják, és a badeni bíróság 25 év kényszermunkára ítéli. 1958-ban kerül vissza Szibériából, majd az ÁVÓ újra letartóztatja, az 1956-os forradalom szabadítja ki, és Svájcba menekül. 1960-tól a Burg Kastl-i Magyar Gimnázium igazgatója.
- 86 Nemzetőr, 1961. május 15. VI. évf. 103. sz. 6.
- 87 A korrektúrában a mondat második fele így volt: „akik együttesen az emberiség magasabb öntudatát alkotják”.
- 88 *Romandichtung und Mythologie – ein Briefwechsel mit Thomas Man, 1934-1945.*, Zürich
- 89 A Magyar Nemzet ezzel a bevezetővel közölte Kerényi írását: A pécsi Erzsébet Tudományegyetem filozófiai fakultásának dékánja, Kerényi Károly, a kitűnő tudós legutóbb beszédet intézett az egyetemi ifjúsághoz. Ezt az értékes és mély jelentőségű megnyilatkozást Kerényi Károly professzor úr közlés végett a Magyar Nemzetnek átengedte. Kerényi Károly: *Ki a magyar?* Magyar Nemzet, 1939. április 23. II. évf. 92. sz. 11.

F E N Y V E S I O T T Ó

Költemények nagyobbacska gyerekeknek és örökifjú felnőtteknek

VALAKI BOGARAT ÜLTETETT A FÜLEMBE:

a fejünkben szavak laknak,
mondatok, számok, bonyolult képletek.
Fülünkben tanyáznak a hangok.
Szemünkben rejtőzik a fény.
Koponyánkban lakik a logika.
A sarkon pedig a Bagi Janika.

SZERETEK A KÖRÚTON MÁSZKÁLNI,

hagyjanak engem békén,
van már nekem magamhoz való eszem,
nem szeretem, ha húzzák a hajam,
és az orromnál fogva vezetnek.
Legjobban anyut és aput szeretem,
meg az autókat. Órákig tudom bámulni őket.
Viszont vannak dolgok, amit nagyon nem értek:
miért van az, hogy Kekének
lúdtalpas a lába, nekem meg nem?
Tudom van még egy-két hibám,
a ragokat néha lenyelem, és tegnap
– észre sem vettem – véletlenül
meghorzsoltam a könyököm.

REGGELI, UZSONNA, EBÉD, VACSORA:

reggelire egy kupa tej.
Uzsonnára lekváros batyu.
Trombitaszósz készül ma ebédre.
Harsonakompót lesz vacsorára.

KEKE MA NEM JÖTT ISKOLÁBA,
az anyukája azt üzente,
a lábához dörgölődött egy macska,
Azóta sehol sem találja,
úgy sejti, beköltözött a cicába.
Nem tudni, meddig
rejtőzik benne?

MOST JÖVÖK A FALVÉDŐRŐL:
ebből már máskor is
származtak bonyodalmak.
amikor legutóbb arra jártam,
Keke mondókát ismételtetett
a nappali szoba plafonján,
aminek lényege: aki kíváncsi
hamar megöregszik,
vagy nem.

JAJ, NEKEM!
Megázik a hajam,
otthon felejtettem az esernyőm.
Otthon felejtettem a házi feladatot.
Jaj, nekem!
Tegnap eltévedtünk a plázában,
mindenféle cicák jöttek szembe velünk,
vadak és szelídek.
A papi egyre csak azt mondogatta:
nyugalom fiatalúr, semmi baj,
a hajunk szála se görbülhet.

ÖCSÉM, FACSIGA!
Mi szeretnél lenni, ha nagy leszel?
Kérdezte a Béla sógor,
és meghúzta a fülem.
Mondtam neki vasgyúró.
Bence azt mondta vasutas,
Robi orvos,
Gergő sintér.
Samu meg indián.

VETTEM EGY TALICSKÁT

házat építenék, villát,
kacsalábon forgó palotát.
Lesz benne kemence,
többek között
kuckó és medence.

RAJZOL A CSEMETE

Egy kis piros, egy kis barna, kevéske fekete.
Már kész is a meskete.
Egy kis piros, egy kis sárga, egy kis fekete,
még semmi,
még semmi sem dőlt el,
lehet zsiráf,
lehet teve,
talán
lehetett volna krokodil.

FERIKE, A SÁRKÁNY

Ferike még kicsi,
apró, mint a meggy.
Bíborban született,
bársonyban.
Más mint a többi,
nem szokványos.
Nem sír, nem nyafog
feleslegesen.
A többi, mint taknyos, és köhög.
De ő nem.
Ő Ferike, a sárkány.
Ha felhúzod lángot okád.
Tűzet köp. Villog
Berreg és szirénáz.

ÖRDÖG ÉS POKOL!

Az utcánkba költözött egy tejsarnok.
Olyan tejszag van,
az egész utca tejszagú.
Az utcánkba költözött egy tejsarnok.

Van túró, tejföl, kefir.
Csoki az mér' nincs!
Az oviban kecsketúrót osztogat a Kiskaresz.

ÖKLÖMET RÁZOM!
Köhögök és fáj a torkom.
Mégfázott az orrom.
Támadnak a vírusok,
öklömet rázom, hiába!
Fáj a torkom,
mégfázott az orrom.
Legyűrt a sok bacillus.
Fekszem és izzadok.

ÁLMOMBAN
elgázolt egy kandúr.
Álmomban hangyával birkóztam,
víz alatt úszott egy elefánt.
Álmomban elgázolt egy cica.
Ha majd holnap felébredek
Mindent újrakezdek.

MINDIG AZ VAN,
amit én akarok,
ha nem az van,
akkor nem akartam elégé.

TUDOM, HOGY
a front az nem jó!
Olyankor anyunak fáj a feje,
apunak és a nagynak is.
Csak az enyém nem akar fájni.
Schogy se.
A kutya fáját! –
ahogy a papi mondaná.
Csak tudnám mit jelent:
A kutya fáját?!

HUBERT ILDIKÓ

Baróti Szabó Dávid és a Magyar Minerva körének szellemi kapcsolódása

Baróti Szabó Dávidra (1739–1810), az ex-jezsuita költő halálának kétszázadik évfordulóján, (2019 novemberében), ötödik kötetének bemutatójával emlékeztünk meg a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központban. Szabó Dávid *Futó versek 1810'* című kötetét, megjelentetése ellenére sem tekintettem lezártnak, hiszen korabeli folyóiratok szerzői hírt adtak már a halála után is, az itt-ott felbukkanó verseiről, forrásmegjelölésként az adatot szolgáltató személyt nevezve meg. A sajtó alá rendezett kéziratokból következtetni lehetett, hogy a költő 1810-es versgyűjteményének létezett ma ismeretlen variánsa, ennek előkerülése újabb versvariánsokkal, esetleg versekkel bővítheti a készülő kritikai kiadást. Ezért került alcímként a *Munkapéldány* megjegyzés a „Széphalom Könyvműhely” által megjelentetett kiadásba.

A *Futó versek 1810* ajánlása Pyber Benedeket, Baróti Szabó kedves tanítványát szólítja meg. Róla (is) szó esik ebben az írásban, illetve azokról a szellemi kapcsolódási pontokról, amelybe az országosan ismert költő és tanítványa bekerült. Ilyenek az erdélyi tudományszervező Aranka György; a kultúrát mecénásságával támogató keszthelyi gróf, Festetics György és a velük különböző kapcsolati viszonyban lévő, alakuló és meglévő ismeretségeket összefogó Pannon táji költő, Takáts József. Közös törekvésök volt, hogy szolgálni akarták a magyar nyelv, kultúra és irodalom ügyét. Azok a levelek – koncentrálna Baróti Szabó Dávidra – amelyet időnként a kutatók közzé tettek egyéb háttérinformációk hiányában, csak hiányos magyarázattal szolgálhattak a címzettek egymáshoz való kapcsolódásához. Baróti Szabó esetében például nem találtuk okát Festetics György Baróti Szabó könyvkiadását támogató ígéretének; vagy Pyber Benedek és Aranka György levélváltásának, de verseskötetének egyik verstémájának sem (*A' vitorlás hajójú Balatonról*).

Szerencsére a történelem viharai nem minden levéltárat pusztítottak el, így a kutatók feltárhattak olyan anyagot is, (pl. Stohl Róbert: *Fragmenta Takatsiana*²), amely hirtelen kiélejtette, megmagyarázta azt a viszonyrendszert, amely – ha rövid ideig is – együtt tartotta, levélváltásra készítette az egymást csak hírből ismerő személyeket (például Aranka Györgyöt, Baróti Szabó Dávidot és Pyber Benedeket).

A felsorolt nevek közti kapcsolati hálót, ahogy fentebb utaltunk rá, Takáts József, – a dunántúli írói kör egyik vezéregyénisége – alakította. A *Magyar Minerva* könyvkiadó szervezet megteremtésének elképzelésébe vonta be munkatársként vagy mecénásként valamennyiüket. Baróti Szabó Dávidot is. S Baróti Szabó kortársaként meg-

írta annak munkásságáról, emberi mivoltáról a józan mérlegelés, tisztességes hangú levelét Aranka Györgynek. Erre a levélre³ szeretném rövid írásom zárásaként (részleteinek újra közlésével, betűhív átírásban) felhívni a figyelmet, kiemelni egy 1935-ös adattári közleményből.

Baróti Szabó Dávid – aki révén Aranka György hallhatott Pyber Benedekről –, beszámolt Arankának 1799-dik évi nyugdíjaztatásáról, s arról, hogy a telet tanítványa birtokán fogja eltölteni. A jezsuita rend eltörlésével életmódváltásra kényszerülő, a tanítást befejező – s ezzel lakhatás nélkül maradó – Szabó, a már folyó *Magyar Minerva* tervezett munkálataiban kevésbé tudott tevélegesen részt venni, ekkor írt levelei mintha erre utalának. (A kiadó meglévő szervezeti keretei 1799-re már fel is bomlottak.)

Pyber Benedek⁴ és Aranka György erdélyi tudós első levélváltás⁵, valószínűleg nem sok előzte meg 1799 előtt. Pyber leírja Arankának, hogy virti birtokán élete végéig vendégül akarja látni egykori tanárát, Baróti Szabó Dávidot. (A költő ekkor még maga sem sejtette Pyber Benedeknek szándékát.) Pyber : „[...] de én más szándékkal vagyok, s remélem, hogy Szabó Ur sem fogja állandó itt maradását [...] megtagadni, – tartozom én ezzel olly igazán néki mint nevelőmnek; mint Attyáimnak fiúi engedelmességgel. Noha meg vallom: nem győzöm eléggé betsülni Anyai Nyelvünk mellett szünetlen hasznos fáradozásait, és vagy ezer Kész volnék érette mindenre; valamint Bizony minden Tudós Hazánk fiának kívánok szolgálni, a hol tsak töllem kitelhető.” Aranka felfigyelhetett e nem szokványos gesztusra, mert Pyber Benedektől más, Arankának küldött egymás tiszteletéről tanúskodó levél is fennmaradt. (Sajnos Pyber Benedek Seneca fordítása, amely után Aranka érdeklődött úgy tűnik, kéziratban maradt.)

Az erdélyi Aranka 1799-ig nemcsak Pyber Benedeket nem ismerte, hanem költőnkkel sem állt közvetlen kapcsolatban,⁶ bár Szabóval a pályakezdés fiatal éveiben több helyen is összefuthattak volna Erdélyben. Sőt 1794-ben is, amikor Aranka György az Erdélyi Nyelvművelő Társaságnak tagokat toborozni jött Pestre⁷ akkor is. A személyesebb ismerkedés kezdeményezője a levélírás időpontjában, az erdélyi tudós lehetett, aki a *Magyar Minerva* tervezett könyvkiadói vállalkozás cenzori bizottságába került Baróti Szabóval együtt, Takáts József elgondolásaként. Takáts mindkettőjünkkel régebbi időktől jó kapcsolatban állt, Aranka Györgyöt Festetics György fiával meg is látogatták országjáró körútjukon, 1797-ben.⁸ (Aranka György az Erdélyi Nyelvművelő Társaság tagjai közé választotta Takátsot. Sőt, a „Nyelvművelő Társaság haszonvető munkás tagjai neveiknek lajstroma” a virti Baróti Szabó Dávid nevét is felsorolta!⁹)

Takáts József irodalomszervezői szerepe, könyvkiadást szorgalmazó buzgalma (*Magyar Minerva*¹⁰ stb.) az utóbbi évek kutatásai nyomán vált dokumentálttá,¹¹ ismertebbé. Festetics György¹² fiának kilenc évig nevelőjeként, majd a Georgikon könyvtárosaként igyekezett a gróf figyelmét (s nyilván az ezzel járó anyagi támogatását is) ráirányítani kortárs szerzőkre, s a könyvtár állományának gyarapításával

műveikre is. Például Takáts, Festetics György ígéretét nyerte el egy leendő Baróti Szabó mű kiadására, amiről Baróti Szabót tájékoztatta is,¹³ más alkalommal a gróf balatoni hajójára vésendő feliratot, költeményeket ajánló versengés hozta össze Batányi Jánostól kezdve az alkotókat, s a beérkezett művek értékelését Takáts intézte. (Nem kizárt, hogy Baróti Szabó *A' vitorlás hajójú Balatonról. 1798*¹⁴ versét erre az alkalomra írta.) Takáts a grófnak egyik jelentésében arról tett említést, hogy Baróti Szabó Dávid Pyber Benedekkel tervezi a neves könyvtár meglátogatását Keszthelyen. Még az időpontot is megadta. Más helyütt Takáts (valószínűleg Baróti Szabó kérdésére) írta, hogy Festetics, a Baróti Szabó által grófnak felajánlott verset köszönettel fogja fogadni, ha elküldi. A bevezetőben már emlegetett *Futó versek. 1810* című kötet nyitó költeménye (a kézirat elrendezését követve) Festetics Györgynek ajánlott. Első sorainak költői indításából (*Éjszaka volt, s az ezüst-szarvú hőléd fényre szobámba / Be-remegett. Mély tsendesség váltotta-fel a múltt// Nappali zajt. ...stb.*) csúszik át a vers az álomba, ahol megjelennek az ókori istenek örök erényeket magasztalva, éljént kiáltva a közhaszonért munkálkodó Festeticsre.

Baróti Szabó nevével Festetics György a *Magyar Minerva* könyvkiadói vállalkozás elindításakor találkozhatott ismét (ha addig nem ismerte volna), amelynek nemcsak támogatója volt kezdetekben a gróf, hanem tevékeny tagja is. Baróti Szabó ebben a munkálatban az induló sorozat nyomtatásbéli csinoságának stb. ellenőrzésére vállalkozott.¹⁵ Előzmény: a szervezet működéséhez Magyarország egész területén, különböző neves tudósokat kértek fel terjesztésre – Kassáról Baróti Szabót.

Erdélyből „Aranka György és Varga Márton neve nem véletlenül szerepel a közreműködők között: mindketten annak az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságnak tagjai, amely Takátsot szintén tagjának tudhatta.”¹⁶ Takáts igyekezett megszerezni Festetics támogatását is a Nyelvművelő Társasághoz, ő maga egy kéziratát küldte el kiadásra.¹⁷ A Társaság 1793-as megalakulásakor Baróti Szabó és Gvadányi József verseikben üdvözölték Aranka Györgyöt és a Társaságot.¹⁸

Baróti Szabó a már hivatkozott Arankához írt levélben tanítványának Seneca fordítását emlegette, sőt ennek kiadását Kultsár István (Baróti Szabó tanítványa) javasolta, amikor a *Magyar Minerva* cenzori tagjai számba vették a kiadható műveket.¹⁹

Aranka György érdeklődése tehát nem volt véletlen Baróti Szabó és Pyber Benedek közelebbi megismeréséért. Takáts alább közreadott levélrészlete erre az érdeklődésre válaszolhatott. Mindenképpen oda kívánczik a Baróti Szabóról készített metszetek portréi mellé. Ahogy Takáts József és Aranka György művelődésszervezői elképzeléséhez csatlakozó Baróti Szabó kiállása is.

„Méltóságos Úr, Érdemem felett való drága Barátom Uram!
[Részletek Péteri Takáts József Aranka Györgyhez írt levéléből²⁰]

Július vége felé írott levele Nagyságodnak csak október elején érkezett Keszthelyen kezemhez, minekutána ti. vissza tértünk olaszországi utazásunkból. Egy-két hetet barátimnak látogatásokban töltvén el, csak Bécsbe jövetelünkkel felelhetek meg kötelességemnek.

A drága levélnek foglalhatja a magyar nyelv tökéletesítését óhajtja, és keresi: én csekély vélekedésemet a Méltóságos Úrnak engedelme szerint, rövideden és egész egyenességgel bátorkodom közleni.

Baróti Szabó Dávid Urat tartom azon magyarnak, aki anyanyelvéért még kopor-sójának széljénél is buzog, aki benne szerencsésen fáradozott, úgy hogy az élők közül senki sem fogható hozzája. Halhatatlanok lesznek érdemei, hogy az elavúlt, a gondatlanság által haldokló, vagy a két hazának szegleteiben áporgó szavakat összeszedvén, a tudós világgal közlé, hogy a hasznavehetőket kiszemezze, a könyvbéli nyelvben éljen vélek, és pótolja a szembetűnő szükségét. Nincs olyan környék hazánkban, melyet tökéletes példa gyanánt lehessen követni. Non omnis fert omnia tellus.²¹ Nincs oly szegelet, melyben valami jó ne találtatnék. A szemes munkásé az öszvegyűjtés, a józan tudósé a választás. Ha valamit Erdélyben nem értenek, amivel sok helyen élnek Magyarországon: még nem következik, hogy az rossz, paraszt szó; és úgy viszontag. Akármelyik nyelvnek csekély volt az eredete, a köznép a kezdője, és leghívebb megtartója. Ehhez kell valóban folyamodni, ha ki a tős szavakat akarja felkeresni, és a vélek való élés módját kitanulni. Így cselekedett Faludi²² is; megvallja ő, hogy a parasztoktól tanult egyik, akit klasszikusnak tarthatunk magyarul: és ő volt valóban egyik, akit klasszikusnak tarthatunk nyelvünkben.

Szabó Dávid, ha folyóbeszédben írt, soha nem rontotta a nyelvet, a lábra szedett versekben²³ néha felzavarta a szavakat.²⁴ E nem volt csuda. Szoros volt a korlát, útmutató nélkül dolgozott. De ebben is úgy megjobbította magát, hogy versei, mind a belső tűzre, mind az igaz római ízlésre, mind a számra, mind a könnyű folyamatra nézve hasonlíthatatlanok. Szép dolog, hogy egy megaggott szerzetes megismerte hibáit, megjobbította azokat. Ha ritkább szavakkal élt, ezt hozta magával költői hivatal; ezt azon szent iparkodás, hogy a nyelvet sovány parlagodásából termékenyebb mezővé akarta változtatni. Kimondhatatlan, mi sokat segített a serény ifjúságon. Ha a közrend éppen nem olvashatja, az az oka, mert minden újságtól, ha még oly jó, oly hasznos is, irtózik; a tudósok, ha unalommal olvassák, vagy restségeknak, vagy megelőzött ítéleteknek, vagy megromlott – vagyis inkább ízetlen ízeknek tulajdoníthatják.

Átaljában oly nagy az embereknek természeti önnön szeretete, hogy a maga hibáit nem látja, másét pedig nagyító üvegek által szemléli. Én ugyan több értelmes magyaroknak ösztönzésére újra megkértem Szabó Dávidot, hogy költeményes munkáit jó kiválasztással újra készítse el a sajtó alá; és minekelőtte behunyja szemeit, ajándékozzon meg a Magyar Phraseológiával, melyben régóta dolgozik, s amelyre oly nagy szükségünk vagy, ő mind orator, mind poéta. Olvasta és gyökeresen érti a régieket, meg tudja külöm[n]böző értelmekeket példák által mutatni. Itt lészen helye, hogy meghatározza, ki, és hol élt a szóval, a mondással. A hiba alól kétségkívül ő sincs kivéve, mert ember, de talán még sem lehet neki mindent, oly sok vétkül tulajdonítani. Hogy pásitos írta pasintos helyett, a közönséges kiejtést követte: úgy a pasintost sokkal többen vethették volna, mint hibát, szemére. Fil'mile, és ajkainn igen szabad szabadságok. Hány ilyen vagy, a legnevezetesebb római és más nyelvű költőkben, úgymint periculum, gubernaculum. Fil'mile legalább jobban hangzik az olyan fülben, mely a monotoniat érzi, és sínli, mint

Filmile. Csend nem tudom, miért volna paraszt szó; csendes talán nem az? pedig bizonyosan csendből származik, valamint gondos gondból, kedves kedvből, nedves nedv[ből]. Ha még ilyen szükséges, és természetes szófejtés sem volna szabad, mondjunk le a nyelv-mívelésről. [...]

Reménylem, jó néven fogja venni Méltóságos Úr, hogy Szabónak, s őbenne más finomabb ízű írónak pártját fogtam. Lehet, hogy csalatkozom, de hogy úgy ne ítéljek, amint irtam mind nélkül addig nem lesz hatalmamban, míg az ellenkezőről okok által meg nem győztem. Igen nehéz dolog az ízlés dolgáról vetélkedni. Egynek az csúnya, ami másnak szép. [...]

*Az ifjú grófom,²⁵ és Görög úr üdvözléseket küldik. Én magamat Nagyságod tapasztalt kegyességébe továbbra is ajánlván, a legigazabb tisztelettel szünet vagyok a Méltóságos Úrnak alázatos hív szolgája
Bécsben, 9ber 2dikán, 1798.*

Takáts József m.k.

JEGYZETEK

- 1 BARÓTI SZABÓ DÁVID, *Futó versek, 1810*, sajtó alá rend. és az utószó: HUBERT Ildikó, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2019
- 2 STOHL RÓBERT, *Fragmenta Takatsiana: Források és kiegészítések péteri és tėti Takáts József (1767–1821) életrajzához*, doktori disszertáció, Szeged, 2009. <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1313/3/stohl-diss.pdf> (2021. május 14.)
- 3 CSÜRY BÁLINT, *Aranka Györgyhez írt ismeretlen levelek [1798]*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1935, 52–54.
- 4 A Gyerkényi Pyber-család Komárom megyei család, mely kiterjedt Fejér, Pozsony, Nógrád megyékbe is. Baróti Szabó Pyber Ferencsel került barátságba, valószínűleg komáromi tanársága idején. Pyber Ferenc (Gyerkényi), Pyber Benedek apja, főadószedő (†1789). Pyber Benedek (1758–1823), Komárom vármegyei táblabíró, alispán. Az ő meghívására telepedett le Virten a költő. A Pyber-család külön házat építtetett számára, ahol nyugodtan dolgozhatott, fogadhatta író barátait, látogatóit.
- 5 ENYEDI György, *Aranka György és Pyber Benedek levélváltása*, Magyar Könyvszemle, 1999, 343–346.
- 6 CSÜRY BÁLINT, *Baróti Szabó Dávid két levele Aranka Györgyhez, [1798]*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1935, 54–58.
- 7 DÁVID Péter: „*Itt van a' legvégső óltára Pallásnak*”: *Erdélyi tudományos intézmények a XVIII. század végén*, doktori disszertáció, Szeged, 2009, 62 http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/921/1/david_peter.pdf (2021. május 14.)
- 8 Tisztelgő látogatást tettek Aranka Györgynél, az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság titkáránál is. Tudjuk azt is, hogy október 1-jén, amikor Arankával találkoztak, Takáts, a gróf nevében előfizetett a Társaság munkáira, öt forint értékben. (STOHL, *Fragmenta Takatsiana*, (2. j.), 82.)
- 9 JAKAB Elek, *Aranka György és az Erdélyi Nyelvművelő és Kéziratkiadó Társaság*, különnyomat a Figyelő márciusi füzetéből, Budapest, 1884, 37: „A Nyelvművelő Társaság

haszonvehető munkás tagjai neveiknek lajstroma. Vers szerzésre. P. P. Bolla Márton Rector Kolozsváron, Baróti Szabó Dávid Virten, Csokonai Mihály Komáromban (vagy ott a hol van), Sípos Pál szászvárosi ref. pap, Édes Gergely Vásonyban, Takács József Bécsben.”

- 10 Takács 1797-ben nyújtotta be – a címe ekkor még nem eldöntött – tervezetét Festetics Györgyhöz, egy kiadvállalat megindításáért. A *Magyar Minerva* 1798-ban indult meg. Sajnos a meglévő szervezeti keretek 1799-re felbomlottak, de a kiadás Takács támogatásával még megjelentett műveket. Takács „: Áprilisban ezért újabb levelet intézett a grófhoz, amelyben kérése mellé azt az ajánlatot tette, miszerint lemondana minden, könyvből származó bevételéről, hogy a *Minerva* következő kötete megjelenhessen. Amint írja, „Gyűl apródonként annyi költség az első ezer forint’ maradékjához öszve, hogy Virág Benedek’ vagy Szabó Dávid’ feddhetetlen munkáit ki lehessen hová hamarább adni”. STOHL, *Fragmenta Takatsiana*, (2. j.), 110–111: Takács József levele Festetics Györgyhöz, Bécs, 1799. április 26.
- 11 STOHL, *Fragmenta Takatsiana*, (2. j.), 96–115: A Magyar Minerva története
- 12 Festetics György (1755–1819), a keszthelyi Georgikon, s Helikon alapítója, költők (Péteri Takács Józsefé is) támogatója. Péteri Takács József nyugdíjat kapott tőle elválásuk után is.
- 13 „A’ mint a’ múltt 8bernek 22dik napján íra Bétsből Takács József barátom, a’ jövő esztendőben Mélt. Gróf Festetic György’ költségén nyomtatásra fognak adatni újra-ki-dolgozott Költeményes Munkáim.” – említette Arankához írt levelében. CSÜRY, *Baróti Szabó Dávid két levele*, (6. j.), 55.
- 14 BARÓTI SZABÓ Dávid, *Meg-jobbított, s bővített költeményes munkáji, Második kötet*, Komárom, Weinmüller, 1802, 41.
- 15 STOHL, *Fragmenta Takatsiana*, (2. j.), 102.
- 16 Uo. A *Magyar Minerva* elindulásakor huszonkét fő a saját munkáját ajánlotta fel (Baróti Szabó is) tizenegyen más munkáját javasolták, (például Kultsár István Pyber Benedektől Seneca filozófiai munkáit), huszonketten még készülő munkájukat ajánlották fel kiadásra.
- 17 DÁVID, „*Itt van a’ legvégső óltára Pallásnak*” (7. j.), 88.
- 18 HOFBAUER László, *Az erdélyi akadémiai mozgalmak története a legrégebb időktől az imperium változásáig*, (Erdélyi Adatbank), 707. = http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf9321.pdf
- 19 Pyber Benedek Seneca leveleinek fordítására több tanulmány is utal, de az kéziratban maradt. BARTAL Antal, *A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományak művelése hazánkban*, Budapest, 1874, 137.
- 20 CSÜRY Bálint, *Péteri Takács József levele*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1935, 52–54.
- 21 Vergilius 4. eclogájának 39. sora „*A föld meghoz, mindenfele mindent*”
- 22 Faludi Ferenc költő (1704–1779).
- 23 időmértékben írt versekre, verslábakra utal
- 24 A beszédben megszokott szórendet
- 25 gróf Festetics György (1755-1819) Pál nevű fiáról van szó.

KOVÁCS ISTVÁN

Az olvasáskultúra szolgálatában

GEREBEN FERENC:
BOLDOGULT OLVASÓKOROMBAN

Írások a magyar olvasáskultúráról
Lharmattan – TIT Kossuth Klub. Budapest, 2019

2007-ben meghívtak az első olvasótábor létrejöttének 35. évfordulója alkalmából Hatvanban rendezett ünnepségre. Minden bizonnyal azért, mert 1972-ben részt vettem a városhoz közel fekvő Felsőtárkányban hatvani és boldogi kisdiákok részére szervezett első olvasótábor munkájában. Akkor még nem sejtettem, hogy az olvasótábor mozgalommá terebélyesedve szinte az egész országot teletűzdeli a helyszíneket jelölő zászlócskákkal. A Magyar Írószövetség titkára, Fábíán Zoltán, aki 1970-től az Olvasó Népert mozgalom titkára is volt, állt támogatóan „kezdemé-nyező hatosunk” – Mózsi Ferenc, Ratkó József, Szentmihályi Szabó Péter, Varga Csaba és Vasy Géza – mögé. Szellemi bázisul mesék, versek, elbeszélések, regények szolgáltak, hogy a tíz-tizenkét éves nebulókkal róluk, családjukról, mindennapjaikról is beszélgethessünk, s észrevétlenül rávegyük őket, hogy az olvasás lelkeket megnyerő lobogói alá sorakozzanak. Több meghívott előadó is meglátogatta a tábort, köztük Varga Domokos, akinek izgalmas nyelvi játékára ma is emlékszem, akárcsak a „kollázs-foglalkozásra”.

Egyik alkalmi beszélgetőtársam, Kiss Gy. Csaba cikkben számolt be az ott folyó munkáról a *Köznevelésnek*. Később Marosi Gyulával és Annus Józseffel egy Tápiómenti faluban vezettünk foglalkozást. Tiszadobon a Ratkó Józseffel szervezett táborokban több ízben is próbára tettem rendhagyó pedagógusi képességemet, amelyről, hogy van, addig csak a tanári oklevelem beírása szólt. A Széchényi Könyvtárban dolgozó Nagy Attila évfordulós ünnepi beszámolójából tudom, hogy az 1972-t követő évtizedekben mintegy 15.000 diák töltött nyolc-tíz napot olvasótáborban, sokan közülük visszatérően is. Többségük igazoltan „megfertőződött” a gondolkodásra serkentő olvasás szeretetével. Az olvasásszociológia kiemelkedő képviselője, Kamarás István igazi „hungaricumnak” nevezte az olvasótáborok által kínált művelődési formát.

Voltaképpen a lelkifurdalástól gyötört Darvas József volt az, aki az Írószövetség és a Hazafias Népfront támogatásával – az utóbbi intézményes keretében – 1969-ben elindította az Olvasó Népert mozgalmat. Hogy ennek mi volt az előzménye, azt Gereben Ferenc *Boldogult olvasókoromban* című könyvéből tudtam meg. Gereben Ferenc 1967-ben végzett az ELTE Bölcsészkarának magyar–könyvtár szakán, s rögtön bekerült az ekkoriban alakult könyvpiackutató csoportba. Nem különösebben

lelkesen fogadta az állásajánlatot, mely végül egész életpályáját – közmegelegedésre – meghatározta.

1968 őszén részt vett a városi könyvolvasók kortárs magyar irodalom iránti érdeklődésének felmérésében. Ebből kiderült, a felnőtt magyar népességnek csak hatvan százaléka tekinthető könyvolvasónak, ami azt jelentette, hogy évente legalább egy könyvet elolvas. Vagyis a „maradék” negyven százalék nem vesz könyvet a kezébe. Pedig Lukács György azzal kívánta igazolni elhíresült mondásának – „a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus” – helyénvalóságát, hogy „a szocialista társadalomban elképzelhetetlen a könyv nélküli család”. Az Írószövetség az olvasási kultúra alacsony szintje miatt hirdette meg az Olvasó Népeért mozgalmat, nem azért, hogy Lukács Györgynek majd egyszer igaza legyen.

Gereben Ferencet az Eötvös Kollégiumból ismerem. Szobánk, amely az Inotai Andrásnak, Tauber Sándornak és a latin–ógörög–magyar szakjával is eminens Bollók Jánosnak adott otthont, „testvérszobája” volt Gereben Ferenc, a néprajzos Kósa László, a Tamási Áronnal foglalkozó Szabó Tibor és a költő Varga Lajos (aki a versírásról irodalmi publicisztikára átváltva és a politikában is megmártózva felvette a Márton keresztnevet) szobájának. Közülük Gereben Ferenc előtt emeltem meg először az elismerés kalapját. Pilinszky János *Négysorosáról* írt dolgozatát olvasta fel egy kollégiumi esten (vagy diákköri konferencián?), s ezzel bennem is felkeltette az érdeklődést a költő iránt. Később Radnóti Miklós négy *Razglednicájának* elemzését olvastam tőle, amelyet Gereben Ferenc költői beleélt képességének dokumentumaként értékeltem. A kötetben mindkét tanulmány olvasható – „egy félsikeres pedagógia kísérlet” tárgyaként kiegészítve Nagy László *Ki viszi át a szerelmet?* című versének elemzésével. A három tanulmány mintha kimondatlanul azt sugallná, hogy az olvasás csak a versek szeretetével lehet teljes. (Pedig a rendszerváltozás egyik sunyin bújtatott kulturális programja az volt, hogy „modern ember” nem olvas verset.)

A Nemecek Ernőnek írt levél (*Abból az alkalomból, hogy 2007-ben emlékeztünk A Pál utcai fiúk megjelenésének századik évfordulójára*) feladása után a kötet egy olyan beszámolóval kezdődik, amely mindenkit hasonló önvalomásra sarkallhat: *Az olvasáskutató olvasástörténete. A kisgyermekkortól a nagypapakorig*. Vagyis mindenki számba veheti élete meghatározó könyvélményeit. Mindig irigyeltem azokat, akik az elolvasott könyvek cselekményvázlatát, alapgondolatait, hőseikről alkotott véleményüket naplóban rögzítik. (Ennek elmulasztása ösztökélt az 1970-es évek elején könyvismertetések írására. Volt ebben persze jó értelemben vett haszonlesés is. Az Európa Könyvkiadó megbízásából több mint tíz éven át legalább kétszáz lengyel könyvről írtam megjelentetést mérlegelő, javaslo vagy elutasító lektori jelentést.)

Gereben Ferenc kötetének kétharmad részét különféle céllal, más-más időben készült olvasásszociológiai tanulmányok teszik ki, amelyek nemcsak a célzott kutatások, hanem tanítási tapasztalatok összegző eredményei is. *Olvasás „felső fokon”? Benyomások az egyetemisták olvasáskultúrájáról* című írását egy fiatal oktató nem éppen szívderítő tartalmú leveléből vett idézettel zárja: „Sok szemináriumon a szövegek szóról szóra való értelmezésével töltöm az időmet, s most úgy látom, hogy

a szövegértési nehézségek gyökere szóértési problémákból adódik a hallgatónál. Csak a közhelyek ismerősek nekik, azokra a nyelvi panelekre gondolkodás nélkül ráismernek, s képesek folytatni, s gyakran nagy nehézségeket jelent visszavezetni őket a szavak jelentéséhez. Lehet, hogy ezért nem tudnak olvasni sem.”

Kultúra és lelkiállapot című rövid lélegzetű esszéjében a vallás és az olvasás, olvasottság viszonyát vizsgálva – Tomka Miklóst idézve – felteszi a kérdést, hogy miért „a hatvanas évek derekán kezdtek süllyedni a magyarországi vallási aktivitás (konkrétabban: templombajárás) adatai is, miután a kemény diktatórikus években kifejezetten magas szintet értek el”. A válasz, ha töredékesen is, mindnyájunk számára ismert: „A diktatúrák nyomása és az 1956-os forradalom közös cél- cselekvésvélménye viszonylag magas szinten tartotta a társadalmi szolidaritás érzését, amelyet a hagyományos irodalmi művek értékvilága és a vallásérkölc is erősített. Ez a társadalmi szolidaritás – a nyomás enyhülésével, 56 eszméinek csendes (bár kényszerű) feladásával, az anyagi orientáltságú individualizáció terjedésével – gyengülni és töredezni kezdett. A kádári »gulyáskommunizmus« (amelyet felemás kádári polgárosodásnak is neveznek) megroppantotta a társadalom erkölcsi gerincét. de ebbe a társadalom – bár jobban, sőt szabadabban élt a szocialista országok átlagánál – belebetegedett, egyre önpusztítóbb életet élt, és egyre sötétebben ítélte meg saját helyzetét, jövőendő esélyeit, tehát egyre szakadozottabbá vált az identitástudata. Mintha az erkölcsi és kulturális értékek hirtelen hanyatlására – a viszonylagos prosperitás közepette – a társadalom »szervezete« valamiféle lázzal reagált volna: a kóros tünetek (depresszió, öngyilkosság, korai halál) sokaságával.”

Hozzátehetjük, hogy a rendszerváltozás, mint ez az *Értékrendi változások a rendszerváltozás időszakában. Az olvasás értékörnyezetete* című tanulmányából kitűnik – rövid átmeneti időszaktól eltekintve –, nem indított el tartósan ellenkező folyamatot. Ennek azonban más okai voltak. Több, szerteágazó kutatási eredmény alapján „elmondható, hogy a rendszerváltozási folyamat első néhány esztendeje *főként a hagyományos, önkorlátozó és közösségi értékekre hatott sorvasztóan, ezzel szemben növelte az individuális önérvényesítő hajlamot, a kreativitást, az anyagi szemléletet és racionalitást, s egyúttal az információkra és a másfajta véleményekre való viszonylagos nyitottságot*” – írja Gereben Ferenc, s ehhez hozzáteendő, hogy az olvasáskultúrában is ránk köszöntő új korszakban számolni kell azzal, „hogy a szépirodalom, amely a demokrácia profi politizálási színtereinek kiépülésével jelentős pozíciókat vesztett a társadalmi-politikai életben, az olvasmányszerkezetben is további tért veszít. [...] A szépirodalmon belül tovább nő a felületesebb, a világdívat hullámain hozzánk érkező újkeletű olvasmányok népszerűsége, és csökken a hagyományos érték, a klasszikusok és általában a magyar irodalom szerepe.” Továbbá: „Olyan tevékenységek lépnek az olvasás helyébe (vagy legalábbis kapnak az olvasásnál nagyobb presztízsértéket), amelyeknek felfokozott inger- és élményvilága »munka nélkül«, közvetlenül is érzékelhető, »élvezhető«. Ebből a jelzésből is arra következtethetünk, hogy Gerhard Schulze német kultúrszociológus »*élménytársadalma*» immár Kelet-Közép-Európába is megérkezett! És felmerül a kérdés, hogy az »*élménytársadalom*«

talaján nem válik-e könnyebbé az írást közvetítő másfajta, *digitális* eszközök paradigmaváltása?”

A kötet „*Nyelvében él a nemzet!*” *Identitástudat és olvasás – határon innen és túl* című negyedik főfejezetében Gereben Ferenc négy tanulmányt tett közzé a határon túli magyar közösségek önazonosságtudatáról és olvasáskultúrájáról, ezek változásáról, valamint az anyanyelvnek és a vallásnak, vallásosságnak az identitástudatban játszott meghatározó szerepéről. Megtudhatjuk a bevezetőben, hogy a „*Nyelvében él a nemzet!*” aforizmává vált kijelentés nem Széchenyi Istvántól, hanem Kőváry Lászlótól származik. Az 1819 és 1907 között élt neves történész 1842-ben *Székelyföldről* írt könyvében fogalmazta meg a mondásban szellemi közkinccsé lett igazságot. Rendkívül fontos az a felmérés, amelynek pontjaiban feltett kérdések arra keresnek választ, hogy a kisebbségi lét nemegyszer nyomasztó kalodájában élők miként vélekednek magyarságukról és a hozzá való ragaszkodásukról. Az összegzés akár optimista kicsengésű is lehet: „Az volt a tapasztalatunk, hogy minden határon túli nemzetrészt többet és jobb színvonalon olvas, mint az anyaország. Főleg a klasszikusok, és általában a magyar szerzők olvasottságában vezettek a határon túli olvasók.”

Napjaink egyik legfontosabb kulturális kérdése – *Hagyományos és/vagy digitális olvasás* – is helyet kap a kötetben. Az ennek vizsgálata során feltett kérdésekre adott válaszokból nem kerekedik ki olyan sötétre satírozott kép, mint ezt a felületes ismeretekkel, s némi előítéllettel rendelkezők várnák: „Válaszadóink zöme (beleértve az aktív könyvtáros véleményét is) nem valami »kiszorítósdiban«, hanem valamilyen funkcionális *munkamegosztásban* látja a jövőt: eszerint digitálisan fogjuk olvasni a szakirodalmat, az utazás idejére szánt olvasmányokat, a rövidebb közleményeket és a részinformációkat, ugyanakkor a szépirodalmat (főleg a regényeket), a hosszabb és teljességre törekvő közleményeket pedig inkább hagyományos *papír alapú* köntösben.”

A könyvet Lázár Kovács Ágnes Gereben Ferencsel készített *Fél évszázad az olvasáskultúra szolgálatában* című beszélgetéssel zárja. Ebben a következő helyzetértékelés és előremutató „programtöredék” olvasható: „A magyar irodalom rovására minden régióban növekszik a globális könyves szórakoztatóipar szerzőinek népszerűsége. A *klasszikusok*, köztük a magyar klasszikusok olvasásának csökkenő mértékéről már többször szó esett. Állítólagos »olvashatatlanságuk« manapság szinte mozgalmi jelző lett. Ezekkel a végletes véleményekkel nem értek egyet, hisz ezek a művek a nemzeti kultúra zárókövei (és itt akár az illyési »*Haza a magasban*« boltozatára is gondolhatunk): ezek nem csak irodalmi szövegek, hanem egy kultúra alaptörténeteit, magatartásmintáit, történelmi üzenetét, ikonikus mondatait és hőseit vonultatják fel, generációról generációra való átadásuk a nemzeti kultúra folyamatosságát biztosítják. Elsősorban tehát azon kellene fáradoznunk, hogy az iskolában milyen »olvasóbarát« módszerekkel lehetne közelebb hozni ezeket a műveket a mai fiatalokhoz, hogyan lehetne a tanítás hatékonyságát, élményszerűségét növelnünk. [...] Bölcs megfontolással kell kiválogatni közülük azokat, amelyeknek erre nagyobb az esélye. Én egyébként Jókait, sőt a *Köszívűt* is az esélyesek közé sorolom – a módszer saját unokákon kipróbálva...”

KOMÁROMI GABRIELLA

„...megszólalni nehéz, hallgatni bűn”

FŰZFA BALÁZS: LÉTEZÉSFORMÁK

Tárgyválasztásában, műfajaiban, hangvételében, beszédmódjában nagyon sokszínű ez a kötet. Interjúk, esszék, tanulmányok, kritikák, recenziók, emlékezések. És Fűzfa Balázs állócsillagai: újra és újra Radnóti, újra és újra Ottlik. Szinte minden belefér a vas-kos kötetbe. Még az is, amit magam kihagytam volna: előszók, utószók, fülszövegek, egyéb kisebb írások. A cím persze megengedi ezt a tágasságot, hiszen mi ne férne bele a *Létezésformákba*. Közben szakadatlanul meggyőz arról, az életben semmi se fekete és fehér. Sem a történelemben, sem a mindennapokban. De a relativizmus diktatúrájától minden gondolata messze van. A fogalmazásmód teszi, hogy ezekben az írásokban a legbonyolultabb dolgok is hétköznapivá lesznek, máskor meg egy-egy mondat a maga elvontságával rettenetesen sokat sűrít magába. Így néha olyan dolgok kerülnek egymás mellé, amelyeket együtt soha nem emlegetnénk. „...1968-ban annyi minden történt! – írja. „Bevezették az új gazdasági mechanizmust, lezajlott a II. Táncdalfesztivál (az Illés együttes győzelmével) beindult a Coca-Cola gyártása, feltalálták a Túró Rudit...” (256. oldal) Emlék abból az esztendőből, hogy gyerekként az utcán tankokat látott, és hogy azon a télen, 1969 januárjában lángra lobbantotta magát a 17 éves Bauer Sándor. (Fájó, hogy nem viszünk neki virágot a Rákospalotai temetőbe, mint Prágában Jan Palachnak. Sokan azt sem tudják, hogy a Nemzeti Múzeum lépcsőin égett a máglya.) „...miért hagytuk, hogy így legyen?” – kérdezi a felejtéseinket számon kérve Illésék dal-szövegével. Egy generáció írásai a *Létezésformák*. Mi több, egy generáció lelkiismeret-furdalásait is őrzi. Nagy tanulság a jövőre nézve, hogy: „...megszólalni nehéz, hallgatni bűn.” S az is, hogy milyen könnyű könnyedén felejtetni. Sőt: felejtetni.

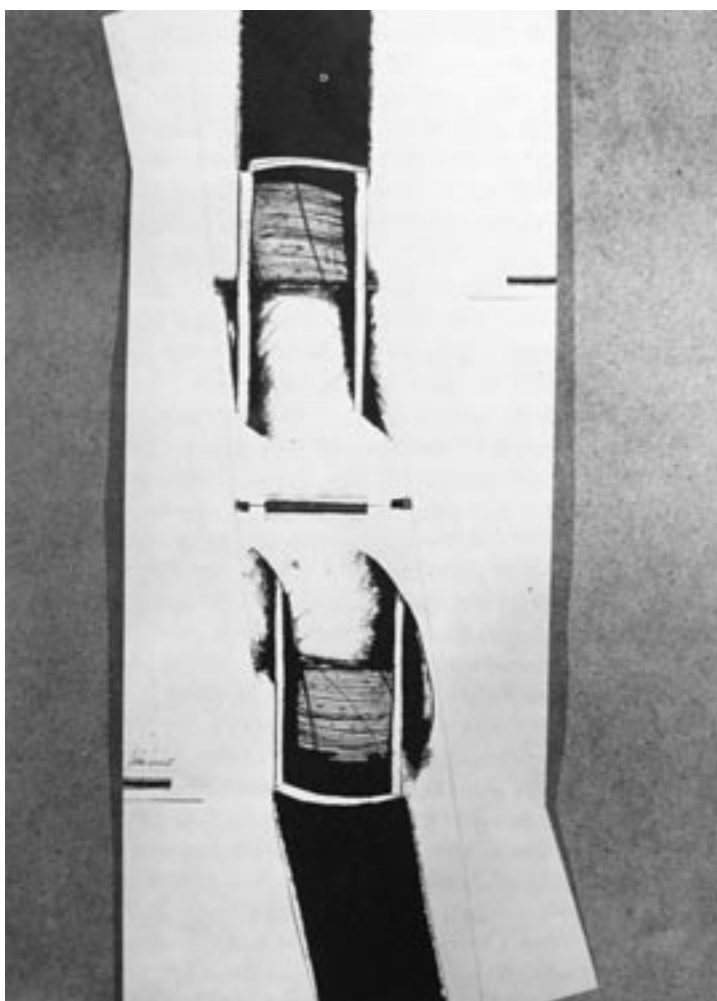
Fűzfa Balázs személyiségéhez kezdettől hozzátartozik, hogy minden gondolatával, írásával felméri, hogyan taníthatna, miként adhatná mindezt tovább. Számtalanszor azt is megpróbálta, hogyan teremthető hangos közösség az irodalom köré. (Gondoljunk a nagy versmondásokra, amelyekre Jordán Tamással szövetkezett! Megpróbálta átélni tanítványaival Kosztolányi versének híres hajnalát *A hajnali részegség* befogadásakor. Eljátszották.) Őt egyszerűen így érdekli a világ. Egyszerre született tudósnak és tanárnak. Néha még rangsorol is. „... mindig a tanárság volt az, ami a szívemhez legközelebb állt.” írta. Az élményközpontú irodalomtanítás szenvedélyes megszállottja. Mindenki sajnálhatja, aki nem tanulhatott a tankönyveiből. Én meg azt, hogy nem taníthattam belőlük. Ahhoz, hogy vele tartsunk, vállalni kell a türelmét. A „nagy Zsolnai Józsefet” idézi, aki bár maga türelmetlen ember volt, számtalanszor elmondta, hogy a pedagógia bizony a „türelem tudománya”. (369. old.) „...nem várhatom el – figyelmeztetem magamat is –, hogy mindenki Tolsztoj legyen, Dosztojevskij, Móricz Zsigmond meg Petőfi Sándor.” – írta. (52. old.) De ettől még megszülethet a megértés, a kreatív beleélés, a világ befogadása. A tankönyv nem köthet gúzsba, az irodalomta-

nítás célja a sokszínűséggel való találkozás és a gondolkodásra biztatás. Szeretné a művekkel azt is átadni, hogy az ember lehet boldog, egyik ember örülhet a másiknak. (Az ajánlott olvasmányok, kötelező szövegek régóta a halál, a magány, a gyűlölet, a szenvedés felé húznak.) Újra és újra visszatérő gondolat, hogy a kánonokat nem lehet csak úgy lerombolni. A kerettantervben végképp nem. Herczeg Ferencről nem szabad megfélemlíteni, de Kosztolányi, Móricz, József Attila korát illetően nem szabad megkísérelni, hogy újra írófejedelem legyen. A fejedelemség ártott az neki annak idején is. Wass Albert jó író, maradandó verse is van, tisztességes volt embernek is, de nem mérhető Szabó Lőrínchez, Illyéshez, Pilinszkyhez. Átéltük, átvészeltük már a mögöttünk lévő évtizedek kánonrombolásait. Mire voltak jók? A művészetek kikezdehetetlen ténye, hogy ötven év múlva csak a legjobbak számítanak. Ebbe ideig-óráig kultúrpolitikai szándékok belenyúlhatnak, de csak addig. Nagy tanulsága az irodalomtörténetnek, hogy alapjában véve kevés a méltatlanul elfelejtett irodalom. Csak annyi, amennyi erőltetett mozdulatok nélkül, a felfedezés örömeivel kiigazítható.

Fűzfa Balázs nem csak a szombathelyi egyetemen, hanem ötödik éve a marosvásárhelyi színiakadémián is tanít. Nemrég a Helikoni Konferencián (2021) derült ki, nála többet, érdekesebbet, érvényesebbet senki nem tud arról, hogy is élünk egymással száz évvel Trianon után. Otthon van itt is, ott is, talán nem is használja a határainkon túli magyar irodalom szót. A harmadik állócsillaga Dzsida Jenő. Régóta. És újra és újra felbuknának nem felejtendő nevek, művek: Szilágyi Domokos, Kányádi, Kovács András Ferenc, Domonkos István, Gion Nándor és a többiek. Irodalomtörténeti jelenségekkel kapcsolatban nagyregiókban (Trieszt, Szombathely, Kőszeg, Bécs, Prága) is mer gondolkodni. „Vékony jégen jár”, ahogy Esterházy mondja az efféle merészségről, de nem török be alatta. Sohasem hirtelen vág az ilyen kalandba, Ottlik-kutatásai vezetik a posztmodern sajátos térképéhez. A Trieszti-öböl Ottlik regényében a szabadság szimbóluma.

Gyűjteményes kötetekkel kapcsolatban ritkán emlegetünk olyasmit, hogy naprakészek. Fűzfa Balázs kötete az. Nem csak arról esik szó, hogy Pilinszky százéves, hanem arról is, hogy itt a koronavírus. Az Élet és Irodalomban megjelent recenzióit, kritikáit 2017-től 2021-ig időrendben követhetjük. (227-331. old.) Több, mint száz oldal! Csak a kritikái kitennének egy kötetet. És képesztő, milyen gazdag ezeknek az írásoknak a tematikai világa. De az Ottlik-kérdés olyan, mint a bűvópatak. Így vagy úgy, újra nála találjuk magunkat. Szinte természetes, hogy a kötetet az *Ottlik-séta Kőszegen* c. terjedelmesebb írás zárja. Akár példa is lehetne az élményszerű irodalomtanításra. Képzletben végigmegyünk az Ottlik-sétányon. Fűzfa Anna és Ifj. Fűzfa Balázs fotói kísérik bennünket szövegrészletekkel. A képeket is látjuk a falon. (A szerző lánya, fia a fotósok.) Motívumok elevenednek meg séta közben, amelyeket eddig tán észre se vettünk. Nagyon végiggondolt a szerkezet. A kötetet Lázár Fruzsina interjúja nyitja. Az Ottlik-séta utolsó állomása pedig az Ottlik-Lázár kapcsolathoz visz, a Dömdödöm-kérdéshez és a többihez. Sajnálom, hogy néhány éve lap pang az a kiadatlan naplórészlet, amelybe mottóul Lázár ennyit írt: „Dömdödöm/Ottlik”. De még lefényképezhettem, közreadhattam a *Napút*ban, amíg el nem tűnt.

Szombathely, Savaria, 2021. 482 old.

Samsung előtt Magyarország

Az öregember sietős léptekkel haladt az Andrássy úton. Mikor a sarki OTP elé ért, egy pillanatra megállt, körbenézett az Oktogonon, tett még vagy három lépést – azután megdermedt. A tér átellenben lévő, nyugati oldala felé bámult, megkövülten, percekig, sőt – úgy tűnt –, még hosszabb ideig.

(A pesti belvárost és a Városligetet összekötő új útvonal létrehozását még 1841-ben maga Kossuth Lajos javasolta. A Magyar Tudományos Akadémia 1868. május 19-én tartott értekezletén gróf Andrássy Gyula miniszterelnök ismertette a terveket. Két év múlva eldőlt, merre vezessen az új sugárút, amely a párizsi sugárutak mintájára készült. A Pesti Napló 1876. augusztus 24-ei száma nehezményezi, hogy „a Sugárút beburkolása annak egész hosszában augusztus 23-án befejeztetett. A burkolatnak még Szt. István ünnepe előtt kellett volna elkészülnie. (...) a járda elkészítése a következő utcákban rendeltetett el, u. m. [úgy mint] a Rózsa, Szív, Révay és Dobó utcákban, s ezeknél a munkálatok néhány nap alatt meg fognak kezdeni, az Izabella és Vörösmarty utcákban, mint-hogy ott a feltöltés még egészen nem eszközöltetett, a járda lerakása később fog fogamatba vétetni.” Ekkor, az 1872-es tereprendezés után, már áll a Sugár út belváros felőli végpontján a nyolcszögletű tér, amelyet négy, 1872 és 1975 között, eklektikus stílusban készült, háromemeletes épület határol. {Valamennyit Szkalnitzky Antal és ifj. Pán József tervezte.} Három földszintjén kávéházak nyíltak: a nyugatin a Nicoletti – később Kovács, majd Savoy, a délin az Abbázia, a keletin a Menton, egyedül az északi oldalon volt üzlethelyiség – Deményi és Angyal varrógép- és kerékpárboltja, mellette a cselédközvetítő iroda.)

Az öregember a Burger King fölötti hatalmas, színes reklám-felírra szegezte a szemét: SAMSUNG. Valamit motyogott – mozgott a szája –, egy nevet suttogott maga elé, alig-alig érthetően: „...Ferenc. Juhász Ferenc.”

Hiszen jól emlékezett a kötetre is, nagyalakú, vaskos könyv volt, gyűjteményes kiadás, nyilván a Szépirodalminál jelent meg, benne a fel-felvillanó neonreklámokként vibráló sorokkal, versszakokkal: „Ácsorgok mélázva e kö-villany-szigeten:/az Oktogonon.”

Igen, ott, ott volt, villant át az öregemberen, pontosan a Samsung helyén, ott. A Samsung helyén. „Szívem az égre feszítve látja sorsát:/mint óriás színes agyvelő,/villany-térkép vibrál fölöttem:/Magyarország.”

Tett vagy két lépést, mintegy jelképesen a tér közepe felé. Megtorpant. „A harmadik napon a legnehezebb, a harmadikon./Nem átkozom magam./Nem siratom.(...) Hová megyek?/Mit énekelek?/Ments meg uram engem a gonosztól!'/A harmadik napon a legnehezebb, a harmadikon./El kéne szaladni./Itt kéne maradni.(...) És fölmásznék rád villany-érháló-Magyarország,/feküdnék neon-agyadon,/hogy lássák az átsugárzott bordák/között megdagadt szívemet./Amely tied./De nem szabad./De nem lehet./A harmadik napon a legnehezebb, a harmadikon.”

Már kusza emlékképek kavargtak a fejében, a hang, amint olvassa a verset, hogy „BABONÁK NAPJA, CSÜTÖRTÖK; AMIKOR A LEGNEHEZEBB”, akkorra már megtudták, hogy 1965-ben írta, a kötet címe meg, amelyben először közölték,

az volt, hogy Harc a fehér báránnyal. És az a fura, émelgyős-bizsergős érzés, mikor kiderült, hogy az Oktogon, az a novhét térrel azonos, és tényleg létezik, ahogyan a Rózsa utcában a nagynénje mindig Podmaniczky utcát mond Rudas László és Ferdinánd hidat Élmunkás híd helyett. Meg az az 1919 augusztusában készült kép az Oktogonról, amint a még a rossz minőségű fotón is jól láthatóan koszos képű román katonák sisakos sorai ott feszítenek-sorakoznak a „Café Kovács Kávéház” felirattal ékes ház előtt, az ablakok fölött a mívés tümpanon-utánzat-díszek, a hős megszállók előtt, szerte a téren gulákba rakott puskák, s a daliákat szemlélő napernyős hölgyek és keménykalapos urak.

Mivel az öregember érezte, hogy megszédül egy pillanatra, kezével valami pillanatnyi támaszték után kapott, emlékezett, valaha egy újságosbódé állt a tér e sarkán („Eecesti Hííírlap!”), aztán eszébe villant, hogy hát hiszen nincsenek már semerre sem újságosbódék, sem a körúton, sem a tereken, semerre, egész új és másféle módik járják már Samsunggal és egyebekkel, a Relay, az valami egészen más, és a többi is – de már érezte is a puha, kellemesen langyos érintést, hallotta az üde, friss hangot: „baj van? segíthetek?”

A huszoneves leánykának határozottan Klári-jellege volt, ezt az öregember hajszálpontosan, élesen vakító fénnel látta-érezte. Olyan Kláris volt, annyira az, hogy kláribb már nem is lehetett volna – egész karakterében, habitusában, összhatásában annak a Klárinak a kései alteregója, reinkarnációja, kósza vágykép-kísértete vagy mindössze csak nosztalgikus-fájó utánérzés-fantomocskája csupán, aki látható-feltűnő, hiábavaló bámulással-vágyakozással, alig-odafigyelve is észrevehetően szerelmes volt belé, ő már negyedik volt, a lányka meg első, a város neves festőjének természetesen a középiskola iparművészeti tagozatára járó lánykája, Klári, igen, ábrándosan ívelt szemöldökökkel és kedvesen bűgő hanggal, amit – lám – most is hall, hallhat...

Semmi baj, csak meglepődtem... és kicsit elgondolkodtam – igyekezett világfiás, enyhén hanyag eleganciával válaszolni. – Tudja, hogy annak a Samsung-reklámnak a helyén valaha Magyarország térképe volt?

A régi Magyarország? – élénkült meg egy pillanatra a kislány. – Igen?

Nem, nem azé. Emezé. A csonkái – tette hozzá a maga számára is váratlanul. Klárika-drágácska nyilván olyan vénnek vélhette vagy őt, vagy a néhai reklám-térképet, hogy vagy az 1920 előtti, vagy az 1938–1945 közötti országot képzelhette a tér fölé. – Tudja, akkoriban csak emez a térképe létezhetett az országnak – nem magyarázta el, hogy a történelmi ország képét csakis és kizárólag történelmi atlaszokban megpadlások-pincék mélyén rejlő-megtalált, dohos-vizes-félig-elrothadt kiadványokban lehetett észrevételezni, eszébe jutott az édesanyja időről időre megismétlődő megjegyzése ott Rókuson, mikor esténként a tévéhíradó végén jött az időjárás-jelentés: „nem szégyenlik azt a csonka országot mutogatni...” „Azt sem tette hozzá: annak idején ő is – akárcsak Juhász Ferenc – nagyon örülhetett, hogy köztéren, fölénk feszítve láthatták sorsukat, a villany-érháló Magyarországot.

Hát igen, elég para lehetett akkor ez az egész – igyekezett megértő lenni a lányka. – Biztos, hogy nincs semmi baj? Jól tetszik lenni?

Mihez képest, villant át rajta, de csak mosolyogva perszézett, a kislány készségesen elmondta, a Károlira jár és itt nem túl messze, a Vörösmarty utcában lakik albérlésben, de már megyek is, jó egészséget kívánok, köszönt el kedvesen, mikor megfordult, az öregember döbbsen vette észre, hogy éppen olyan melírozásszerű, fura csík van hajában, akárcsak Klárikának, a neves festő valaha az iparművészeti tagozatra járt lánykájának.

Érti-e, felfogja-e vagy egyáltalán érdekli-e a gazdag nyugat módos ifjúságát, hogy valójában mi is zajlik körülötte? Vagy azokat, akik ott vagy itt nem tartoznak közéjük, de szeretnék, ha ugyanaz a könnyed jólét megadatna nekik is, s azt hiszik, hogy ennek az egyik módja, ha mindenben úgy gondolkodnak és viselkednek, azt eszik-isszák és azt viselik, azt nézik és azt hallgatják, amit amazok?

Felületesnek és általánosnak hathat a kérdés felvetése, de éppen csak annyira, amennyire meghívottként ugyan, de későn, s nem teljesen benfentesként érkezvén egy nagy kerti partira (buliba), a magunk szemszögéből ítéljük meg a látottakat: a fesztelen jókedvet, a sokszínű társaságot, a zenét, zajokat, az arcok, tekintetek, ostoba vagy értelmes hangfoszlányok masszáját. Későn jövőként, már út közben láttuk a közelgő sötét felhőket, éreztük az erősödő szelet, s megérkezésünkkor – a mégoly pazar kínálat láttán is – arra gondoltunk, talán jobb lett volna otthon maradni, mert esetleg mire talán éppen magunk is már-már megtalálnánk helyünket, társaságunkat és kedvünket lelnénk a fényes kert valamely szegletében, megérkezik a vihar. Érezzük, a későn érkező frusztrált oktondiságának tartaná ott bárki, ha éppen mi figyelmeztetnénk a tehetős házigazdákat, hogy mentsek, ami menthető.

Fájdalmas, de még mindig ideátról és odaátról beszélünk. Ezt ma jóval nehezebb megemésztetni, mint évtizedekkel ezelőtt, mert akkor legalább egyértelmű volt, hogy mi mindenből adódik Európában a másodrendű polgári (évtizedeken át „lakosi”) státuszunk. A sors nem adta meg nekünk, hogy törtélenne váljon az a dinamikus fejlődés, ami a XIX. század végén indult a Kárpát-medencében, s azt sem volt módunk bizonyítani, hogy anélkül is lehetséges gyarapodni, hogy agresszív gyarmattartóként biztosítanánk a magunk jólétét. Sokan mégis hajlamosak még mindig azt hinni, hogy ahol a pénz, egyben ott az „okosság” is: akik jobban élnek, azt okosságuknak és szorgalmuknak köszönhetik. Régi szólásunk, „aki fizet, az húzat” (ti. a vendéglőben a prímással), ma is szemléletesen írja le az anyagi erőfölényből fakadó „megmondás, jómondás”, az ízlésformálás jogát, sőt mi több, még a magasabb rendű intelligencia jelenlétét is sugallja. Az egykori „keleti blokk” országai (melyek a valóságban nagyon is Európa közepén vannak) a behozhatatlannak tűnő anyagi és számos egyéb hátrány mellett, néhány szerénynek látszó – ma látjuk igazán, milyen fontos – „előnyt” is biztosítottak: egyrészt kénytelenek voltunk műveltté válni, akár személyes tapasztalatok nélkül is megismerni a világot, kultúrákat; másrészt semmit sem vettünk „készpénzként”, ami a médiában megjelent, megtanultunk a sorok között olvasni, összerakni saját információs mozaikképünket. Még az időjárás-jelentést is a magunk tapasztalatai alapján értelmeztük. (Igaz, ezt az egészséges életöztönből fakadó gondolkodást már magunk is csak töredékesen tudjuk átadni az újabb generációknak.) Ideát olykor többet tudtunk az odaát (észak, nyugat, dél) történelméről, kultúrájáról, mint ők

maguk a sajátjukról, s odaát ma is jószerivel alig tudnak valamit az ideátról, azaz rólunk, a mi gondolkodásunkról, kultúránkról, történelmünkéről. (A nyelvünkben is rejlő világszemlélet lényege, hogy a kerek egészből indulunk a részletek felé, ezért igyekszünk magunkat is az egész részeként elhelyezni.)

Úgy tűnik, hogy a jólét elkényelmesít, eltompítja a tudásszomjat, az „Én” került a középpontba, Így, mintha nemcsak rólunk tudnának vajmi keveset, de immár – generációról-generációra – a saját történelmükről, kulturális és spirituális gyökereikről is, ebből következően általában Európáról is egyre kevesebbet. Vagy amit tudnak, arra nem úgy tekintenek, mint amely üzen, tanít (a történelem az élet tanító-mestere). A „múltat végképp eltörölni” internacionalista szlogen évszázados tumorja észrevétlenül – és egyelőre fájdalom nélkül – hatolt be az újabb generációk zsigereibe is, ezért a múlt immár minden tekintetben túlhaladott sokuk számára, ezért is „fecseg a felszín és hallgat a mély”. Nem a jövőről fecseg, csak a jelen buli szintű valóságáról. De „nagy bulikban” ritkán fogannak jövőbemutató gondolatok és kívánt gyermekek. Az európai múltnak még az épített örökségei, „használt kövei” is többnyire csupán a szelfik mutatós háttereként, üres patyomkin- vagy filmdíszletként szolgálnak számukra Athéntől, Firenzén, Sevillán, Kölnön, Prágán és Krakkón át Budapestig. Egy folyamatos filmben élnek, de nem érzik Zorba táncának életigenlő lényegét, fogalmuk sincs, miről mesél Fellini *Amarcord* című filmjében az öreg római professzor, és nem értik a rég letűnt lovag-lét emelkedett erényét, így nem tudják miért kapta a móroktól az *El Cid* (a nagyúr) nevet egy őket legyőző spanyol hős. Vagy miért volt fontos a „sötét középkorban” a generációkon át épülő gótikus katedrálisok égbeszökő tornyain az emberi szem által nehezen látható kőmotívumok mives megfaragása is, és nem hallottak Hunyadi Jánosról sem, így nem tudhatják, hogy a déli harangszó nem csupán a nap állását jelzi.

Az ókori római Trimalchio féktelen lakomájától induló szívárványos ívet – amely pedig már akkor is a féktelenségből és mértéktelenségből fakadó véget vetítette előre –, a szívárványt, amely csodálatos és nemcsak a Bibliai történetben, de az ártatlan gyermekek rajzain is fontos szereplő, nemrég lelopták az égről, kisajátították, mint az elmúlt századokban annyi ősi motívummal megtették. Most az új évezredben a természetet megcsúfolva, virtuális szívárvány formájában „ragyogtatják fel” újra, hogy a kontinens mai bulinegyedei és gigászi multikulti fesztiváljai fölött, a betlehemi csillagot leváltva, az éjszakában is irányt mutasson a vigadalom résztvevőinek, akik úgy „használják” Európát, mint ahogy válogatnak, egy tányérra halmoznak salátát, húst és tortát a svédasztalról vagy ahogyan némely fehér férfiak a thaiföldi lányokat: fizetnek értük, de közülük nincs hozzájuk.

A multinacionális termékek jól felépített kultuszát a multikulturalitás (szlengesen: multikulti) pízsi mantrájával, számítógépes nyelven bővítményével „dobta piacra” a háttérben dolgozó, nemcsak kifogyhatatlan erőforrásokkal, de a bölcsek kövével is bíró „fejlesztő csapat”, s ezt hirdeti a fejlett világ számára az egyetlen üdvös és használható „szoftverként”. Úgy tűnik, kontinensünkön egyelőre még nagy kereslet mutatkozik erre.

Ők a sokszínűséget nem a különböző európai nemzetek, kultúrák külön is érzékelhető, eltérő színárnyalatainak egymást harmonikusan kiegészítő kompozíciójaként képzelik el.

A diszkók, a bulinegyedek, a nagy könnyűzenei fesztiválok Európa-szerte ugyanazt nyújtják: a sztárok, a dízsék, a változatos multikulti és polkorrekt „érzékenyítő” programkínálatok egymással kompatibilisek, csereberélhetőek. A multinacionális ita-
lok, ételek jelenléte az adott helyen az éppen domináns szponzoroktól, a közönség öltözkének stílusa pedig az éppen aktuális világtrendektől függ. (A kontinens „féloldalas” jellege miatt a részvétel sok fiatalnak jelentéktelen összeg, ami a hazaiaknak – legyenek magyarok, szerbek vagy éppen spanyolok – sokszor jelentős áldozatvállalás eredménye.) A színes életérzés és a „where are you from?” „oh yeh” „wow” fel-
színes információáramlása ellenére mindenhol hasonló a közönség, az adott városról, országról és egymásról vajmi keveset megismerő, ám annál többet fogyasztó, s lát-
szólag nagyon sokszínű, ám valójában egy árnyalatú embermassza. És ott vannak a teljesítménytúrázók, akiknek mindegy milyen hegyen járnak, milyen falu van a völgyben, látnak-e virágot, madarat, őzet az erdőben, szemellenzősen haladva, csak a jelenlét, s a megtett távok hossza és az időeredmény számít, s közülük némelyek talán éppoly elégedettek lennének, ha egy nagy stadionban megépített emelkedőkön, körbe-körbe haladva teljesíthetnék a kilométereket, csak legyen elég energiáik.

Lázár Ervin A kék meg a sárga című meséjében csupán két szín vitatkozik, s végül nagy kár nem esik, mert a keveredésből egy szép zöld szín születik. Ám ha a szivár-
vány színeit összefolyatjuk egy fehér papíron, jobb esetben a sötétszürkek árnyalatait, de meglehet, hogy egy sötét, meghatározhatatlan, koszos fekete színt nyerünk. Azt már nem lehet visszacsinálni, jobb, ha tiszta lapot veszünk elő.

Bizakodhatunk-e abban, hogy Európa tehetősebb országainak fiataljai (ahogy a mieink is) a „buli” után felébredve, az ablakot kitarva, újra friss levegőt (is) szip-
pantva, nemcsak a „ma van a hátralévő életem első napja” jól hangzó, divatos szólásra gondolnak, hanem arra is, hogy utánuk is jönnek még generációk, akik – még meg nem születten, de már most – bíznak a mai tetteikben, döntéseikben.

Nem egyedül a fiatalok felelőssége, hogy megértsék, mi is zajlik körülöttük, minek részei és eszközei és mi dolguk a világban. Mindannyiunk felelőssége, hogy legalább olykor érezzék azt, hogy mindaz, ami az elmúlt évezredekben történt, lét-
rejött, megszületett Európában – sok-sok emelkedett és nehéz vagy szomorú időszá-
kával együtt –, s amelyet ma is csodál és megismerni igyekszik az egész világ, külön-
külön mindannyiunk eleinek életéből fakad, akik végső soron azért éltek (s haltak), hogy ma ők, a mai fiatalok is élhessenek.